

DEO II

PRILOZI

GLAVA IV (TEMATSKI PRILOZI)

BRIGADA MLADOSTI

(Stvaranje, razvoj i aktivnost omladinske organizacije)

Kao sastavni i nerazdvojni deo omladinskog pokreta Vojvodine, omladinska organizacija Prve vojvođanske brigade razvijala se, rasla i usmeravala svoju delatnost u skladu sa stavovima i politikom omladinskog rukovodstva Vojvodine, ali i prilagođavala svoju aktivnost ratnim uslovima i potrebama terena na ikojem je Brigada boravila i vodila borbe.

Put do formiranja Prve vojvođanske brigade u istočnoj Bosni bio je dug i naporan. U sastavu Brigade aprila 1943. nalazili su se i predratni napredni vojvođanski omladinci, koji su još ranije bili u partizanskim odredima, udarnim i diverzantskim grupama, mesnim desetinama i stražama; koji su učestvovali u paljenju žitnih polja i izvodili sabotaže i razne diverzije u mestima i gradovima Banata, Bačke i Srema. Nalazili su se u jedinicama Brigade oni koji su se u prethodnim borbama i akcijama dokazali kao istinski borci za slobodu, dšpoljavajući pri tome visotku političku svest i ratničko-vojničku organizovanost. Ti mladići i devojke, dični sinovi i kćeri ponosne Vojvodine, predstavljali su jezgro razvoja i rasta omladinske organizacije u Prvoj vojvođanskoj brigadi.

Omladinci i omladinke činili su gotovo dve trećine od ukupnog broja boraca Brigade. Treći bataljon skoro isključivo je bio sastavljen od mladih, pa je zato i nazivan Omladinskim bataljonom. Posle majske i julske popune (1943) koju je Brigada dobila iz Vojvodine, a i popuna koje je dobijala i docnije tokom rata, taj odnos se još znatnije menjao u korist omladine u Brigadi, što je takođe uticalo, pored ostalih faktora, i na

razvoj omladinske organizacije, odnosno na njeno brojno i kvalitativno jačanje.

Među tim mladim i hrabrim seljacima, radnicima, đacima i studentima, ponosnim i prkosnim sremskim, banatskim» i bačkim momcima i devojkama, u Brigadi su, pored ostalih, bili odnosno s Brigadom su ratovali: Vukica Janiković iz Banoštra, koja je kad je stupila u partizane imala 16 godina; Milenko Dikić, berberin iz Čalme, koji je sa 18 godina postao borac Fruškogorskog odreda; živko Baburski, radnik iz D. Tovarnika, sa 18 godina postaje borac Brigade; živorad Bugarski iz Vojke, Mira Banjeglav iz Sremske Mitrovice, Slavko Zlatović iz Belegiša, Vladimir Vlaškalić iz Novog iSada, Dušanka Savić iz Lačarka, Ferenc Klimo iz Sente, Lazar Dobrodolac iz Vojke — takođe svi učenici i 15-togodišnjaci. Bio je u Brigadi i Dimitrije Lazarov, popularni Raša, zemljoradnik iz Čerevića, koji je u 16. godini ostavio plug i motiku i stao u stroj uz starije borce Fruškogorskog odreda, da bi na Ikraju rata postao komandant Prve brigade i narodni heroj Jugoslavije. U stroju Brigade bili su i: Đorđe Lončarević, zemljoradnik iz Gregetega, sa nepunih 16 godina; Radovan Jocić, zemljoradnik iz Kraljevaca, imao je 16 godina kada je postao borac Podunavskog odreda; Ilija Mesarović. Čortan, radnik iz Krčedina, imao je 17 godina kada je stao u stroj Prve vojvođanske brigade; Lazar Marković Čađa, jedan od najmlađih narodnih heroja Jugoslavije; Katica Jokić Seja; Milena Vozarević iz Ležimira; Petar Ristivoević iz Ašanje; Milutin Stanišić, trgovački pomoćnik iz Iriga; Pera Brezovac, radnik iz Iloka; Sava Ignjatović iz Brestača; Ankica Broz iz Siska; Petar Momčilović, đak iz Rume; Vojislav Pilić, radnik iz Neština; Vukašin Lajbenšperger, radnik iz Progara; Steva Marinković iz Belegiša; Svetozar Kokanović, seljak iz Kupinova; Mladen Mitrović, radnik iz Iriga; Stojan Marić, radnik iz Kupinova; Radovan Baburski Šaja, trgovački pomoćnik iz Tovarnika i mnogi drugi za koje nišan; uspeo da prikupim podatke.

Pri Štabu Brigade postojala je i Omladinska četa, kako smo je nazivali, a u suštini to je bila četa dečaka i devojčica od 10 do 15 godina, hrabrih i naoružanih, najmlađih boraca Brigade. U Omladinskoj četi: organizacija života i rada bila je postavljena kao i u svakoj drugoj vojnoj jedinici Brigade. Imala je svog (komandira Jovicu Kerkeza, komesara Lazara Škorića, bolničarku Jelenu Gazibarić i sekretara omladinskog aktiva Lazara Mioka.

*Omladinska organizacija pokretač
aktivnosti u Brigadi*

Neposredno po formiranju Brigade, partijsko-politička aktivnost u njoj, pored ostalog, bila je usmerena na idejno-političko i organizaciono učvršćenje omladinske organizacije Brigade. To je bio preduslov da se još jače afirmišu i dođu do punog izražaja omladinska snaga i njen borbeni entuzijizam, odnosno njena sposobnost i elan za još teže borbe koje su očekivale Brigadu.

U bataljonima koji su ušli u sastav Brigade postojali su skojevsko-omladinski aktivni u četama, odnosno bataljonske organizacije i njihovi komiteti, kao jezgro aktivnosti u jedinicama. Njihov rad je trebalo objediniti, uskladiti, međusobno povezati i usmeriti na one sadržaje i oblike rada koji bi još snažnije doprinosili borbenom i moralno-političkom jačanju Brigade.

Zato se i prišlo organizaciono-političkim pripremama, iznalaženju kadrovskih rešenja, postavljanju odgovarajuće i prilagođene brigadnim uslovima organizacione strukture, od četnih aktivna pa sve do formiranja Brigadnog komiteta. U sprovođenju ove reorganizacije, kako smo je tada nazivali, značajnu pomoć su nam pružili kako partijske organizacije Brigade, tako i svojim znanjem i iskustvom kadrovi Ikoji su došli u Brigadu iz proleterskih i drugih jedinica.

is ciljem da sve jedinice u Brigadi budu »pokrivene« omladinskom aktivnošću i da se u njima ostvaruje uticaj mladih komunista na omladinu, pored već postojećih aktivna po četama, prišlo se stvaranju omladinskih aktivna, što je uslovljavala vojna organizacija u Brigadi. Tako su formirani novi aktivni u samostalnim jedinicama i ustanovama, kao što su u to vreme u Brigadi bili radni vodovi, prateći vodovi u bataljonima, sanitet i intendatura pri štabu brigade, a docnije i u drugim novoformiranim specijalnim i samostalnim jedinicama.

Posebna pažnja je poklonjena razvoju i izboru omladinskog kadra. Partijska i skojevska organizacija su davale, kad god su to r^tni uslovi dozvoljavali, svoje mlade članove, istaknute mladiće i devojke za omladinske rukovodioce, što je i obezbeđivalo uspešan rad omladinske organizacije Brigade u celini. Tako su, po mom sećanju i na osnovu nekih zabeleški, a i po sećanju nekih drugih drugova (jer zvaničnih dokumenata nema), među

prvim sekretarima skojevsko-omladinskih aktiva u Brigadi u 1943. i nešto docnije bili — u Prvom bataljonu: Milutin Stanišić, trgovački pomoćnih iz (Iriga, Milorad Nikolić, Zlata Tomić iz V. Radinaca i Sava Rašković; u Drugom bataljonu: Ljuboja Jovelić, Mila Jovanović i Olga Jelisavetov; u Trećem bataljonu: Niša (?), Džeki (?), Stanko (?) i Slobodan Najić iz Pećinaca; u četvrtom bataljonu: Delija Slavujević iz Šida, Petar Mehanžić i Todor Pačanin. Pored njih, istaknuti sekretari omladinskih organizacija bili su i: Živko Baburski, Katica Dobrić, Danica Dobrić, Cveja Kokanović Kuzminae, Košta Despenić, Vera Nastić i drugi.

Posle završenih idejno-političkih i organizacionih priprema, 30. jula 1943. godine je konstituisan Brigadni skojevsko-omladinski komitet. U njegov sastav su tada ušli: kao sekretar Komiteta Brigade Živko Mali, učitelj iz Novih Karlovaca, a kao članovi Komiteta: iz Prvog bataljona Vasa Vesković, trgovački pomoćnik iz Gruborova, iz Drugog bataljona Zdravko Damjanović, opančarski radnik iz Grabovaca; iz Trećeg bataljona Radovan Baburski Šaja, trgovački pomoćnik iz D. Tovarnika; iz Četvrtog bataljona Mirjana Resanović, đak iz Siska. Svi ovi članovi Brigadnog komiteta ujedno su bili i sekretari svojih bataljonskih organizacija.

Na ovom prvom sastanku Komiteta usvojeni su i sledeći zadaci organizacije:

— izgradnja i prihvatanje jedinstvenog kriterijuma o tome ko od mladih može biti član organizacije, odnosno koga primati u organizaciju;

— izbor i osposobljavanje sekretara aktiva i članova bataljonskih komiteta, što znači posvećivanje veće pažnje kadrovskoj problematici u organizaciji;

— unapređenje sadržaja i metoda rada omladinskih aktiva i bataljonskih komiteta;

— razvijanje i unapređenje koordinacije rada omladinskih i partijskih organizacija.

U prvom pismenom izveštaju o radu i stanju skojevske odnosno omladinske organizacije, koji je uputio 17. avgusta 1943. Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu, sekretar Brigadnog komiteta SKOJ-a Živko Mali, pored ostalog, piše da »u Brigadi ima 197 skojevaca, od kojih 12 u rashodu, a 54 omladinca van SKOJ-a«, uz napomenu »da je za poslednjih 20

dana tj. od sprovedene reorganizacije 12 mladih primljeno u SKOJ, a da je 8 članova SKOJ-a primljeno u KPJ«.

Puni zamah u razvoju i aktivnosti, brojnom jačanju omladinske organizacije naročito se ispoljavao krajem 1943. i početkom 1944. godine. U to vreme organizacija se razvila u snažnu borbenu omladinsku organizaciju koja je organizovano i uspešno izvršavala svoje zadatke. To potvrđuju i neki podaci koji se iznose u pojedinim izveštajima iz tog perioda. Tako u izveštaju zamenika politkomesara i Politodela Brigade, upućenom 13. novembra 1943. CK KPJ, stoji da u Brigadi ima 280 članova KPJ, 420 članova SKOJ-a i 50 kandidata za prijem u KPJ, što znači da je u to vreme u Brigadi bilo 750 organizovanih pripadnika, odnosno više od 50 posto ukupnog brojnog stanja Brigade.

U periodu avgust—novembar 1943. (za dva i po meseca) primljeno je u KPJ oko 170 novih članova, pretežno iz omladinske organizacije. U izveštaju Politodela Brigade od 1. juna 1944. piše da u Brigadi ima oko 1.150 boraca, od kojih su 320 članovi KPJ, 406 članovi SKJ-a i 19 kandidati za prijem u KPJ. U to vreme najmerodavniji faktori: politodeli i partijski rukovodioci Brigade, Divizije pa i Korpusa, u svojim izveštajima pozitivno su ocenjivali delatnost i izrazov omladinske organizacije u Brigadi. Tako, na primer, u izveštaju Politodela 16. vojvođanske divizije, koji je upućen juna 1944. CK KPJ o radu partijske organizacije, za organizaciju SKOJ-a Brigade stoji: »Skojevska organizacija Prve brigade je najsređenija, ima najviše autoriteta i brojno je najjača«. Isticalo se da ta organizacija radi u najtežim uslovima (svakodnevne borbe i marševi) bez predaha, da su politička svest, disciplina, odgovornost i borbenost na znatnom! nivou, tako da je omladinska organizacija postala borbena i udarna snaga Brigade.

Organizacija mladih u Brigadi postala je organizacija mitraljezaca, puškomitraljezaca, automatičara i bombaša. Samo u Trećem bataljonu, od 78 članova svi su bili puškomitraljesci i bombaši. U Brigadi je među omladinom vladalo geslo da bombaš i mitraljezac može biti samo omladinac — geslo koje sa sadašnjeg stanovišta neko može da oceni kao sektaško. No, u vreme oružane borbe to geslo je bilo i te kako korisno, jer je delovalo mobilizatorski i ličnim primerima razvijalo borbeni duh i ostalih mladih, pa i starijih u Brigadi. Držanje omladinaca i omiadinki i njihova hrabrost ispoljena u mnogobrojnim

borbama, a naročito u Capardama, Vlasenici, Bijeljini, Loparama i Zajednicama, Tuzli, Brčkom i drugim, još više su podigli ugled omladinske organizacije i poverenje štabova, komandi i celokupnog sastava Brigade.

No za uspešno vođenje oružane borbe protiv okupatora, odnosno raznoraznih vrsta neprijatelja, nije bila dovoljna samo hrabrost, već i vojno-stručno znanje i poznavanje pravila i taktike oružane borbe.

Stalan priliv u Brigadu boraca omladinaca bez odgovarajućih znanja u rukovanju raznim tipovima naoružanja zahtevao je intenzivnu obuku. Zato su na tom zadatku bili angažovani kalko vojni rukovodioci, komande i štabovi jedinica, tako i partijska i omladinska organizacija Brigade. Shvatili su omladinci potrebu intenzivnog obučavanja. Zato su i nastojali da prednjače u obuci i da obučeni obučavaju i druge. Omladinci su bili inicijatori takmičenja i nosioci takmičarskog duha u jedinicama u obučavanju i sticanju znanja iz vojnih vestina. Zahvaljujući takvoj aktivnosti organizacije, mladi borci su za kratko vreme sticali osnovna znanja bez kojih nisu mogli uspešno ratovati.

Politička svest boraca o opravdanosti ciljeva za koje se bore predstavljala je pokretačku snagu i bitan činilac moralno-političkog stanja jedinica Brigade. Zbog toga je jedan od osnovnih zadataka omladinske organizacije bio da neprekidno radi na podizanju političke svesti omladine. Cilj tog intenzivnog i neprekidnog političkog rada je pre svega bio da omladinci ovladaju osnovnim znanjima o ciljevima NOB, ulozi KPJ i SKOJ-a, saveznicima u borbi, novoj Jugoslaviji, fašizmu, izdajnicima našeg naroda, odlukama AVNOJ-a itd.

Nije zapostavljeno ni moralno vaspitanje, čiji je sadržaj proisticao iz konkretnih pojava i problema u jedinicama Brigade i na terenu na kome se nalazila, akcija i borbi koje je vodila. Na primer, ukoliko je bilo pojava nepravilnog odnosa prema narodu, nemarnog odnosa prema naoružanju, narušavanja međusobnih odnosa, ako su predstojale teške borbe, marševi i pokreti, ili kada je u oskudici ishrane trebalo održati velike fizičke i psihičke napore — onda se pretežan deo političke aktivnosti usmeravao na pripreme i preduzimanje mera za njihovo savladivanje. U sticanju političkih znanja i mobilizaciji omladine za rešavanje unutrašnjih problema i pojava u jedinicama omladinske organizacije su uvek nastojale da budu aktivne.

Omladinci i omladinke, na svakom sastanku, predahu i odmoru između borbi i pokreta, sa ono malo literature koju su u svojim torbicama obično nosili politički komesari i omladinski rukovodioci uporno su učili. Tokom rata, pored radnih, održavani su i mnogobrojni teoretski sastanci, na kojima su proučavani, pored ostalih, i sledeći materijali: Savez komunističke omladine u surovoj školi rata, Omladina sačinjava tri četvrtine naše vojske, Uloga komunističke omladine, O razvitku društva, kao i druga literatura do koje smo dolazili.

Opismenjivani su nepismeni. To se izvodilo na odmorima, u predahu između borbi, na položajima, a ponekad i u pokretima. Sprovedeno je po vodovima, četama, a najčešći i najefikasniji rad bio je s pojedincem. Za ovu vrstu delatnosti zaduživani su omladinci, pretežno oni koji su završili neki razred gimnazije. Tako je samo od oktobra 1943. do februara 1944. u Brigadi opismenjeno oko 70 omladinaca i omladinki.

Pored rada na opismenjavanju, održavana su i predavanja, odnosno vođeni razgovori o geografiji, istoriji, religiji, društvenim naukama i si. čitane su knjige, priče, romani, pesme...

Mladi su posebno voleli učenje pesama i uvežbavanje horova, recitatorskih i glumačkih grupa, jer omladinska mašta je bila i u ratnim uslovima neshvatljiva. Naša organizacija je svaku naprednu ideju prihvatila i za njenu realizaciju se zalagala. Pripremane su i izvođene priredbe, logorske vatre na kojima je odziv i omladine sa terena bio uvek izvanredan.

Bavili su se mladi i literarnim radom. Pisali su članke, reportaže, pesme i anegdote i* u njima opisivali svoje doživljaje iz borbi i ratnog života, pisali su o hrabrosti i držanju u borbama svojih drugova i drugarica, šalili se na svoj i račun drugih, a najviše ismejivali neprijatelja. Izdavali su svoje vodne i četne novine, bataljonske omladinske listove i brigadni omladinski list *Bombaš*.

Kada se početkom jula 1944. saznalo da je 12. vojvođanski korpus dobio naređenje da krene iz istočne Bosne i preko Drine pređe u Srbiju, održana je prva omladinska konferencija Brigade u selu Omazići, na kojoj su najodgovorniji divizijski i brigadni rukovodioci upoznali omladinu Brigade sa tim istorijskim zadatkom vojvođanskih jedinica. Ova konferencija je i bila posvećena pripremama za izvršenje tog zadatka. No ratne okolnosti su uticale da se prelazak vojvođanskih jedinica u Sr-

biju, među njima i Prve brigade, ostvari tek početkom septembra 1944.

Po prelasku vojvođanskih jedinica u Srbiju, zbog učešća u oslobođenju zapadnih delova Srbije i u beogradskoj operaciji, a naročito po prelasku u iSrem, trebalo je prilagođavati vođenje borbi novim frontalnim uslovima ratovanja, i to na ravničarskom zemljištu. Zato je uporno insistirano na potrebi zalaganja omladinaca u izradi i korišćenju fortifikacijskih objekata, rovova, prirodnih zaklona, bunkera i zemunica i korišćenju ostalih prirodnih ili već postojećih zaklona. Toj problematici posebna pažnja je posvećena na četvrtoj omladinskoj konferenciji Brigade, koja je održana 6. aprila 1945. u baranjskom selu Novom Bezdanu.

U pripremama za izvršenje zadataka u predstojećim borbama za konačno oslobođenje zemlje, organizacija mladih je stavila akcent na sledeća pitanja: prilagođavanje novim ofanzivnim uslovima ratovanja, vođenje frontalnih borbi, primena jačih i dubljih proboja neprijateljskih položaja, opkoljavanje, okruživanje, zarobljavanje i uništenje neprijateljskih grupa, forsiranje Drave i stvaranje mostobrana, gonjenje neprijatelja, sadejstvo u borbama sa jedinicama Divizije, značaj zalaganja u obuci i u rukovanju savremenim naoružanjem (naročito kod artiljerijskih jedinica, inžerijerije i veze) i niz drugih pitanja vezanih za vođenje borbe, kao i vršenje političko-psiholoških priprema (politička svest, svesna vojnička disciplina, hrabrost, budnost, bezbednost i samozaštita, borba protiv neprijateljske propagande i si.).

Pored idejno-političkih, omladinska organizacija je razvijala i negovala kod svih mladih u Brigadi moralne, ljudske i opšte-humane vrednosti kao što su: smisao za solidarnost, međusobno poverenje i ljubav, drugarstvo, poštenje, skromnost, svesnu disciplinu i spremnost da se žrtvuju za najveći ideal mladih — za slobodu, lepši i bolji život. To su svojim primerom pokazali i dokazali mnogi omladinci — borci i rukovodioci Brigade. Evo samo ndkih primera iz plejade najboljih naše Brigade:

Dragomir Pendić Gligor iz Prokuplja je jedno vreme 1943. bio sekretar Brigadnog komiteta, a poginuo je kao komesar Prvog bataljona početkom 1944. pri napadu na neprijateljski garnizon Čelić u istočnoj Bosni;

Slobodan Najić iz Pećinaca bio je omladinski rukovodilac Trećeg bataljona. Poginuo je junački kod Male Moštanice u borbama za oslobođenje Beograda;

Zlata Tomić, rođen 1924. u Velikim Radincima, član KPJ od aprila 1944, bila je omladinski sekretar aktiva u 3. četi Prvog bataljona, a poginula je kod Bosanskog Samca kao komesar čete;

Delija i Slavujević, iz Sida, u NOV od jula 1943, član KPJ od decembra 1943. Bila je sekretar aktiva u 2. četi Četvrtog bataljona, poginula je na Rujniku septembra 1944. kao zamenik komesara čete;

Slobodan Marković Meča, sekretar omladinskog aktiva, teško je ranjen u Baranji. Na samrti pozdravljao je svoje drugove i pozivao ih na još odlučniju borbu i konačni obračun sa neprijateljem;

Vasa Uvalin, omladinski rukovodilac Trećeg bataljona, bio je duže vreme najbolji puškomitraljezac u Bataljonu. Poginuo je jurišajući na neprijateljski bunker 1945. Njegovi drugovi iz te borbe zapamtili su njegove poslednje reči: »Ja sam pao, pašče nas još, ali od fašizma neće biti ni traga ...«;

Živan Radojčić Bata, radnik iz Jaska, u NOV od maja 1942, član SKOJ-a i KPJ od septembra 1943. Poginuo je u Skeli kod Obrenovca 1944;

Miloš Stamenković iz Grgurevaca poginuo je 20. januara 1944. kao komandir čete pri napadu na Tuzlu;

Zorka Nikolić, brodom iz Grabova, u (NOV od 1943, član SKOJ-a od 1944, poginula je na žutavki (Bosna) 1944. kao bolničarka;

Milenko Marković, rodod iz Grabovaca, puškomitraljezac i zamenik komandira čete, poginuo je na Zajednicama (istočna Bosna) u jednoj od najtežih ali i najznačajnijih bitaka Prve vojvođanske brigade;

Stevan Tišma Mazalo, iz Starih Banovaca, komandir čete u Trećem bataljonu, poginuo je 20. januara 1945. pri napadu na neprijateljsko uporište Vranješevce.

Ovde su pomenuti samo pojedinci među velikim brojem iz plejade poginulih omladinaca i omladinki u borbama koje je tokom 26 meseci vodila naša slavna Prva vojvođanska brigada.

U jedinicama Brigade borili su se pripadnici svih naših naroda i narodnosti, i to iz svih društvenih slojeva. Taj nacional-

ni sastav Brigade održavao je u dobroj meri mnogonaacionalnu Vojvodinu. Zajedno sa Srbima, Hrvatima, Slovencima, Crnogorcima, u Brigadi su se junački borili Mađari, Slovaci, Rumuni, Česi, Rusini, Romi i druge nacionalnosti. Kako se narodnooslobodilački pokret razvijao i Brigada rasla i jačala, u njoj je sve više bilo mladih boraca iz redova svih naših naroda i narodnosti. Nacionalni sastav Brigade uticao je da omladinska organizacija stalno insistira na aktivnosti u smislu razvijanja i jačanja bratstva i jedinstva u svim jedinicama.

Gde god se Prva brigada nalazila, uvek je razvijala saradnju sa omladinom i narodom na terenu. Zajedno sa omladinom na terenu održavali smo zajedničke sastanke na kojima su, pored razmene mišljenja o vojno-političkoj situaciji i međusobnog upoznavanja, sagledavali i organizovanost i aktivnost omladine u pružanju pomoći vojsci, kao i obratno, ponašanje i držanje naših boraca prema narodu i njegovoj imovini.

Obostrano korisna i plodna saradnja sa omladinom, odnosno narodom na terenu ogleдалa se i u pripremanju i održavanju priredbi, narodnih veselja, naročito po selima Birča, Semberije i Majevice. Susreti sa narodom i omladinom u istočnoj Bosni uopšte, a naročito u Šekovićima, Trnavi i Semberiji, impresionirali su nas mlade Vojvođane. Posebno zbog toga što su nam pružali svestranu pomoć u smeštaju i zbrinjavanju bolesnih i ranjenih drugova i drugarica.

Česte promene u sastavu omladinskog kadra

Stalne borbe u kojima su izbacivani iz stroja najhrabriji i najposobniji borci i rukovodioci, kao i stvaranje novih vođanskih jedinica, koje je Prva brigada popunjavala kadrovima — ušlovljavali su vrlo česte promene u omladinskom rukovodećem kadru. Istoga su se vrlo često menjali sekretari aktivna, bataljonskih pa i Brigadnog komiteta. Tako je krajem avgusta ili početkom septembra 1943. za sekretara Brigadnog komiteta imenovan Dragomir Pendić Gligor, koji je došao u Brigadu sa grupom rukovodilaca iz proleterskih jedinica, dok je dotadašnji sekretar Živko Mali raspoređen na novu, višu dužnost. Kratko vreme posle toga je Zdravko Damjanović zamenio na dužnosti dotadašnjeg sekretara Brigadnog komiteta Dragomira Pendića Gligora, koji je otišao za komesara Prvog bataljona i na taj dužnosti ubrzo poginuo.

Krajem 1943, usled objektivnih okolnosti koje su uslovljavale borbe i drugi ranije navedeni momenti, Brigadni komitet delovao je po svom sastavu kao nov (komitet. U njegovom sastavu tada su bili: Zdravko Damjanović kao sekretar Komiteta, aj Košta Despenić, Mladen Mitrović, Đorđe Tomić i Mirjana Resanović kao članovi Komiteta. Inače, svi su oni ujedno bili i sekretari bataljonskih komiteta.

Ocf decembra 1943. do marta 1944. takođe je bilo promena, naročito kod sekretara bataljonskih komiteta. Početkom marta 1944. i nešto docnije sekretari bataljonskih komiteta su bili: Svetozar Savie, Milan Živojnović, Živko Baburski, Slobodan Najić, Todor Pačanin, Pavle Belić d Živka Gurban.

U drugoj polovini 1944. i u 1945. godini sekretari bataljonskih komiteta još su bili: Marija Štoikovac, Gospojinka Lazarov, MiMnko Konjević, Brandslav Petrović, Miloš Inđić, Milan Timotić Mica, Cvetko Marković Crnja, Vasa Uvalin, Čeda Nastić, Slobodan Marković Meča, Danica Dobrić, Slobodan Radaković, Dorđe Rakić i drugi.

U aprilu 1945. godine dotadašnjeg sekretara Brigadnog komiteta Zdravka Damjanovdća zamenio je na toj dužnosti Milan Timotić Mića.

Desetine i stotine mladih u Brigadi uzdigli! su se na rukovođeće položaje u toku rata. Postajali su sposobni komandiri, komandanti, politički komesari i partijski rukovodioci jedinica. Tu u ratnim uslovima, u borbama, razvijale su se njihove sposobnosti, pre svega zbog toga što nisu bili ni sa čije strane ograničavani, što su imali punu slobodu, odnosno samostalnost u ispoljavanju svojih ličnosti i sposobnosti. Tako su se među uspešne vojne, političke, sanitetske i intendantske rukovodioce uzdigli: Dimitrije Lazafrov Raša, Laza Marković čađa, Radovan Simić Bata, Živko Mala, Delija Slavujević, Katica Dobrić, Zora ŽivkovićiMali, Radovan iBaburski Šaja, Živko Baburski, Dragomir Pendić Gligor, Milena Vozarevdć, Zdravko Damjanović, Vaša Vesković, Milan Živojnović, Branislav Petrović, Bosa Bosnić, Smilja Pužić, Katica Jofldć Seja, Ruža Božić, Vukašin Lajberšpeger Švaba, Zlata Tomić, Žika Gurban, Proka Đilas, Obrad Putniković, Uroš šuljmanac, Steva Vojvodić, Svetozar Savić, Vojislav Pilić, Mirko Ribić, Slobodan Najić, Nega Rajković, Sima Jovičić, Slavko Gavrilović Ciciban, Živko Ružojičić, Todor Pantelić, Milan Škorić, Jovica Kerkez, Milorad Stupa, Milutin Sta-

nišić, Todor Pačanin, Košta Despenić, Mladen Mitrović, Đorđe Tomić, Pavle Belić i mnogi drugi.

Svestrani rad i stalna aktivnost omladinske organizacije usloveli su da je od aprila 1943. do polovine 1945. god. kroz Brigadu prošlo oko 2.400 organizovanih omladinaca dok je 290 njih primljeno u partijsku organizaciju, odnosno u KPJ.

Dar omladincima Prve vojvođanske brigade

Brigadna mladost je bila svestrana i nemirna. Nju ni surovi uslovi rata nisu mogli obuzdati. Tu bujnu i nezadrživu mladost, koja nije htela da miruje i čeka predahe da bi se aktivirala, podržavao je čitav sastav jedinica u Brigadi. Svojim inicijativama i samostalnošću pokretala je ta mladost i ostale na akcije. Mladima u Brigadi bilo je omogućeno da se dokazuju na širokom frontu delatnosti. Oni su tu mogućnost i koristili, pokazali su se i dokazali u borbama.

Podređujući celokupan svoj rad i delatnost razvoju Brigade, doprinela je i omladinska organizacija da Prva vojvođanska izraste u jednu od najboljih jedinica Narodnooslobodilačke vojske i dobije proleterski naziv — PRVA VOJVOĐANSKA (OSAM-NAESTA) PROLETERSKA NARODNOOSLOBODILAČKA UDARNA BRIGADA.

IS va priznanja i pohvale koje je Brigada u ratu dobila, omladinci su opravdano smatrali i priznanjima sebi. No, omladinska organizacija Brigade dobijala je svoja posebna priznanja u raznim oblicima i vidovima.

Na Drugom kongresu USAOJ-a održanom u Drvaru učestvovala su i tri delegata iz naše omladinske organizacije, i to: Danica Dobrić iz Jalkova, Slobodan Najić iz Pećinaca i Mirko Ribić iz Indije. Za nas bilo je priznanje ne samo to što su tri delegata predstavljala nas na kongresu, već i činjenica da je za komesara čete vojvođanskih delegata bio izabran Slobodan Najić, On je istovremeno jedini od svih vojvođanskih delegata bio u radnom predsedništvu Kongresa. A najznačajnije i najdraže priznanje za nas bilo je to što je naš delegat Slobodan Najić primio od vrhovnog komandanta rusku mitraljetu (automat) — kao dar mladim borcima Prve vojvođanske brigade.

Na Prvom kongresu Antifašističke omladine Vojvodine, održanom od 27. do 29. novembra 1944. u Novom Sadu, prisustvo-

vali su delegati naše brigade. U radnom predsedništvu ovog kongresa bio je naš delegat, omladinski rukovodilac Brigade Zdravko Damjanović. On je pozdravio Kongres u ime omladine iz vojske. Na Kongresu su još kao naši delegati bili Milinka Konjević i Žika Stejić. I oni su imali čast da ukratko iznesu neke fragmente iz najvažnijih borbi omladine Brigade. Ovaj kongres je odao priznanje omladini Brigade i time što je u Glavni odbor USAOV-a izabrao komesara naše brigade Jovana Štokovca Džuju i omladinskog rukovodioca Brigade Damjanovića.

(Na kraju, deo od 2.400 mladih koji su prošli kroz omladinsku organizaciju za vreme od 26 meseci borbenog puta Prve vojvođanske, imali su čast da 7. jula 1945. učestvuju, u sastavu 16. vojvođanske divizije, na svečanoj paradi u Novom Sadu, gde su od omladine i građana toplo i srdačno pozdravljeni kao osloboditelji. A zatim su otišli u mirnodopske kasarne i na nove, mirnodopske zadatke.

Zdravko Damjanović

SA KONFERENCIJE SKOJ-a PRVE VOJVOĐANSKE BRIGADE

Hladno vreme puno snega i beline odavalo je malu svečanost. Neposredno iza fronta, na salašu udaljenom pola kilometra od prve borbene linije, sastala se skojevska omladina 1. V. brigade.

Iako umorni od borbe, izgledali su sveži, pravi skojevci, pravi omladinci naše brigade.

(Iz mladičkih grla orila se borbena pesma. Njima su skojevci prkosili neprijatelju, hladnoći i naporu. Bataljoni su se takmičili ko će gromog#snije i lepše otepevati.

Dolaskom rukovodioca brigadnog SKOJ-a druga Zdravka, prešlo se na rad. Rasjpravljana su pitanja i problemi koji se najpre postavljaju pred SKOJ cele Brigade.

Pošto su podnošeni zveštaji iz svih bataljona i četa, u kojima su najbolji omladinci pohvaljeni i uzeti za primer hrabrosti i borbenosti, za pomoć otadžbini i našoj borbi, prešlo se na diskusiju. Omladinci su učestvovali živo u diskusiji i pozivali jedni druge na takmičenje. Tako je mitraljezac Joca Cundra pozvao

sve drugove iz Brigade da se takmiče ko će više uništiti neprijatelja.

[Naročito mnogo je govoreno o takmičenju koje su skojevci oduševljeno primili. Crvena zastavica koja je natopljena krvlju palog skojevca, a koja se nalazi u Četvrtom bataljonu, pripašće onom bataljonu koji pokaže najviše uspeha u takmičenju. Drugovi sa Prvog kongresa omladine Vojvodine izneli su obaveze koje je dala omladina 16. udarne divizije na Kongresu. Omladinci su svečano obećali da će uložiti sve voje mladičke snage kako bi što više doprineli da se obaveze ispune i da vedra čela izađemo na drugi kongres.

Sa ove konferencije upućeno je pismo omladincima Druge i Četvrte brigade, u kome se pozivaju na međubrigadno takmičenje 16. divizije, kako bi time što više koristili narodu i borbi i doprineli da se što pre dođe do slobode.

Sećajući se svojih najmilijih drugova, omladinci su poslali jedno pismo ranjenim drugovima. Ovo toplo pismo izražava želju za što brže ozdravljenje ranjenih i što skoriji povratak: u jedinicu, koji svi željno očekuju.

(Sećajući se slavno palih drugova, heroja naših, odana je pošta palim omladincima jednim minutom ćutanja.

Gromka pesma: »Omladino sa svih strana...« bila je znak da je konferencija završena.

Omladinac III¹

KADROVI PRVE VOJVOĐANSKE BRIGADE

U mnogobrojnim neprekidnim i sve složenijim borbama do drugog napada za oslobođenje Tuzle, kao i posle njega, ginuli su ili su bili ranjavani mnogi borci, desetari i komandiri, komandanti, delegati, komesari, referenti, bolničarke, obaveštajci, intendanti i drugi. Pored toga, zahvaljujući sve većem prilivu dobrovoljaca, postojala je mogućnost i potreba formiranja novih četa, bataljona, brigada i divizija. Trebalo je pravim ljudskim vrednovanjem uzdizati ljude na nove, po pravilu više dužnosti i funkcije, popunjavati gubitke u postojećim jedinicama,

¹ *Bombaš*, Omladinski list 1. brigade, br. 4/45.

raspoređivati ljude na funkcije u komandama, štabovima i drugim organima narodnooslobodilačkog pokreta. Prva vojvođanska brigada zaista je postala kadrovska jedinica.

Odmah posle njenog formiranja došao je zahtev od rukovodstva NOP Vojvodine da se Luka Mrkšić Miša, prvi zamenik komesara Brigade/vrati u Srem radi preuzimanja dužnosti u organima vlasti. Skoro istovremeno stigla je odluka o imenovanju prvog političkog komesara Brigade Slobodana Bajića Paje na dužnost komesara Operativnog štaba Vojvodine. Početkom jula 1943. godine, Vrhovni štab ga je postavio na istu dužnost u Glavni štab Vojvodine. iNa rad u organima i organizacijama NOP u Srem su u to vreme poslali i drugi: politički komesar Prve brigade Blažo Radunović Cvikeraš, zatim član Politodela Brigade Maksim Goranović, kao i tek oporavljeni komesar Trećeg bataljona Milan Stepanović Matroz. Radi odlaska na dužnost komandanta 19. birčanske, Prvu brigadu je napustio i načelnik Štaba Vojo Ilić.

Iz ove brigade potiču i dva komandanta prvih vojvođanskih divizija: Marko Perčin Kamenjar i Dušan Vukasović Diogen, koji je u Prvoj brigadi bio komandant Četvrtog bataljona, u Četvrtoj zamenik komandanta i u Trećoj komandant brigade. Sa te dužnosti je postavljen za komandanta 36. divizije.

Po formiranju 12. vojvođanskog korpusa NOV, i politički komesar Paško Romac Zdravko i zamenik komesara Brigade Ljuba Momčilović postavljeni su na dužnosti komesara 16. odnosno 36. divizije.

Sa položaja načelnika Štaba Brigade otišli su na više dužnosti: Mileta Đukić, Periša Grujić, Edvard Rebula, Gavra Kresovejić, Nikola Milošević Čira i Stojan Ivić.

Zamenici komandanta Brigade i komandanti bataljona Ilija Bogdanović čiča, Stevan Bikić, Dorđe Bikicki, života Ranitović Soko, Jovan Matić Pišta, Marko Tanurdžić i Ante Mioč, španski borac, komesar bataljona, postali su zamenici komandanta divizija, od Sosno komandanti brigada, a Prvoslav Stojanović načelnik štaba divizije.

Politički komesari Brigade postali su rukovodilac Politodela Arsa Mijović, dotadašnji komesari bataljona Josip Klajjić, Esad Cerić, Dragoljub Stevanović Musa i Bogdan Matijević. Mutimir Popović Buda i Ljubica Đorđević obavljali su dužnosti zamenika komesara brigada.

Kada su u pitanju četni rukovodioci, njihovo uzdizanje na više dužnosti u Brigadi i u drugim jedinicama bilo je daleko obimnije. Najčešće je prezdraveli ranjenik ili tifusar raspoređivan u najbližu jedinicu zavisno od toga da li je lečen u Bosni ili Sremu.

Posle borbe na Tuzli i kasnije u neprekidnim bojevima sa stalno prisutnim 13. i 7. SS nemačkim divizijama pažljivijim i realnijim vrednovanjem vojnih i političkih kadrova procenjeno je da Brigada raspolaže većim brojem dokazanih, veoma sposobnih, iskusnih rukovodilaca 'kojima se mogu poveriti nove, odgovornije dužnosti.

Od novembra 1943. godine i prvih meseci naredne, Drugi bataljon Brigade u izvršavanju borbenih zadataka nešto je zaostajao iza ostalih bataljona. Objektivnih razloga za to nije bilo. Borački sastav po savesti, odgovornosti i borbenosti bio je na istom nivou kao i u ostalim bataljonima. Partijska organizacija je bila dosta aktivna kao i skojevska, koja je posebno prednjačila u brizi za borce, za održavanje i izradu obuće i odeće. Vodni i četni rukovodioci su kao i u drugim jedinicama bili stariji i iskusniji ratnici. Ocenjeno je da nešto nije u redu u štabu Bataljona. Zbog toga je na dužnost komandanta postavljen Boško Marković, iskusen ratnik, uspešan komandant, koji je uživao veliko poverenje i ljubav boraca i rukovodioca.

Petar Jeremić, do tada politički komesar Četvrtog bataljona, predratni komunista, jedan od prvih boraca Fruškogorskog partizanskog odreda 1941. godine, hrabar i neumoran rukovodilac velikog ugleda i autoriteta, određen je na dužnost zamenika političkog komesara Bataljona.

Prve borbe su pokazale da je ta promena bila neophodna i da je izvršena u pravom trenutku.

Već posle nekoliko dana po stizanju Brigade na Majevicu, pokazalo se da borbe za Tuzlu nisu bile samo neuspeh i veliki gubitak u rukovodećim kadrovima i borcima. Stečena su nova značajnija iskustva, istakli su se novi pojedinci, iskazale do tada neotkrivene sposobnosti ljudi. Neznanje i greške se u ratu skuplaćaju.

Iz naših partizanskih bolnica na Majevidi vraćali su se ranije ranjavani ili oboleli od tifusa borci i rukovodioci. Iz Srema je stiglo više od 300 novih boraca od kojih je više od stotinu dobrovoljaca bilo iz severnog Banata.

Banaćani su ozbiljno shvatili vezbu

Prvih dana februara 1944. godine Brigada je boravila na terenu sela Zovik—Maoča—Humci. Treći bataljon je bio razmešten u Velinom Selu ispod visokog kupastog brda sa južne strane a Prvi na severnim padinama toga brega u selu Zovik. U Treći bataljon raspoređeno je 40—50 novodošlih Banaćana. Od njih je formirana posebna četa i odmah je izvođena borbena obuka. Odlučeno je da se izvede vežba »četa u napadu« s tim što će četa Banaćana napadati a jedna četa Bataljona će se postaviti u odbranu na temenu brda između dva sela. O vežbi nije obavješten Štab Prvog bataljona, niti je on obavestio Treći bataljon o slanju posebne Patrole na isto brdo kao vlastito obezbeđenje.

Banaćani su ozbiljno shvatili vežbu, prikriveno su se u streljačkom stroju privlačili na jurišno odstojanje i povikali: »Juriš, hvataj ih žive!«

Iznenadena patrola se zbunila i trkom krenula ka svom bataljonu. Pri tome je natetela na grupu Banaćana koja je obišla brdo sa severa. Ponovo se čulo: »Hvataj ih žive!« Videvši Banaćane u šubarama, u debelim zimskim kaputima, patroldžije su bili uvereni da su pred njima pravi četnici. Neko od njih je opalio metak iz puške, ali na sreću nije pogodio. Trčeci ka ulazu u selo, vikali su: »Četnici su na brdu!«

Dan je bio vedar i prohladan. Kuvari su u malim vojničkim kazanima pripremali gulaš a nedaleko od njih artiljerci su rastavili jedini protivtenkovski top na ovcem šatorskom krilu i čistili delove. Na povik patrole, skupili su delove u šatorsko krilo, spremni na povlačenje. Kuvari su učinili najgore, prosuli su kazane polugotovog jela. Dura Radoš se prvi snašao i komandovao: »Bataljon, napred« i usput ispitivao patrolu. Shvatio je šta se desilo pa je sočno opsovao gospu patroldžijama, artiljercima i naročito kuvarima.

Užurbano se radilo na sređivanju, popunjavanju i obučavanju jedinica, štabova i komande intedanture i saniteta. Analizirano je i ukazivano na slabosti i nedostatke u proteklim borabama, naročito na odgovornost za preveliki broj žrtava.

U štabu Brigade nije bilo promena. U Štabovima batāljo- na sve dužnosti su bile popunjene s obzirom na to da *six* u štab Drugog bataljona upućeni novi komandant Boško Marković i

zamenik Petar Jeremić, a na upražnjeno mesto komandanta Trećeg bataljona vratio se iz bolnice sa još nezalečenom prelomljenom potkolenicom dotadašnji zamenik komandant bataljona Radovan Simić Bata, koji je sada postavljen na dužnost komandanta.

U čete su se iz saniteta vraćali oporavljeni komandiri, komesari, zamenici, vodnici.

U to vreme teških iskušenja i provera nametnula se jedna nova grupa po godinama mladih, veoma perspektivnih bataljonskih vojnih rukovodilaca. Pored Radovana Simića, koji je među njima bio najzreliji i najperspektivniji, to su bili: Milan Krompić Čelik, Doka Ostojić, Milan Marinko, Miloš Blanić, Milan Bogović, Proka Dilas, Muhamed Kahrić, Steva Pismarević, Ilija Podruščić i dr. Neki od tih drugova do tada su već bili zamenici komandanta bataljona, a drugi su to uskoro postali. Njima su se približavali tadašnji mlađi komandiri: Uroš Šuljanac, Andrija Naglić Brale, Laza Čavić, Dorđe Alimpić Šolja, Milan Ikraš i po godinama starosti najmlađi Dimitrije Lazarov Raša, koji će pred kraj rata postati zamenik komandanta Brigade.

Svi oni su opravdali poverenje koje im je ukazano. Znalčki su i veoma uspešno vodili svoje jedinice, završavali kurseve i oficirsku školu Glavnog štaba Vojvodine, iskazivali nadarenost za taktiku, topografiju i orijentaciju na nepoznatom terenu. Međutim, neki od njih nisu stigli da pokažu sve što znaju i mogu. Sprečila ih je smrt ili često ranjavanje. Na čelu svojih bataljona junački su poginuli: Radovan Simić Bata, Milan Krompić Čelik, Milan Marinko, Milan Bogović, Proka Dilas, Laza Čelić, Ilija Podraščić i Milan Ikraš. Najčešće je ranjavan, i zbog toga najduže bio na dužnosti zamenika komandanta Miloš Blanić. Od posledica ranjavanja teško je oboleo po završetku rata i ubrzo umro.

Prvi je tragično poginuo najperspektivniji među njima Radovan Simić Bata, poznat u Sremu kao neustrašivi borac Fruškogorskog partizanskog odreda i čuvene »Simićeve desetine«, u Brigadi najbolji komandir čete u Prvom i Trećem bataljonu, zamenik komandanta i komandant Trećeg bataljona.

Svoji Drvi zadatak na tek preuzetoj dužnosti izvršio je u neobično teškim i složenim uslovima. Treći bataljon je dobio zadatak da tokom noći 12. na 13. februara sprovede delegate iz Semberije i Majevice na zakazano oblasno partijsko savetovanje u Vlasenici i komoru sa hranom u šekoviće. Vremenske prilike

tih dana su bile uobičajene za to doba godine: dosta hladno, visoki snežni pokrivač i jaki mrazevi. Međutim, po padu mraka počeo je da pada gust sneg nošen snažnim, izuzetno hladnim vetrom. Takvu mečavu niko od boraca ni tada a ni posle nije doživeo. Nije se video ni prst pred okom. Nigde staze. Smetovi su bili toliki da su menjali izgled okoline. Nigde da se ugledaju kuće poznatih sela i zaselaka kroz koje su kolone više puta prolazile. Za Treći bataljon bila je to ujedno najteža i najhladnija ratna noć. U koloni se nekoliko drugova i drugarica razbolelo. Na celom putu do svanuća nigde žive duše, nigde četnika ili pripadnika Muslimanske milicije da po običaju pripućaju na nas. Nigde vuka niti bilo kakve druge divlje životinje, da se bar ogłase.

Vodiča nema, a kolona ne sme stati da se odmori, odahne, orijentiše i potraži nekog vodiča. Stalno se ponavljaju upozorenja »Niko ne sme stati i izaći iz kolone«.

U takvoj jezivoj noći u kojoj se ništa ne vidi, ni greben brda, ni strana, ni vrh, pred kolonom prti Radovan Simić, siguran u sebe u svoje osećanje za orijentaciju. A rana na nozi mu još flisuje.

Pri povratku Bataljona preko Majevice, na njenom najvišem vrhu, na metar od prvine, nađena su tri ukočena i pocrnela le* a u uniformama italijanskih vojnika. Bili su to dobrovoljci, bivši italijanski vojnici, koji su nekoliko dana pre toga dodeljeni Bataljonu. Ležali su jedan pored drugog, verovatno u želi da se odmore. U takvom položaju, usled mečave, niko ih nije primetio pa ih je ubrzo svaladala bela smrt.

U očekivanju dolaska na terene Semberije, Posavine i Mrvice 13. SS »Handžar« divizije — Štab Brigade je odlučio da ?^A februara napadne proustaške snage — zelenokadrovce i Muslimansku miliciju u Celiću i okolnim selima.

Zbog nedovoljne i neblagovremene saradnje i sadiestva bataljona, posebno zbog nepošeđania uzvišenja Oglavak, koji je dominirao naseljem, Treći i Prvi bataljon, koji su prodirali u Celić, bili su izloženi iznenadnoj žestokoj vatri i pretrpeH sn velike gubitke. Pored ostalih, poginuo je i komesar Prvog bataliona Dragomir Pendić Gligor, a Radovan Simić i e u iurišu kroz selo teško ranjen. Borci su sve učinili da spasu svog komandanta. Izneli su ga sa bojišta štiteći ga svojim telima. Pri tome su i sami bili ranjavani. Pa ipak, Simić je pogođen još dva puta. pdsle čega je izdahnuo na rukama svojih drugova.

U toj borbi teško je ranjena, pored ostalih, tek pristigla sa kursa, nova bolničarka rodom iz sela šašinaca. Nin je unela u svoju kuću jedna muslimanska porodica, previla je i sačuvala.

Peta vojvodanska brigada u povratku sa nlanine Trebačve na Majevicu već sutradan iznenadila i e neprijateljsku posadu Celića, rabila niene snage na CMavkn i osvetila poginule Simica. Pertdića i druge borce. Ranjenu bolničarku ponelj su drugovi n nosilima. Jako je izgubila mnogo krvi, bleđa, malaksala. sa novišenom tempepaturom, pevala je partizanske pesme i umrla na nosilima.

Sve napred rečeno u vezi sa osposobljavanjem i uzdizanjem vojnih kadrova i popunom upražnjenih položaja komandira i komandanata i drugih vojnih rukovodilaca odnosi se i na političke kadrove: delegate, komesare, zamenike, sekretare SKOJ-a. Zatim na one koji su delovali u obaveštajnoj službi, sanitetu, intendanturi, u snabdevačkim ustanovama, vezi, inženjeriji, šifrantskoj službi i slično.

Potrebe su postojale svugde a uslovi bili isti. Veliki značaj u tome su imali kursevi, redovne kritičke analize svake borbe, pokreta i slično. Ali osnovno, najznačajnije je bilo to što su ljudi sami iskazivali sve svoje vrednosti, svoje moralne, radne i stručne sposobnosti, sklonosti i veće mogućnosti. Trebalo ih je poznavati, verovati u njih, dovoditi ih u situaciju da se maksimalno iskažu, ceniti njihov doprinos i na pravi način ih raspređivati.

Jedino tako se mogla oživotvoriti Titova više puta ponavljana poruka: »Kadrova nema gotovih, oni se stvaraju u borbi.« Za Prvu, Drugu, Treću, Četvrtu i Petu vojvođansku brigadu veliku pomoć predstavljali su kadrovi raspoređeni na razne dužnosti u štabove, politodele, sanitetsku, intendantsku i obaveštajnu službu, kao i prezdraveli ranjenici i bolesnici koji su ostali u bolnicama u istočnoj Bosni.

Radi se o drugovima i drugaricama koji su posle pete ofanzive ostali na terenima istočne Bosne, iza jedinica Vrhovnog štaba.

Oni su uspešno prenosili svoja bogata iskustva u organizaciji i izvođenju borbenih dejstava, u ostvarivanju višestranog obrazovnog rada, u razvijanju političke svesti, vaspitnog delovanja, u uspostavljanju i razvoju vojno-obaveštajne službe, u organizaciji i efikasnijem delovanju saniteta, intendanture i si.

Prvi rukovodilac obaveštajne službe bio je čeda Jovanović, borac Prve proleterske brigade.

Koristeći svoja iskustva, posebno iz proleterskih jedinica, veliki doprinos organizaciji i funkcionisanju saniteta u Brigadi i na terenu nesebično je pružala Ana Ćirin Beba, prvi evakuator u sanitetu Brigade. Isto tako veliki doprinos u organizaciji intendanture, razvoju radionica, organizaciji snabdevanja, transporta i komore dali su Marko Radošević i Fanja Vidačak. Na rešavanju ovih problema, posebno vaspitno-političkog, kulturno-zabavnog rada, funkcionisanju saniteta i intendantske službe mnogo su učinili uvek aktivni politički komesari Brigade,

bivši sužanj Sremskomitrovačke kaznionice Paško Romac Zdravko i Politodel Brigade.

Tokom 1944. godine došlo je do novog pomeranja i uzdizanja političkih, partijskih i skojevskih kadrova. Otišli su na druge dužnosti politički komesar Drugog bataljona Šime Jablan, čovek poznat po ljudskoj dobroti, jednostavnosti, duhovitosti i pažljivom odnosu prema stanovništvu, Čeda Dimitrijević, zamenik komesara Drugog bataljona, po stažu najstariji, veoma ugledan član KPJ u Brigadi. Sa istih dužnosti na raspored van Brigade na odgovornije dužnosti su otišli Ante Mioč, Mutimir Popović Buba, Dragoljub Stevanović, Nada Jovanović-Bakić, Josip Klajić, Bogdan Matijević, Paško Romac i Ljuba Momčilović. U istoj toj godini na dužnosti zamenika komesara Brigade Jožu Štambergera zamenio je Milovan Vujović, pre rata član sreskog komiteta KPJ.

Od bataljonskih političkih, partijskih rukovodilaca iz vremena kada je Brigada formirala ostao je na istoj dužnosti samo Nikola Jovanović Nikolica, zamenik komesara Prvog odnosno Petog bataljona. Premeštene su zamenili: Ante Bralić, radnik iz Dalmacije, Momir Bugarski, Laza Čavić, Bora Nikolić, Triva Nedić, Perica Milovanović Buđoni, Radisav Marojević, Radovan Baburski Šaja, Dušan Knežević, Zdravko Nenie, Laza Radovanović Toša, Radomir Vučurović, Mirko Ribić, Žika Gurban, Dorđe Nikolić, Milan Aćimović, Cveja Vučetić, Zora Živanović i drugi.

U ovoj grupi na poseban način su se isticali: Petar Milovanović Buđoni, predratni član Saveza komunističke omladine, borac Fruškogorskog partizanskog odreda od 1941. godine, izuzetno skroman, veoma perspektivan rukovodilac. Na žalost, poginuo je početkom juna u borbi na Loparama. Milan Aćimović, radnik kovač, izraziti primer u disciplinovanom i doslednom izvršavanju svih zadataka, rukovodilac koji je uvek delovao i rečju i primerom. Došao je u Prvu brigadu iz proleterskih jedinica sa otvorenom ranom na nozi koja nije zalečena ni do kraja rata. Uvek je maršovao pešice, odbijajući da uzjaši ponudjenog konja. Momir Bugarski, se izdvajao najvećim smislom za rad sa ljudima. Interesovao ga je pojedinac, nastojao je da sazna koje, odakle je, šta je po obrazovanju, zanimanju, koje su njegove želje i sklonosti. Sa puno razumevanja i smisla rešavao je tako reći nerešive slučajeve pojedinaca. I sada sa bolje i pot-

punije seća ratnih događaja i ljudi, dosta lako ili prepoznaje na požutelim fotografijama. Seća se njihovih biografskih podataka. Zbog takvih sklonosti i osobina najbolje rešenje je bilo što je baš on postavljen za načelnika OZN-e Brigade.

U poboljšanju rada intendanture Brigade i bataljona, na održavanju i opravci oružja, odeće i obuće, snabdevanju hranom, osim navedenih drugova, veliki doprinos su dali i svi ostali brigadni i bataljonski intendanti, ekonomi četa, radni vodovi bataljona i radnici u radionicama. Među njima su se isticali prvi intendant Brigade Boško Jokić Mile, Momir Šoronja, Stevan Večerinac, Milenko Aćimović Pista, Milan Banjac Zoran, Andrija Nikolić, Leontije Nikolić Lođa, Milan Leđanac, Jova Kerečki, Jova Mirković, Gojko Cvetičanin, Lazar Stolić, Stojan Marić i drugi.

U sanitetu Brigade delovali su Dušan Savić Doda, Mii[^]ko Kos, Stjepan Herceg i kraće vreme još neki lekari. Ceo teret sanitetske službe, rad u previjalištu, izvlačenje ranjenika, prvu pomoć i evakuaciju, brigu o zdravlju i higijeni boraca, borbu protiv tifusa i vašiju na svojim plećima su uspešno nosile drugarice referenti saniteta, zamenici i bolničarke.

Po odlasku Ane Ćirin Bebe na dužnost u Glavni štab Vojvodine, funkcije referenta saniteta Brigade i bataljona obavljale su Mirjana Čalenić Crna, Milena Vozarević i Katica Dobrić.

Referenti saniteta bataljona i zamenice bile su drugarice koje su došle na dužnosti u brigadni sanitet kao i Olga Durak, Bogdanka Budisavljević, Zora Živković Bratana, Kosa Stanojčić, Dragica Matković, Rosa Gajić, Janja Rak, Bosa Bosnić-Jeremić, Ruža Božić, Smilja Pužić, Nada Čolaković, Aleksandra Mihajlović Leksa, Vukica Janković, Živka Mihajlović, Mara Jović, Zorica Ljubičić[^]Šuljmanac, Olga Malešević Olja, Draginja Badanjac, Marija Dračar i druge.

Jovan Štokovac Dioje

SREMCI SU HRABRI I PUNI VEDRINE I HUMORA

Već je bila uveliko noć kad smo prišli drumu Tuzla—Zvornik. Isturili smo osiguranje i prema Tuzli i prema Zvorniku i tek onda pustili komoru na drum. Stajao sam s Vukasovićem pored drumu dok je prolazila komora. Na drumu su komordžije

jako disciplinovane: svaki drži čvrsto svog konja, nema zastajkivanja, a još manje objašnjavanja. Za pola časa cio transport prebačen je preko drumu, onda su povučena osiguranja i kolona je krenula prema našoj oslobođenoj teritoriji oko Šekovića.

Čim smo odmakli od drumu i zamakli za jednu visoku šumu, s čela se začula harmonika a zatim pjesma. Sremci su zapjevali svoju omiljenu pjesmu:

Kad brigada preko Save krene,
Širi ruke, majko, eto mene.
Eto tebi sina iz daleka,
Izgrađena novoga čoveka.
Mila majko, ti ne roni suza,
Lepo stoji partizanska bluza.

Prohladna majska noć. Na jasnom nebu trepere zelenkastim sjajem bezbrojne zvijezde, po stazi, vlažnoj od obilne rose, gazi kolona i neumorno pjeva. Pred nama se crni Raševo, »gnijezdo hajdučko«, koje se kao neosvojiv bedem nadnijelo nad dolinu Spreče i brani naš slobodarski kraj oko Šekovića kuda mi i sad kao i uvijek u toku ustanka idemo slobodno, kao svojoj kući.

Već je prošlo šest mjeseci otkako su Sremci prešli u Bosnu. Za ovo pola godine oni su sjajno položiti ispit, iako su ne male bile teškoće na koje su ovdje naišli. Nije njima bilo lako priviknuti se poslije ravnog i bogatog Srema na brdovitu, teško prohodnu i siromašnu istočnu Bosnu, ali oni su te teškoće savladali i vrlo brzo naučili da ratuju u sasvim drugim geografskim uslovima nego što je Srem i pokazali se kao vješti, dovitljivi hrabri borci.

Njima je bilo ispočetka teško da se snalaze u dosta složenoj političkoj problematici istočne Bosne. U Sremu je bilo sve prosto: na jednoj strani narodnooslobodilački pokret i njegova vojska[^] na drugoj strani fašisti. Stoga je njima naše nijansiranje onih koji nisu bili s nama prvih dana izgledalo pomalo nerazumljivo. Za njih bi bilo najprirodnije: četnik, znači nije s nama, znači fašist, znači udri ga, ili, kako su oni govorili, »baziraj« ga, ili »švajtuj« ga. A mi smo govorili: ta i ta četnička grupa takva, prema njoj odnos takav i takav, čak i prema njihovim komandirima treba biti strpljiv, nostojati da ih pridobijemo. Sličan je odnos i prema Muslimanskoj legiji, koja ne predstavlja neku jedinstvenu cjelinu: u jednom selu ona je us^u

taški raspoložena, a u drugima već nije. Negdje je njezin komandir pravi zlikovac, ali je na drugom mjestu čovjek koji s nama održava vezu, čak nas pomaže. Zbog toga i naš stav prema njima mora biti različit.

Prema nama je, dakle, bio konglomerat grupa i grupica, trebalo je strpljenja i vještine da se taj konglomerat rasklimava, kako bi se jednog dana, pod malo jačim pritiskom, raspao. Ali, ako to nisu odmah razumjeli, Sremci su brzo učili. Učili su ne samo da ratuju u brdima, nego i da vode politiku u sasvim drugoj političkoj sredini.

Meni su sremski drugovi veoma dragi ne samo zbog svoje hrabrosti, nego i zbog vedrine i smisla za humor koji nisu gubili ni u najtežoj situaciji i zato što su vazda bili orni za šalu, pjesmu i igru čak i poslije napornog marša. U svima krajevima naše zemlje nastale su u toku rata mnoge borbene pjesme koje pjeva i narod i vojska. Ali sigurno ni u jednom kraju nije ispjevano toliko posprdnih pjesama o neprijatelju koliko u Sreму. Ta samo su tamo valjda, mogli da se rode stihovi: »Naša kuja oštenila kera, prava slika Adolfa Hitlera«. Kad na maršu, na otegnutu sremsku melodiju, počnu da uz harmoniku pjevaju ovakve pjesme, nastane među borcima pravo nadmetanje u pravljenju novih, sličnih stihova i svu kolonu obuzme zarazan, objesan smijeh.

Vrlo je dobro što su Sremci došli u Bosnu. Prije pola godine oni su prešli ovamo da pomognu svojim bosanskim drugovima i da tu prezime, a sad je jasno da će istočna Bosna biti glavno poprište borbi redovnih jedinica naše vojske iz Vojvodine koje se već stvaraju. Isto tako, već danas je jasno da će borbe sremskih drugova — hrabrih, požrtvovanih, krajnje predanih našem pokretu — pronijeti slavu vojvođanskih jedinica daleko van granica njihova zavičaja.

Rodoljub Čolaković

SREMCI, VOJSKA KAO PROLETERSKA...

— Četrnaesti mart je, sunce tek što nije ogranutlo — priseća se komandant Drugog bataljona Glišo Opačić. — Pod nama je Brezovo Polje. Mi se ukopali pored puta. Neprijatelj se oglašuje od Save. Levo, prema Brčkom Prvi, a desno, prema Bijeljini —

Treći bataljon. Zapovest je: ni makac nazad bez naređenja. U redu, mislimo, nije nam to ni prvi put. Setih se ja Neretve, Sutjeske, Bara i još nekih borbi gde je mojoj Drugoj dalmatinskoj tako rečeno: preko tvog položaja neprijatelj može samo preko tebe mrtva ilil pošto ti se naredi da se povučeš. Ovde je za našim leđima i masa ranjenika, partizanska Semberija, uskoro treba i preko Drine, u Srbiju.

— Tučemo se mi, ceo dan do podne. Ima i ranjenih. Ukopali se, otvaramo« vatru. Neprijatelj ne posustaje, šaljem patrolu levo, šaljem desno. Ne vraćaju se. Probio se neprijatelj — više osećam nego vidim — s obe strane. Svašta mislim. Oko podne se dogovorim s komesarom bataljona Nikolom Vunjakom Mehom, mojim zamenikom Miletom Jovanovieem, partijskim sekretarom Slavom Milekićem, kragujevačkim farmaceutom, da se okrenemo nazad, ka Popovom polju, ka Glavičorku. Prebacujemo se, petorica po petorica, po četama, po vodovima, hvatamo se šumice, zaležemo. Brani se Sremac vešto i hrabro. Jedan vod i partijski sekretar Slavo nose 12 ranjenika. Mislimo — leđa nam sigurna. Okrenusmo ka Glavičorku. Ođande osuše »šarci«. Okrenemo u stranu. S vodom pregazih potok, kad — osu i otud. Nekako se vratismo, opet preko vode. Obrnusmo na drugu stranu. A okolo ravno, tek nešto ševara, dvodinarku da vidiš, a kako ne bi svakog od mojih 190 vojnika. Produžavam. Kad će moji kuriri: »Evo konjice, komandante!« Pogledam, a imam što videti, jadna ti goveda: grdna konjica pred nama, a uzjahalo nam na leđa čudo od Brezovog Bolja. Moji borci već hvataju uezverene konje. Uхватиše i četiri konja sa »šarcima« i municijom. Nama to dobro dođe jer smo bili u manjkamentu s municijom. Pa osusmo iz njihovih »šaraca«. Sve se praši. Tu 26 jahaćih konja uzesmo. Na njima šatorska krila, hrane u bisagama. Neprijatelj opet ne da otvoriti oka. Ja veze nemam s ranjenicima, veze nema s ostalim bataljonima. Morasmo neke konje i pobiti da ne padnu u ruke neprijatelju, a gledao sam kako Sremac okleva da ubije kojna, lepog, mladog, uhranjenog. Okleva kao da diže ruku na čoveka. Znao je taj borac vrednost dobrog konja. Ali druge ne bi! Posle dođoše ranjenici, povezasmo se s ostalim bataljonima, pa smo se pomagali, što bi se danas reklo, sadejstvovali. Tako tri dana. Ne damo neprijatelju oka otvoriti.

- Četvrtog^dana, 19. marta, poslaše nas na Obrenovu kosu. Naša brigada trebā iz sela Zabrdā da istera silom vojsku koja je stigla iz Bijeljine * hoće da se spoji sa snagama. 13. SS-divizije,

koje su navalile na nas od Brčkog, tog dana naročito na našu Prvu brigadu. Tako sad mi treba da ne dopustimo spajanje dva neprijatelja. Mi udri. Ali se neprijatelj ukopavao dva dana, pa se ne da izbaciti. Još izvrši protivnapad na moj bataljon, zbací nas sa Obrenove kose. Mi opet u protivnapad. Borismo se do popodne. Nestade nam municije. Neprijatelj navalio. Morasmo se povući, četiri dana se neprijatelj namučio dok je u selu Tutnjecvu spojio snage iz Brčkog i Bijeljine. I mi smo imali velike žrtve. Druga brigada u ta četiri dana imala je 50 mrtvih, 82 ranjena i 40 nestalih. To sam video nedavno iz nekih dokumenata. Biće da je to tačno. To je bilo na dva meseca posle mog dolaska u taj bataljon, Drugi, za komandanta. I tada sam ja video da je to, ti naši Sremci, vojska kao proletaerska. ...

Gliša Opačić²

POLITIČKI RAD SA NARODOM

Politički rad sa narodom u oslobođenim gradovima i selima, kao i u naseljima kroz koje je Brigada prolazila, bio je znatno obimniji i, što je još važnije, efikasniji. Uslovi za taj rad su bili povoljniji a rezultat znatno bolji kada jedinice NOV na bojnóm polju postignu veće uspehe.

U oslobođenoj Janji i Bijeljini održavani su veličanstveni zborovi građana, Muslimana, Srba i Hrvata. Velikom broju okupljenih i oduševljenih stanovnika govorili su politički komesar Brigade, članovi Oblasnog i Pokrajinskog komiteta KPJ i drugi vojni i politički rukovodioci. U Janji su borci Brigade prvi put zaigrali zajedničko kolo sa meštanima na čijim su se fesovima klatile kićanke.

Politički se delovalo u svim mestima Semberije, Birča Majevice, Trebave i Posavine u kojima je Brigada boravila. Naročito intenzivan politički rad sa narodom i omladinom odvijao se za vreme napada na Brčko i njegove višednevne blokade. U selima u kojima je uglavnom živeo muslimansko i hrvatsko stanovništvo, kao što su Zovik, Bijela, Muslimanska Maoča,

⁴₂ Gliša Opačić bio je komandant bataljona u Drugoj, zamenik komandanta u Prvoj i komandant brigade u Osmoj vojvodanskoj brigadi. Iz knjige Ive Matovića *Povratak ratnika*, Beograd 1968.

Rahići, Umerbegovača, Palanka, Brka, Bodoriše i druga, oko ĩrcKog i sve do Koraja, održavani su sastanci, politički zoorovi, vodeni masovni i pojedinačni razgovori. U nekima od njiii obrazovani su narodnoosiodilački odbori, aktivni SKOJ-a i organizacije USAOJ-a. U gotovo svim tim mestima bilo je veoma uspešniii poredbi sa posebno odabranim programima. Uoimno su i dobro organizovane pripreme za proslavu 26. godišnjice oktobarske revolucije, u koje su bili uključeni NGO, postojeće organizacije i stanovništvo. Za tu priliku politički komesar Brigade je pripremio i na sastanku svih bataljonskih partijsko-poiitičkiii rukovodilaca održao referat posvećen ovom prazniku. ĩva takvu pomoć partijsko-poiitickin staresma i na iepo ponašanje boraca meštani su odgovorili pažnjom i brigom za smestaj i ishranu boraca i velikim zadovoljtvom i oduševljenjem na priredbama, činjenica je da su vođiči naših jedinica u napadu na brčko Dili upravo izabrani odbornici, a i da su sami učestvovali u borbi sa puškom u ruci.

Posle ponovnog oslobođenja Vlasemce i uništenja utvrđenog uporišta Caiparda, razgovarano je sa seljacima okolnih muslimanskih sela. Nisu to bili prvi razgovori sa ljudima iz čijih sela su više puta na naše jedinice pucale puške i mitraljezi. Ali ovoga puta sve je bilo drukčije. Fašistički garnizoni u Okolini su bili likvidirani. Blokiranje nemačke i ustaške snage u Tuzli užurbano su se pripremale za vlastitu odbranu i nisu imale mogućnosti za upade na oslobođenu teritoriju.

Na razgovore su došli samo stariji muškarci, noseći u rukama tepsije sa sveže pečenom pitom. Odmah u početku razgovora ponudili su da daju hranu za našu vojsku. Naš predlog da drugarice uđu u sela i razgovaraju sa njihovim ženama veoma ih je iznenadio i zbunio. Trebalo je prethodno da se uvere da su prisutne drugarice zaista žene, da bi, ipak, nekako pristali. Govoreno im je o situaciji na svim frontovima, poredama saveznika, položaju (Nemačke, kapitulaciji fašističke Italije, o uspesima NOV i POJ u zemlji, o neminovnosti poraza fašističkih sila i njihovih sluga ustaša i četnika, o ciljevima naše borbe, potrebi bratstva i jedinstva među našim narodima, o tome da se u našim redovima bori sve veći broj rodoljuba Muslimana, Hrvata i drugih, da i oni treba da daju svoj doprinos toj borbi i slično. Pažljivo su slušali i pokušavali da na razne načine opravdaju svoje ponašanje i postupke njihove legije i milicije.

Najviše su se izgovarali¹ tóme da su im sela ugrožena od četnika i da ih sila — okupator i ustaše — pretnjama i drugim postupcima prisiljava na takvo držanje. Na pitanje gde su im mlađi ljudi i omladinci, zašto i oni kao i drugi ne okrenu puške protiv okupatora i ne pođu u partizane, nisu određenije odgovorili.

Razgovori su vođeni veoma pažljivo i sa puno strpljenja, nekoliko dana. Bio je očito da prisutni, bez obzira na lično raspoloženje, ne mogu sami ništa određeno reći niti obećati. U poslednjem razgovoru, jedan od najstarijih je rekao: »Mi ćemo, biva, kako Suljo kaže«, misleći na Sulejmana Filipovića, pukovnika NDH, u to vreme komandanta garnizona u Tuzli, koji je ubrzo posle oslobođenja ovog grada pristupio NOB i postao većnik AVNOJ-a. Međutim, ni posle toga u držanju dela stanovnika ovih sela odnos prema NOV nije se bitnije promenio. Prestali su da pucaju na partizane, tolerantnije su se ponašali, izlazili u susret kad je trebalo zadovoljiti neke potrebe naše vojske i dr. Ali nakon tri meseca nastupila je šesta neprijateljska ofanziva i ustaški elementi u ovim selima ponovo su digli glave i ostrvili se. U najkritičnijoj situaciji, u momentu probijanja jedinica prve operativne grupe 16. divizije između nemačkih tenkovskih kolona preko drumu Zvornik—Tuzla, legionari iz svih sela poklali su veću grupu bespomoćnih ranjenika iz divizijske bolnice.

Međutim, obavljani razgovori i besprekorno ponašanje boraca dali su neke, bar početne rezultate. U vreme tih razgovora nekoliko mladića dobrovoljno je pristupilo Brigadi, veoma brzo su se pokazali kao hrabri i odlučni borci, da bi ubrzo bili primljeni u članstvo SKOJ-a. Njihovim primerom pošao je kasnije sve veći broj drugih omladinaca. Ustaški elementi u selima zbog toga sve više besne, izražavaju nepoverenje, prete i zlostavljaju ljude, posebno partizanske porodice. Tako je otpočela politička diferencijacija i odvajanje meštana od ustaških zločinaca.

Na maršu iz Birča preko Majevice, Prva vojvodanska brigada prošla je kroz muslimansko selo Teočak. Dotada je ovo relativno veće planinsko selo, smešteno na jednom prostranijem uzvišenju i veoma pogodno za odbranu, obično obilaženo. Štab Divizije, koji se kretao sa Brigadom, i štab Brigade odlučili su da se krene zadržati u selu i porazgovaraju sa meštanima. Borcima je na brzinu objašnjena namera kakvo treba da bude držanje pri dolasku u selo i postupak i zadaci ukoliko se na

Brigadu otvori vatra. Po lepom sunčanom danu kolona je dostojanstveno prolazila kroz naselje. Kraj puta se postepeno povećavao broj meštana, da bi se u centru sela i dalje već obrazovao špalir. Ubrzo su članovi štabova otpočeli prisne i otvorene razgovore sa meštanima. Divizijska kulturna ekipa je takođe zastala i za meštane otepevala gotovo ceo svoj repertoar partizanskih pesama. Svi prisutni bili su zadovoljni i prijatno iznenađeni držanjem i ponašanjem boraca. Najveću radoznalost i zadovoljstvo pokazivala su deca. Pored puta je bilo i devojaka, a mnoge su izvirivale sa prozora kuća ili preko dvorišnih ograda. Ako ne za druge meštane, za njih i okupljenu decu to je bio prvi susret sa partizanima. Po prisutnima se videlo da je postignut vandredan utisak. Posle toga Brigada je dolazila i boravila u Teočaku kao stari, dobar znanac.

Međutim, teškoća u političkom radu bilo je i u nekim selima iz kojih je veći broj seljaka bio u četničkim formacijama i u kojima je četništvo imalo jači uticaj. Tu su razgovori morali da se vode pojedinačno, a u nekim slučajevima i sa gupama žena i staraca po zaseocima. Bilo je očito da ti nepismeni, politički neprosvećeni brđani, zatrovani četničkom propagandom, ne prihvataju naše argumente i objašnjenja u opštoj situaciji, ishodu borbe, ciljevima NIOB, izdaji četnika i kraljevske vlade i dr. U tim mestima bolje rezultate nisu postizali ni partijsko-politički radnici koji su imali posebne skolnosti za politički rad i koji su bolje poznavali mentalitet, psihu, običaje i odnose u tim sredinama. U Brigadi su se u ovom pogledu posebno isticali zamenik komesara čete Živojin Pavić Žoja, seljak iz Mačve, borac od 1941. godine, za koga se pričailo da je u prvom svetskom ratu bio komita, a između dva svetska rata član četničke organizacije, zatim šime Jablan, komesar bataljona, nezaposleni radnik iz Benkovca, koji je do rata »frentujući« obišao gotovo celu Jugoslaviju, i još neki...

Odnos prema imovini naroda

Bez obzira na pojedinačne ekcese, Borci Brigade imali su pravilan odnos ne samo prema narodu već i njegovoj imovini. Dokazivano je to u svim selima i gradovima koje je Brigada oslobađala ili kroz koja je prolazila i u kojima je boravila.

Uoči napada na Bijeljčinu, neki rukovodioci partijske organizacije u istočnoj Bosni bili su uvereni da će u gradu doći

do pljačke, što bi imalo negativne posledice po narodnooslobodilački pokret u tom kraju. Međutim, vojničko držanje boraca i njihov odnos prema stanovništvu u Bijeljini i Janji potpuno su demantovali takve pretpostake, jer su ostavili vanredno pozitivan i snažan utisak na meštane. Tako je bilo i u svim drugim oslobođenim mestima. Nigde nije bilo ni jednog slučaja žalbi građana.

U oslobođenoj Tuzli Brigada je sa jednim bataijonom nekoliko dana održavala javni red i mir. Straže i patrole neposredno su obezbeđivale grad, javne i privredne objekte, magacme, trgovine i dr. Sve je to obavljeno besprekorno, bez ikakve primedbe. Jedino je prvog dana nastala uzbuna kada je jedan nemački major, verovatno gestapovac, zbog nedovoljne opreznosti, pobe-gao automobilom prema Zvormiku. Zato je na tom najosetljivijem mestu straža poverena vodniku Milu Drakuliću. On je stražaru posebno pripremio i organizovao, tako da ni ptica nije mogla neopaženo ući i izaći iz grada. U to se već sutradan lično uverio komandant Divizije nameravajući da automobilom prođe za Gornju Tuzlu. Po nailasku automobila stražar je, po propisu, dao znak da kola stanu. Međutim, vozač nije poslušao nego je nastavio vožnju. Odmah je kao poslednja opomena usledio hitac neposredno iznad automobila. Bilo je jasno da šale nema. Na lice mesta izašao je komandir straže, prepoznao svog komandanta, ali ga je istovremeno vrlo ozbiljno ukorio. U štabu bataljona su strepeli od raspleta ovog incidenta. Drakulić je pozvan u komandu garnizona. Veoma miran i pribran, on je kratko, vojnički i veoma uverljivo opravdao postupak stražara, kao i svoj, i insistirao da komandant mora poznavati propise i po njima se ponašati, Španac je, vrlo zadovoljan, prihvatio objašnjenja. Imponovala mu je odgovornost i držanje komandira i straže, pohvalio ih i istakao kao primer.

Kada je bilo potrebno da se jedinice smeste u sela sa muslimanskim stanovništvom, strogo su poštovani običaji i odnosi. Tamo gde nije bilo organa naše vlasti, štabovi su se obraćali seoskom kmetu-muktaru. Borci su ponekad po najvećem nevre-menu, umorni, mokri i pozebli, čekali po sat i više vremena dok muktar ne pripremi smeštaj. Trebalo je iz određenih kuća izmestiti žensku čeljad i decu, isprazniti prostorije i tek tada u njih ući.

U vreme borbi na Sokolu Brigada je prvi put sreća veću grupu Muslimana izbeglica, takozvanih »muhadžera«, koji su

pobegli od četničke kame nakon pokolja u dolini Drine. Bili su to utučeni, siromašni ljudi koji su morali napustiti svu svoju imovinu. Otperećeni sitnom decom i porodicama, potucali šu se od mesta do mesta bez zaposlenja, sigurnosti i perspektive, prisiljeni da životare od milostinje. Borci su razgovarali sa njima nudili ih duvanom i pokazali puno ljudskog razumevanja i saosećanja za njihove muke i patnje.

Prilikom prolaska kroz neka muslimanska sela, bilo je slučajeva da pojedini meštani prepoznaju brigadu, bataljon ili četu po pojedinim borcima. Primetno radosni obraćali su se recima: »Zdravo, drugarska vojsko«, i pri tome pozdavljali stisnutom pesnicom sa ispruženim palcem prislonjenim na slepo-očnicu i spominjali jedinice iz kojih su se predavali tokom borbi. Smatrali su za potrebno da nas obaveste da su održali obećanje. Posle puštanja kući nisu se javljali vojnim vlastima, niti ponovo išli u »hrvatsku vojsku«, kako su zvali domobranstvo ustaške NDH. Sva ta obraćanja, prijateljski razgovori, nuđenje jabukama, orasima i drugim ponudama proistekli su iz naših postupaka prema njima posle zarobljavanja.

U jesen 1943. godine dobro je rodilo voće. šljive su se povi-jale pod teretom ploda, a borci su prolazili pognuti ispod niskih grana. Ma koliko da su bili gladni, niko nije ubrao nijednu šljivu, niti se sagao da dohvati onu što je sama otpala. Više puta se dešavalo da iz prostorija u kojima su se smestale desetine ili grupe boraca domaćini ne stignu da sklone sve. U uglovima soba ostajale su velike gomile jabuka, oraha ili po nekoliko »brema« žitkog pekmeza. Niko to nije ni pipnuo ako domaćin nije sam ponudio, što nije bio uvek slučaj, često su na domaćinima viđeni delovi prefarbane vojničke uniforme ili prave vojničke cokule do kojih su pojedinci dolazili na razne načine. Okupatorske i ustaške vlasti su tražile da se sva vojna oprema preda njima. Njihove jedinice i četnici su to, uz razne represije, u svakoj prilici oduzimali. Bilo je logično da pravo oduzimanja tih predništva, pre svih, imaju jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Međutim, osim u slučajevima ikada se radilo o dokazanim saradnicima fašista tako nije postupano, pa čak ni od strane boraca koji su tog trenutka bili bos i u poderanoj odeći.

Samo izvanredno visoka svest borca koji je gladan, pocepan i bos, naoružan i svestan da se bori za slobodu naroda mogla je da odoli takvim i sličnim iskušenjima.

Tako su se Brigada, njeni rukovodioci, komunisti, borci, kuriri, bolničarke, intendanti, obaveštajci i drugi stalno dokazivali ne samo na bojnopolju, nego i u političkom delovanju kao jedinica revolucije, borci za slobodu i bolji život, humane, ravnopravne odnose, za bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti.

Veze sa Sremom i partizanska pošta preko koje su borci dobijali pisma funkcionisali su veoma dobro. Pored toga, preko grupa novih dobrovoljaca, koje su stizale u Bosnu, prenošene su usmene poruke. Većina tako dobijenih vesti ispunjavala je borce radošću i ponosom. Saznavali su pojedinosti o uspešnim borbama i akcijama u kojima je učestvovalo gotovo celokupno stanovništvo; o ocu koji je izabran u NOO; o majci aktivistkinji AFŽ; bratu partizanu; sestri skojevki; sinu partizanskom pioniru.

Međutim, tužnih vesti je bilo više nego ranije. Sve zločine, okrutnosti i brutalnost okupatora nadmašila je 1. kozačka divizija, sastavljena od najgoreg ološa, koje je narod zvao »Čerkezci«. Pojedinim borcima su stizale vesti o ubistvu oca, brata, strica, žene, o gaženju tenkovima silovanih sestara i devojaka, o odvođenju roditelja i žena sa decom u logor i slično. Borce su takve vesti teško potresale, ali su ih stoički primali, preživljavali i podnosili bol za najrođenijima. Obično su satima stajali ili sedeli na jednom mestu, smrknuta lica, stisnutih zuba, suvih očiju i ukočena pogleda, bez reči, pateći zbog tragičnog gubitka najmilijih. Pojedinci danima nisu progovarali, spavali ni jeli. Poneka drugarica je noću, uverena da je niko ne vidi i ne čuje, tiho plakala. Svi su sa njima saosećali, ali im stvarno ni na koji način nisu mogli pomoći. Reči su bile suvišne. Ne pamt se da je u takvim slučajevima, pa ni onda kada je neko izgubio celu užu porodicu, bilo ko pomislio da napusti borbu, ili **da** zatraži **da** ide kući u Srem da zbrine preživle, uteši majku, **oca**.

Jovan Štokovac

NAROD NAS JE SAČUVAO

Po ciči zimi 15. februara 1944. godine bolnica lakših ranjenika iz sela Bjeloševca (podnožje Majevice) spremna je za pokret.

Desetak saonica sa upregnutim volovima kreće put Čengića za Posavinu. Slabo obučeni, slabo obučeni, teško se rastajemo od toplih udžara (vajata), ali trebalo je mesto težim ranjenicima koji su to jutro krenuli iz Trnave. Celo selo nas je spremalo, pakovalo, ispraćalo. Poneli smo svu svoju imovinu, od ćebadi, čilima, pokrivača i porcije sve do kazana.

Starica Smilja Vasić ljuti se što idemo po ovakvoj zimi kada imamo mesta u njihovom selu, a novi ranjenici neka idu tamo gde smo mi krenuli. »Nano, mi smo vojska i moramo slušati komandu«. »Sve je to lepo, djeco, ali će se iksan smrznuti«. Ispraća nas kroz šljivak puninja i snega, škripe koraci. Zdravi se sa nama, ljubi, a niz staračko zborano lice okruniše se dve suze. Do sada je izgubila dva sina, a znala je da smo nas većina iz daleka i brinula za naše zdravlje i živote umesto naših majki, koje tamo preko Save u Sremu posluju u toplim kućama, zabrinute i ne sluteći da baš tog dana najljućeg mraza ranjeni i bolesni koračamo po snegu u susret fašistima, na sigurno mesto.

Bijeljina je u to vreme bila ponovo u rukama fašista. Preko Čengića prošli smo kroz Modran i spustili se u Janju. Kad tamo, nikakve vojske; ni naše, ni fašističke. Ljudi i žene iznenađeni gledaju nas, vrte glavama, a mi prolazimo kroz varošicu bez zastoja. Sedamo u sanke, silazimo, utrkujemo se, a zima za kosti ujeda. Bele se zavoji na glavama, rukama i svima inje po kosama. Idemo sredom drumom i ubrzo skrećemo levo u selo Glogovac. Bilo nas je stotinak ranjenih, bolesnih, osoblja za negu i desetine za obezbeđenje.

Terenci su nas povelili iz Bjeloševca i predali NO odboru, drugovima u Glogovac. Predveče smo smešteni u zaselak Čardačine kod Jokića kuća. Tu smo raspoređeni po kućama-udžarama, već toplim i punim sveže slame. To je bio pravi raj posle ^ešačenja po ljutoj zimi. Domaćini nam dadoše večeru i do zore spavali smo kao dojenčad.

Fre našeg dolaska u jednoj porodici umrla je mlađa žena, majka troje dece. Najstarija je bila ćerka, devojka oko šesnaest godina, visoka, lepa, ožalošćena. Svako jutro pre sunca izlazila je i oko kuće naricala za svojom majkom tako tužno da više niko nije mogao spavati. Preko dana je poslovala po kući i mlađoj deci zamenjivala majku. U našem kraju su dru-

gi običaji, pa smo radoznalo slušali i gledali devojčinu žalost i zajedno sa njom žalili njenu majku i svu decu siročad.

Već sutradan se nas nekoliko razboli — visoka temperatura. Naš lekar ustanovi paratifus. Odmah nas izoluju kod jedne samohrane bake. Kao bolničarka je došla dobrovoljno naša najstarija drugarica Dalmatinka, da nas služi, jer je prebolela tifus a u petoj ofanzivi izgubila je muža i sve sinove, dvojicu ili trojicu, ne sećam se tačno.

Jaka temperatura steže srce kao najjači kovač i više smo u nesvesti, borimo se za život. Tako potraja nekoliko dana i uz neke lekove i negu naše drugarice Dalmatinke došli smo sebi, temperatura je pala. Ne možemo na noge, izgubili smo snagu i pužemo kao bebe. Mori nas jaka žeđ, a vode nam daju samo po malo. Najviše nam je pomogao rasol od kiselog kupusa koji smo krišom izumali kad zadrema naša stara Dalmatinka. Rasol nas je pročistio, dobili smo apetit i počeli se brzo oporavljati.

Po našem dolasku u selo Glogovac, odmah je počela da radi naša kuhinja u kući jednog domaćina, a narod je donosio namirnice. Nemci su iz Bijeljine preko sela Patkovače sve češće i bliže slali svoje patrole, tako da smo za par dana već nekoliko puta morali silaziti u baze. Svaki dan, svaki čas smo očekivali da će neprijatelj izaći iz Bijeljine i krenuti u ofanzivu. Posle nekoliko dana, samo što smo se ogrejali i prezdravili, naređenje: pokret. Ovog puta neće ići celo odeljenje nego nas tridesetak ranjenih, bolesnih drugova sa tri bolničarke.

U podzemnim bazama Semberije

Pošli smo noću, s večera. Vodio nas je jedan drug, terenac, i posle kraćeg pešačenja stigli smo u jednu šumicu na određeno mesto. Tu nas je dočekalo nekoliko odbornika, ljudi i žena, i povelu u kuću na kraj šume, gde je već bilo naloženo. Kuća je bila napuštena a imala je dva odeljenja: sobu i kuhinju. U svanuće morali smo napustiti toplu sobu i otići u nove baze, nepoznate.

Sneg veje i zatrpava naše tragove. Dovedoše nas do jednog kanala. Teren je ravan, a baze iskopane u nasipu kanala čekaju svoje prve stanovnike. Ima ih tri, a prilično su velike.

Svaka može da primi od deset do dvanaest drugova. Brže, brže, požuruju odbornici jer zora samo što nije zabelela. Naš će boravak ovde biti ilegalan jer smo najbliži neprijatelju. Sa sobom nosimo sve svoje stvari da u kući ne bude traga. Brzo smo se rasporedili i počeli sa tugom, dobrovoljno da ulazimo u sveže grobnice. Nije ovo prvi put da idemo u baze, ali su one druge bile drugačije. Kopane u brdu, više su ličile na tunele, a ove nekako su strašne svojom veličinom, vlagom i mrakom. Uneli smo i svoje stvari, kako lične tako i zajedničke, čebad i nešto dušeka. Zauzeli smo mesta pored zidova i pokušavamo da se našalimo na svoj račun. Odbornici nam dodaju štapove u slučaju da nam se ventilacije zapuše, pa da ih štapovima ponovo bušimo iznutra. Vatra će za sad svima ostati otvorena, a za to vreme će dežurni odbornik motriti kretanje neprijatelja i kada se fašisti približe, brzo će namaći poklopce. Naši čuvari bili su žene i ljudi srednjih godina. Sa sekiricama u rukama hodali su u neposrednoj okolini baza, sekući grane za ogrev, natenane i budno pratili svaki korak ljudi u blizini, jer naši su životi bili u njihovim rukama. I tako svaki dan, svi u bazu od jutra do mraka, a odbornici su se smenjivali na straži, dežurali, čuvali ranjene i bolesne partizane, pomažući našu borbu, našu revoluciju.

Okolo podne dolazi ono najvažnije i najteže. Fašisti su slali izvidnice iz Patkovače, po dva konjanika, sve do na drugi kraj šumice u kojoj smo bili bazirani. Kako ih naš dežurni primeti, a izdaleka se moglo dobro videti jer je drveće bilo ogolelo odmah počinje zatvaranje baza i saopštenje da se ne smemo čuti, a čim se fašisti vrata, oni će nas otvoriti i pustiti nam svež vazduh. Kako su vrata baza bila u stazi, tako su konjanici idući stazom morali preći preko vrata. Da li će jačač osetiti kada konj kopitom stane na poklopac baze, hoće li propasti u bazu i tako nas otkriti? Bat koraka ne čujemo dok ne dođu u neposrednu blizinu. Zastaje dah, napeto iščekivanje. Prođe jedan konjanik, odahnemo. Sa zebnjom čekamo drugog i tako ih ispratimo. Sada treba da se vrata istim putem. Svaki put su pozivali našeg dežurnog koji nije odmičao daleko od baza, nešto ga ispitivali što mi nismo mogli razumeti, ali čujemo glasove — razgovor. Nisu ni slutili da je tu deo bolnice i da je partizanska komanda imala toliko smelosti da nas pusti u ravnicu njima ispred nosa, a još manje su

sumnjali u ove mirne seljake — drvoseče, koji krešu drveće oko sebe i tako nas hrabro čuvaju. To je protiv pravila svake ratne taktike i logike.

Nama to nije bilo neobično, jer naša borba je i počela bez igde ičega, sa golim životima, jakom voljom, junačkim narodom, od malog do velikog. Tu je bila naša ogromna snaga koja je vodila pobjedi i slobodi.

Kada se patrola vrati i konjanici odmaknu prema Bijeljini, naš čuvar ih budno motri, da se slučajno ne vrate, i brine za nas da se ne pogušimo. Za to vreme nama ponestaje vazduha i već se smenjujemo na rupama ventilacije da udahnemo svežeg vazduha. Teško se diše, i dok se tako borimo za život, čuvar diže poklopce. Svetlost, vazduh, radost; vraća se život koji nas je već počeo polako i sigurno da napušta. Sreća je naša što se patrola nije nikada dugo zadržavala. Osmotri Majevicu i vrati se »nalevo krug«. Za danas smo spaseni, a sutra videćemo. Počinju komešanje, žagor, razgovor sa čuvarom, propitivanja o tome šta su ga pitali. Odbornik zapitkuje kako smo, da li je kome pozlilo. Mi sedimo svako na svom mestu, jer ne smemo danju ni prst iz baza promoliti, a odbornik čuči kod otvora. Počinje ručak, zatim pesma tiha, setna, od đačkih do partizanskih.

Svaka baza ima vezu sa čuvarom, a između sebe nikakve. On je naša veza i najviša komanda i morali smo ga slušati. Naš čuvar je hranitelj, roditelj, najbliži rod.

Kada mrak počne da se spušta, nastaje veselje, pokretanje, pakovanje za izlazak, kako su to drugovi iz šale nazvali: »uskrsnuće«. Jedno po jedno izlazimo puzeći, pružajući ruke i pomažući se dok ne izađe i poslednji. Veselo koračamo, opet u koloni po jedan, ka kući ukraj šumice, pravoj kući za žive ljude; kad tamo, topla soba i topla večera. Žene i omladinke donose gotovu hranu i posle pozdrava počinje deoba večere. Tu je bilo svega izobilja: od somuna do pite, od slanine do paprikaša. Hrane smo imali dovoljno i to sve najlepša i najjača jela. U baze smo nosili hieb i slaninu i jeli preko dana koliko je ko mogao. Ta jaka hrana nas je držala, a zemlja izvlačila snagu, žderala zdravlje i mladost.

Dan za danom, u nadi da će se situacija izmeniti, ostasmo mi u ovim bazama živi u grobovima oko trideset dana. Dok

je sneg padao i zemlja bila smrznuta, bilo je podnošljivo, ali kad udari jugo, sneg se poče topiti i u kanalu nadode voda. Kaplje voda sa greda, odole natapa duške, pojačava se vlaga, počinju napadi kašlja.

Preko noći se ogrejemo, previjemo, operemo, osušimo, ćelu noć se ne spava. Kada se sve sredi oko higijene, držali smo političke časove a kurir je donosio vesti. Proučavali smo osnovne zadaće SKOJ-a. Bodrili jedan drugog da izdržimo, ne samo radi nas, već i ovih dobrih ljudi koji nas tako verno čuvaju i hrane. Najveći problem je bila jedna drugarica, već tada plućni bolesnik, naša Sremica koju nismo uspeli da prebacimo u Srem pre ofanzive. Njeni napadi kašlja bili su opasnost za sve nas kada smo u bazama. Bila je svesna toga i uspela da se ne oda u samrtničke napore.

Bio je još jedan drug zvani Macoka, isto iz Srema. Ranjen je na nezgodno mesto i rana nije mogla da zaraste od jake vlage, iako smo imali dobru hranu. Pošto se fašisti nisu pomerali iz Bijeljine, mi smo tražili od naše komande da nas povuče jer više nismo imali snage za ove baze. Za nekoliko dana smo povučeni u brda. To više nisu bili rumeni mladi ljudi, to su bili ostareli ljudi, požuteli kao mrtvaci. Vreme je bilo lepo, čak i sunčano, a mi smo bežali u hladovinu, bežali od sunca, jer smo dobijali vrtoglavicu.

Naši drugovi čuvari, hranitelji ispratili su nas jedne noći i sa njima sva omladina koja je učestvovala u našoj bezbednosti. Odahnuli su, jer ovako težak zadatak trebalo je izdržati, a i ponosni da su to uspeli, da su nas mesec dana hranili, čuvali i sačuvali.

Uzalud je neprijatelj bio u blizini i sva njegova špijunaža. Partijska organizacija sela Glogovaca, nedaleko od Bijeljine, sa svim antifašističkim organizacijama uspela je da svojim radom i hrabrošću napiše ovu skromnu priču o najtežim danima naše borbe, stradanja, pobede i slave. HVALA IM.

I»

Gospojinka Lazarov-Radomirović

BEZ MILOSTI PREMA SLABOSTIMA

Partijska i skojevska organizacija i svi borci i rukovodioci posebno su se angažovali u borbi protiv nepravilnih odnosa

prema narodu i samovoljnog napuštanja jedinica od strane pojedinaca. Samovoljno uzimanje hrane od seljaka osuđeno je kao pljačka koja narušava ugled boraca NOR i omogućava okupatoru, ustašama i četnicima da raspiruju antikomunističku propagandu. Samovoljno napuštanje jedinica ocenjeno je kao dezerterstvo, kršenje svečane obaveze i izdaja koja narušava disciplinu, jedinstvo, moral i borbenu sposobnost jedinica. Obe ove pojave bile su podvrgnute najoštrijoj osudi partijske i skojevske organizacije i boraca, a pojedinci izvedeni pred sud i osuđeni. Presude su saopštavane pred postrojenim bataljonima ili pred strojem Brigade, kao što je bio slučaj uoči napada na Vlasenicu, početkom septembra. U vezi sa dezerterstvom, krajem avgusta održan je zbor Brigade, na kome su postrojenim borcima govorili svi komandanti bataljona, politički komesar Brigade i Divizije, a razmatrali su ih zborovi bataljona i četa.

Mobilizacija cele partijske i skojevske organizacije i svih boraca u borbi protiv pojava i njihova najoštrija politička osuda bili su neophodni i opravdani. Međutim, bilo je i izvesnih preterivanja u njihovom kvalifikovanju i u navođenju broja slučajeva i krivaca.

Od oslobođenja Srebrenice juna 1943. nije bilo slučajeva da borci samovoljno ili na silu uzimaju hranu, sve do kraja decembra, kada je Brigada, nakon teških borbi i iscrpljujućih marševa po najvećoj zimi stigla na Majevicu. Tada su zabeležena dva takva slučaja, u kojima su učestvovala četiri borca. Oni su izvedeni pred sud i osuđeni. Posle toga, otkriven je još slučaj jednog puškomitraljesca i njegovog pomoćnika. Puškomitraljezac je bio jedan od najboljih boraca i skojevaca u četi, uvek i u svemu primeran, veoma omiljen i cenjen u bataljonu. Posle višednevnih borbi sa četnicima i dugih marševa po teškom zimskom nevremenu, onako izrazito visok i mršav, premoren, mokar, prozebao i gladan nije odoleo iskušenju. Odsekao je ugao od malog komada slanine, uveren da domaćini to neće primetiti, i podelio ga sa svojim pomoćnikom. Posle izvesnog vremena stigla je tužba, obojica su izvedeni pred sud i osuđeni. Zatim su se našli i pred strojem bataljona, slučaj je objašnjen i presuda pročitana.

Nemi i ukočeni pogledi boraca iz stroja najrečitije su govorili da postupak svojih drugova osuđuju, ali da se ne slažu

sa teškom presudom. U trenutku je usledio »dodatak« tekstu presude: »Ako se ovako nešto ili slično još jednom desi, kazna će biti neodložno izvršena«. Svima je laknulo. Puškomitraljezac Bora Vodeničarević je dobio svoju »zbrojovku« od koje se dotada nikad nije odvajao. Šest meseci kasnije poginuo je kao junak u jednoj od najznačajnijih bitaka, u kojoj je dao veliki doprinos pobedi Brigade. Preinačena presuda suda prećutno je prihvaćena, jer su u međuvremenu u korist osuđenih intervenisali pojedini odbornici i oštećeni domaćini, pristalice NOP-a.

Bilo je i pojava da pojedine patrole zalaze u imućnije kuće i traže hranu, ili da to rade pojedinci za vreme pokreta kolone. Poznato je samo nekoliko slučajeva da su pojedini pismeniji borci, predstavljajući se kao intendanti, vršili »rekviziciju« manjih količina hrane i izvadili priznanice, a dobijeno delili sa svojim drugovima. Pošto u četi za vreme rata nije bilo moguće ništa sakriti, svaki takav slučaj je javno osuđivan, a krivci pozivani na odgovornost. Posebno su preduzete energične mere protiv navedenih postupaka patrola, jer su oni značili kršenje naređenja i ugrožavali njihovu vlastitu i bezbednost jedinica.

Teške kvalifikacije

Dezerterstvo boraca iz Brigade je po broju slučajeva i u ocenama preuveličavano ili nerealno ocenjivano. Tih pojava je bilo, uglavnom, posle dolaska Brigade iz Birča u Semberiju, u vreme njenog dejstva oko Brčkog i u Sremu, kao i po završetku Šeste neprijateljske ofanzive. Na sastancima partijsko-političkih rukovodilaca bataljona u Brigadi raspravljano je oko 15 slučajeva dezerterstva u periodu jul—avgust, kao i o jednoj desetini koja je sa komesarom čete samovoljno prešla u Srem i isključila se u Drugi sremski odred. U naredna tri meseca za vreme borbi oko Brčkog i u Sremu, dezertiralo je po nekoliko boraca iz svakog bataljona. Većina ovih boraca izostala je iz jedinice posle izvršenih akcija, u toku maksimalno usiljenog marša po teškom raskvašenom terenu, kada se Brigada vraćala iz Srema. Među dezertere ubrajani su i orii koji su se razboleli i zaostali iza kolone, kao i pojedinci koje su, protivno naređenju, njihove neposredne starešine pustile

da običu porodice u obližnjim selima, pa posle iznenadnog pokreta nisu mogli da stignu Brigadu.

Svaki slučaj takvog dezerterstva proglašavan je kao »teško izdajstvo«, »rezultat četničke propagande« i »rad petokolonaša u jedinicama koji su organizovali bekstvo«. Međutim, za takvu ocenu ni tada ni kasnije nije bilo argumenata. Među svim tim dezerterima otkriven je samo jedan borac koji je, iako član Partije, govorio pojedincima da nema smisla ni potrebe da ostanu u Bosni i nagovorio ih da se vrate u Srem. U trenucima smirenijeg raspravljanja o ovim pojavama, ocenjeno je da nije bilo nijednog slučaja da je borac bacio pušku, predao se četnicima ili okupatoru. Svi su išli u Srem nameravajući da tamo nastave borbu, prelazili su Savu isključivo na partizanskim navozima na Lisniku i Domuskeli i prijavljivali se odredu, vojnoteritorijalnim komandama ili mesnim odborima. Zato je Štab Divizije i mogao postaviti zahtev Drugom sremskom odredu da se takvi pohvataju i vrate u svoje jedinice.

U razmatranju uzroka ovih pojava konstatovano je da one nastaju kao rezultat nedovoljno razvijene svesti i discipline pojedinaca, da se javljaju usled trenutne demoralizacije u periodima teških borbi i većih žrtava, gladovanja i vanrednih napora, zbog terora nad porodicama boraca i zbog želje za povratkom u Srem.

Preterivanja u političkim kvalifikacijama i uvećanju broja negativnih pojava i izvršilaca nisu bila sasvim slučajna. Dobrim delom ona su nastala kao rezultat dobronamernog nastojanja da se u radu potenciraju slabosti i negativne pojave kao težnje da se svati njihova ozbiljnost i moguće posledice. Pored toga, preterivanja u političkim kvalifikacijama su nastala i kao posledica jedne neodgovarajuće ocene ustanka u Vojvodini, koja je bez osnova bila protkana raznim sumnjičenjima. Već u avgustu i septembru, u partijsko-političkom rukovodstvu Divizije u oceni uslova za razvoj jedinica isticano je da je politička čistota ustanka u Vojvodini na većoj visini nego u ostalim krajevima Jugoslavije, da ona daje jedinicama »manje-više antifašistički karakter«, ali se o njoj preterano govori; četništvo nije u Vojvodini stvorilo čvršći oslonac, »što ne znači da ne postoji i pritajenih četničkih elemenata, pa čak i prikrivenih četničkih bandi«.

vrlo povoljan odraz na političko stanje jedinica i stvara od Srema bogat rezervoar novih snaga, ali i sklonost da se i u tom pogledu preuveličava. Uz to, na određen način bilo je prisutno izvesno nepoverenje u borce-seljake, u »kulački element«. Takve ocene u partijskoj organizaciji i u štabovima nisu prihvatani, ali su one, više puta na razne načine ponavljane, ipak izvršile određen uticaj.

Nakon dezerterstva grupe boraca iz jedne čete, zamenik komesara bataljona je, bez konsultovanja sa članovima štaba i nekih posebnih razloga, razoružao komandu te čete i namenio da je izvede pred sud. Posle intervencije političkog komesara bataljona i detaljnog komisijskog ispitivanja odgovornost ovih drugova, svi oni su vraćeni na svoje dužnosti.

Na osnovu raznih pregleda vođenih u to vreme, može se ustanoviti da je, od ukupnog brojnog stanja Brigade, radnika bilo između 30—40 odsto, službenika, studenata i đaka 9 do 10 i seljaka oko 50 odsto. Istina, među radnicima bilo je više zanatskih i trgovačkih nego industrijskih, a među seljacima, odnosno zemljoradnicima, u ogromnoj većini su bili seoske slugе, poljoprivredni radnici-nadničari, siromašni i srednje imućni seljaci. U odnosu na ukupno brojno stanje Brigade, postotak komunista-članova i kandidata Partije i članova SKOJ-a kretao se, s obzirom na gubitke, popune i stalni prijem u članstvo, od 58 do 66 odsto. Sve su to bili dobri, hrabri i odani komunisti, ^roveravani kroz sve žešće borbe, teškoće i razna iskušenja. Socijalna pripadnost članova Partije bila je povoljnija. Oko 50 odsto partijskog članstva sačinjavali su radnici.

Posle šeste neprijateljske ofanzive dezertirao je jedan borac, koji je uhvaćen na partizanskom prevozu preko Save i vraćen u Brigadu i osuđen. Saznavši za taj slučaj, komandant Divizije Danilo Lekić Španac pozvao je na razgovor komesara Brigade. Veoma mu je uverljivo objašnjavao da se u konkretnom slučaju nš radi o klasičnoj izdaji, niti o napuštanju borbe, već o treifutnoj demoralizaciji, gubljenju perspektive, odsustvu vlastite svesti i snage da se savladaju lične teškoće. Ukazivao je da se to dogodilo usled velikih napora, zime, gladi, žrtava i nekih drugih ličnih razloga. Insistirao je da se radi o dobrovoljcu koji je došao u Bosnu da se bori pod teškim uslovima, nije se predao neprijatelju, već je sa puškom

u ruci pokušao da pređe u Srem i nastavi borbu. Španac je na kraju, s puno razloga, zahtevao da se svaki takav slučaj pažljivije ispita i oceni, da se preduzmu odgovarajuće mere koje će biti realne i kao takve što više doprineti borbi protiv ovih pojava. Navodio je primere iz španskog građanskog rata kada su pojedini borci-komunisti uzimani na odgovornost i kažnjeni, a CK KPJ, poništio te kazne kao preoštire i neopravdane. U toku celog razgovora dominiralo je veliko poverenje Španca u borce i vanredno poznavanje ljudi i uslova u kojima se bore. Nije to bilo slučajno. Komandant Divizije je u svakoj prilici razgovarao sa borcima, komandirima, komandantima i komesarima, šalio se i prihvatao šale na svoj račun, savetovao i kritikovao. Nenametljivo je pokazivao da voli ljude-borce onakve kakvi su.

Jovan Štokovac Džoje

NEKA ISKUSTVA I KARAKTERISTIKE PRVE VOJVOĐANSKE BRIGADE

Prva vojvođanska brigada predstavlja za vojvođanske borce, posebno za Sremce, simbol mladosti, hrabrosti i junaštva. Oličenje samodiscipline i odanosti svome narodu i narodno-oslobodilačkoj borbi. Brigada je bila lučonoša bratstva i jedinstva. Ona svakog od nas podseća-asocira na SKOJ i skojevce; bombe i bombaše; neustrašivost i hrabrost; puškomitraljeze i njihove nosioce; drugarstvo; igru i pesmu; istaknute pojedince; na pojedince i grupe ranjenika; ogromne patnje; neprespavane noći; dugo pešačenje; neravnopravne borbe; slabu, neredovnu i neslanu hranu; glad i žeđ; tifus i tifusare; ogromne žrtve civila i vojnika, boraca; velike pobeđe, uspeha i neuspehe; radosti; Peričin Marka Kamenjara, Štokovac Jovana Džoju, Marković Lazara Čađu, Dimitrija Lazarova Rašu, čiču, Zdravka, Paju, Bikića i niz drugih boraca, rukovodilaca i narodnih heroja proslavljenih širom Vojvodine. Ona dalje asocira na blisku saradnju sa narodom, svakog grada, sela i zaseoka kroz koje je prolazila, na duge marševe kojih se seća svaki pripadnik Brigade...

Brigada kao simbol mladosti nije nikakva verbalna aksioma, iz koje proizilazi da je u Brigadi bilo mladih. Mladih je

bilo u svim našim vojnim formacijama, Međutim, u Prvoj vojvođanskoj brigadi većina boraca bili su mladi. Ta okolnost je u izvesnom smislu opredeljivala sve borce na mladalački entuzijazam izražen kroz hrabrost, izdržljivost i junaštvo, koju su stariji ljudi često upoređivali sa željom za isticanjem ili avanturizmom.

I druge karakteristike odslikavale su mladost. Prva brigada od svog osnivanja nije imala berberske radionice u bataljonima i četama. Veliki broj komandira, komesara, vodnih delegata, komandanata nije se brijao. Pojedinci su se brijali više iz radoznalosti i nasleđene svesti, da se muškarci, pored ostalog činidnja oko svoje lepote i kulture, i briju. Ukrasu lica, negovanju brkova, zulufa i brade ni jedan borac Brigade nije pridavao značaj. Na to se gledalo kao na neko malograđansko kicošenje. Zanimljiv je bio broj onih koji su se brijali. To je činjeno tek pred kraj rata, kada je mladost prerasla u zrelost i kada smo regrutovali borce po zakonu o mobilizaciji.

Hrabrost je iz više razloga bila u središtu pažnje. Ispoljavana je svuda i na svakome mestu, danju i noću, u pokretu, u borbi i za vreme odmora. Tražio se povod i način da se hrabrost iskaže. Kad za to nije bilo uslova, borbi, hrabrost se ispoljavala i verbalno. Tada bi se glasno razmišljalo ili vodio dijalog ifieđu borcima kao, na primer: dami je sada 3—4 bombe, da me komandir odredi da uhvatim i dovedem živog fašistu iz nekog garnizona, grada, da mi je da postanem bombaš, puškomitraljezac, da mi se postavi zadatak da napadnem neprijateljskog stražara, da sačekam u zasedi neprijateljsku patrolu, da miniram most ili ukopam nagazne mine na pravcu kretanja neprijatelja. Kada su brdske jedinice neprijatelja napasale konje na nekom proplanku, maštalo bi se: kako im prići samo[^]sa jednim puškomitraljezom, kako doći do neprijateljske uniforme i umešati se u neprijateljsku kolonu i odabrati plen. Ovakve i slične dijaloge međusobno su mogli voditi samo hrabri borci, borci rešeni da se žrtvuju...

Iskustva boraca Prve vojvođanske brigade, pojedinačna, grupna i zajednička, predstavljaju nepresušan izvor za izučavanje ratne veštine, strategije i taktike. To su pre svega mnogobrojni i raznovrsni oblici i metodi partizanskog ratovanja pa zato imaju neprocenjivu vrednost.

Međusobni odnosi zauzimali su prvo mesto na listi vrednosti, odnosi između boraca i rukovodilaca, najhrabrijih i manje hrabrih, visokoobrazovanih i onih sa osnovnom školom, aktivnih učesnika u borbenim jedinicama i naroda. Značajan je bio odnos prema samom sebi, neposrednom drugu, drugaricama, ranjenicima, zarobljenicima, desetini, vodu, četi i jedinici kao celini, prema narodu, pozadinskim borcima, kulturno-umetničkoj aktivnosti, oružju i oruđu, zaplenjenom materijalu. Samo na tim relacijama proveravali su se međusobni odnosi.

Naši neprijatelji su dobro poznavali ratnu veštinu, strategiju i taktiku ratovanja. Međutim, oni su vrlo slabo poznavali hrabrost, snalažljivost, lukavstvo i mentalitet naših boraca i rukovodilaca. Ovu konstataciju pokrepio bih jednim primerom primenjene taktike tadašnjeg komandanta bataljona Stevana Bikića i jednoj akciji u istočnoj Bosni. Naime, bataljon kojim je rukovodio Bikić našao se u situaciji da dođe do velikog plena i ratnog materijala, ili da se najhitnije povuče i tako izbegne sudar sa daleko nadmoćnijim neprijateljem. Vreme za odluku bilo je ograničeno. Kao razlog kratke neodlučnosti i dvoumljenja bio je strahovito nepovoljan položaj bataljona. Teško je bilo postaviti zasedu, jer se nekoliko kilometara od neprijateljske kolone protezala tek uzorana i gola ravnica. Bikić tada donosi sudbonosnu odluku: Bataljon razviti u strelce. Zauzeti položaje s jedne i druge strane puta, kojim se kreće neprijateljska kolona i u ležećem stavu, po oranju, sačekati neprijatelja. Dakle, bez ikakve prirodne ili veštačke zaštite. Vremena za ukopavanje nije bilo.

Sve se odigralo takoreći u jednom trenu. Ogromna neprijateljska kolona bukvalno je upala među borce. Desio se kratkotrajan pakao a njegove posledice: veliki broj žive sile neprijatelja uništen, priličan broj zarobljen a zaplenjenog oružja i oruđa bilo je na pretek. Ono što je posle ovako velikog uspeha zaprepastilo borce i Bikića kao komandanta bile su izjave neprijateljskih oficira date neposredno posle zarobljavanja. Naime, na pitanje u kojoj su to vojnoj školi naučili da dobro naoružanu jedinicu tako reći bez borbe i budzašto predaju, najstariji među njima je odgovorio da nije mogao ni zamisliti da će upasti u zamku, naići na zasedu na tako otvorenom i nezaštićenom prostoru. Na drugo pitanje, zar nije video da

ulaze već među naše borce, kratko je odgovorio: »Pomislili smo od boraca da su vrane!« Ovakva izjava izazvala je neopisiv smeh, pa je Bikić prekinuo saslušanje i školovane fašističke starešine sproveo u višu komandu na ispitivanje. On je imao daleko važniji zadatak, što pre pokupiti i odneti bogati ratni materijal sa poprišta borbe.

Očigledno, neprijatelju je hrabrost bila slabija strana, a teoretsko znanje iz oblasti ratne veštine nije moguće sprovesti u praksu bez hrabrosti. Tu sitnicu naši komandanti vrlo dobro su ne samo znali, već i često na nju računali i primenjivali je u svakodnevnoj praksi. Tek pred kraj rata neprijatelj je daleko više cenio i rešpektovao ovo preimućstvo naše vojske, ali je to saznanje skupo platilo.

Odnosi između boraca i rukovodilaca bili su po pravilu pozitivni. Na svakom mestu izražavano je međusobno poštovanje. Zadaci koje su borci primali od starešina izvršavani su u potpunosti. Starešine su svestrano objašnjavale borcima zadatke, ističući posledice ako se ne sprovedu do kraja. Zadaci su uvek bili konkretni. Pre početka akcije, odnosno pre realizacije zadatka, nosiocu zadatka moralo je biti jasno kako će se zadatak realizovati. Starešine su morale poznatavi osobine i mogućnosti svakog borca. Unapred se moralo znati da konkretan zadatak mogu izvršiti samo izvesni i konkretni borci, ne svk

Iako svi borci nemaju, nisu imali iste sposobnosti, razlike su ih više spajale nego razdvajale. Sposobniji borci bili su više cenjeni, poštovani, ali manje sposobni nisu se osećali ništa inferiornijim, niti ih je iko zbog toga potcenjivao. I slabosti saboraca morala su se uvažavati. Manje hrabri borci nisu potcenjivani. Hrabrost u ratnim uslovima jeste vrlina, ali se znalo da je i plašljivost ljudska osobina, te se mora kao takva "prihvatiti. Nasuprot hrabrosti, sposobnosti i snalažljivosti, cenjen je, uvažavan i jednako tretiran bez obzira na svoje slabosti svaki borac. Ovakav stav doprinio je da se ostvari puno poverenje među borcima i rukovodiocima. To je činilo okosnicu sveukopnog jedinstva. To međusobno poverenje gajilo se iznad svega. Bilo je manje hrabrih boraca, ali su ti drugovi obično bili vedrog duha, uvek spremni za pesmu, veselje i šalu. Često su se šalili i na svoj račun, sve u cilju stvaranja raspoloženja među borcima. Veselost se naro-

čito ispoljavala neposredno pred borbu/za vreme gladi i dugog marševanja. Unosili su volju u nevolju. Pevali su pesme i kada nam nije bilo do pevanja, a zaigrali bi onda kada smo bili najumorniji.

*
*   *

Za usklađivanje različitih osobina zaslužna je Komunistička partija Jugoslavije. Ona je uspela da ljudske osobine pozitivne, negativne, manje ili više vredne, objedini u svojim redovima, usmeri u istom pravcu i ubedljivo objasni. Ma koliko ljudske osobine bile različite, ako se uspostavi dijalektičko jedinstvo među razlikama, dobija se čvrsta platforma, protiv koje se teško može boriti. Komunistička partija Jugoslavije je upravo to ostvarila. Našla je jedinstvo u različitosti.

Samokritičnost je bila značajna vrlina velikog broja boraca Brigade. Posle svake borbe redovno je vršena analiza i detaljno se govorilo o učinku svakog pojedinca, direktnom i indirektnom doprinosu svakog borca uspešnom završetku akcije: napadu, odstupanju, raspodeli plena. O ranjenicima se posebno vodilo računa. Po pravilu, uvek se više govorilo o slabostima, nedostacima, propustima, a manje o uspesima.

Lična odgovornost bila je uzvišenija od grupne i zajedničke odgovornosti. O opštoj odgovornosti retko se i govorilo. Odgovornost je uvek bila konkretna, a redovno se odnosila na konkretnu ličnost, borca, delegata voda, desetara, komandira čete, komandanta, bolničarku, puškomitraljesca, bombaša, kurira, kuvara itd.

*   *

Dosta je boraca Prve brigade u toku rata premešteno i raspoređeno u druge vojvođanske jedinice i to pre svega na rukovodeća mesta. To govori, pored ostalog, da je Prva brigada bila i jedinica kadrova.

Kadrovi su bili kičma naše borbe i naše pobede. Bez dobro odabranih kadrova, nema ni velikih uspeha. U Prvoj brigadi kadrovima je posvećivana izuzetna pažnja. Ranija iskustva stečena u neposrednoj borbi, pre formiranja Brigade,

obilato su koristila. Samo hrabri, sposobni, disciplinovani, a iznad svega odani narodnooslobodilačkoj borbi, mogli su se postavljati na rukovodeća mesta. I u tom smislu i nije bilo problema.

Problemi su se, međutim, javljali kasnije i to u vrlo složenom obliku. Znalo se da hrabrost, sposobnost, snalažljivost, dovitljivost nisu osobine zauvek date... Te osobine (kategorije) menjaju se u procesu rada, borbi. One nisu statične. Od doživljaja u konkretnoj borbi zavisio je dalji razvoj i perspektiva pozitivnih osobina, njihov razvoj u pozitivnom smislu. Neuspeh u borbi imao je negativno povratno dejstvo, što je vodilo ili stagnaciji, ili potpunom razočarenju, gubljenju poverenja u sopstvene snage i sposobnosti. To je najčešće dolazilo do izražaja kada je manja jedinica, na primer desetina, po obimu izvršavala zadatke čete ili čak bataljona. Preobiman zadatak, bilo da se daje ili da se prima, izazivao je neizvesnost i kod primaoca i kod davaoca zadataka. Olako primljen zadatak i tvrdnja da će isti biti ispunjen, u slučaju neuspeha imao je teške posledice, ne samo na komandanta i komesara, već čitavog štaba, odnosno svih operativaca u konkretnoj borbi. Neuspeh se naročito negativno odražavao na psihu izvršioca. To je često poražavajuće delovalo na ostale rukovodiocce pa i celu jedinicu.

Tako je jedan te isti borac u jednoj borbi iskazivao odlučnost, hrabrost, odvažnost, a u drugoj borbenoj situaciji ispoljivao je tromost, bojažljivost, nesposobnost. Otuda je bilo teško održati se na rukovodećem položaju, a pogotovo redovno, uzlazno napredovati. Rukovodilac se morao iz borbe u borbu neprestano samopotvrđivati. Upravo su u tome uspevale samo izuzetne i odvažne ličnosti. Ta okolnost nije dopustila da se jednom oformljeno mišljenje o jednom borcu ili rukovodiocu bukvalno prenosi na novu sredinu bez ostatka, već naprotiv, proveravano je u svakoj konkretnoj akciji, što je bila redovna pojava. Tako se uvek dobijao novi kvalitet kadra, čiji su se rezultati iz borbe u borbu proveravali.

U praksi je važio jedan principijelan stav, da se na rukovodeća mesta postavljaju borci iz baze, a ne odozgo, sem u izuzetnim slučajevima, kada se radilo o višim komandama. To je ubrzavalo popunu rukovodećih mesta. Unapred se znalo ko će doći, u slučaju potrebe, na svako rukovodeće mesto.

Išlo se na plebiscitarno odlučivanje u odabiru kadrova od strane, voda, čete, bataljona pa ponekad i Brigade. Tako odabrani rukovodeći ljudi u borbenim akcijama morali su odgovarati unapred bar za tri bitna elementa, i to: prvo, da opravdaju poverenje svojih saboraca koji su ih izabrali, drugo, da potvrde dato im poverenje pred pretpostavljenima, i na kraju, odgovornost pred samim sobom za obezbeđenje prva dva zahteva...

Sa tako odabranim kadrovima mogla se voditi borba svuda i na svakom mestu, upravo onako kako se vodila.

Nedvosmisleno odani i jasno opredeljeni vojvođanski borci, posebno borci Prve vojvođanske brigade, borili su se na celoj teritoriji Jugoslavije. Potvrđivali su se kao internacionalisti. Borcima je bilo svejedno u kom delu Jugoslavije će se boriti. Nismo znali za granice Srema, Banata, Bačke, Bosne, C. Gore, Srbije, Slavonije, Hrvatske, niti smo se delili na borce Srema, Banata, Bačke. Uništavali smo neprijatelja svuda i na svakom mestu...

Dakle, teško je bilo doći do rukovodećeg položaja. Mnogo lakše se dolazilo do smenjivanja sa položaja. Samovoljnost se nije tolerisala. Greške su se teško opraštale. Bilo je dovoljno zakasnuti sa vodom ili četom i ne zauzeti položaj u zakazano vreme, kako je to planirano. To je bilo dovoljno da se sa funkcije odlazi za borca. Komandanti su odlazili na mesto komandira, komandiri na mesto vodnika a najčešće sa dužnosti komandanta za borca. O partijskim kaznama i da ne govorimo. Po pravilu, skojevske, partijske kazne, javne opomene pred strojem, prethodile su smeni. Jedna od težih kazni bila je premeštanje i raspoređivanje u drugu jedinicu. S tim u vezi, ponekad je dolazilo do vrlo komplikovanih pojava između boraca i rukovodilaca. Nekad su borci ustajali protiv smenjivanja svog rukovodioca. Predlagali su blažu kaznu. Retkost je bila da borcima nije udovoljeno. Takve su se odluke donosile po volji boraca ali sa zadržkom da će sledeća akcija potvrditi ko je bio u pravu. Tako je tek naknadno usledila definitivna odluka...

Živko Baburski⁵

⁵ Živko Baburski, rođ. 1925. u D. Tovarniku, bio je omladinski rukovodilac bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi.

TAKVI SU BILI NAŠI RUKOVODIOCI

U monografiji *Prva vojvođanska brigada* dobro je opisan borbeni put naše brigade. Data su i imena velikog broja boraca i rukovodilaca koji su prošli kroz Brigadu. Ali su mnoga i ispuštena. Među njima nema i mnogih od nas Banačana koji smo 1943. godine prevalili veliki put od severnog Banata da bismo prešli Dunav i Savu i priključili se našim jedinicama u istočnoj Bosni. Verujem da će se taj propust ispraviti bar u ovoj knjizi. Isto tako mislim da je trebalo i mnogo više reći o našim rukovodiocima u brigadi, i to ne samo o onima koji su već ušli u legendu naše NOB-e, kao što su naši proslavljeni komandanti i komesari Marko Peričin Kamenjar, Ilija Bogdanović čiča, Slobodan Bajić Paja, Dimitrije Lazarov Raša, već i o onim brojnim i već skoro zaboravljenim komandirima vodova i četa, komandantima i komesarima bataljona, koji su hrabro izginuli predvodeći svoje borce i jedinice u jurišima.

Pisati o našim partizanskim rukovodiocima nije nimalo lako. Jer, to i nisu bile starešine koje bismo mogli uporediti sa bilo kojim starešinama u bilo kojim dotadašnjim i sadašnjim vojskama i armijama. Bili su to pre svega ljudi, najbolji drugovi, »prvi među jednakima«, rukovodioci koji su imali razumevanja za svakog svog borca, koji su sa nama podjednako delili poslednji zalogaj proje, poslednju cigaretu, ali i rukovodioci koji su uživali neprikosnoveni autoritet svojih boraca i čija su naređenja bezuslovno izvršavana. Oni, u stvari, i nisi komandovali kao starešine u ostalim armijama, već pre svega svojim hrabrim držanjem u borbi i besprekornim ponašanjem u svim drugim prilikama. Oni, u stvari, nisu naređivali nego vodili i predvodili svoje drugove — borce. Oni nisu komandovali: »Napred, drugovi!« već prvi iskakali na juriš sa uzvikom: »Za mnom, drugovi!« U povlačenju poslednji su se povlačili, a na kazanu i razmeštaju za odmor prvo su se pobrinuli da smeste i nahrane svoje borce pa tek onda o sebi. Takvi su ostali sve do kraja rata i po prelasku na frontalno ratovanje. Otud nije ni čudo što smo u svim borbama najveće gubitke trpeli u rukovodiocima.

Uočivši ovu pojavu, viši štabovi su pokušavali da »iskorene ovu partizanštinu« u poslednjim mesecima rata, da naše

komandire i komandante »vežu« za svoja komandna mesta koja su se kao i u drugim armijama obavezno nalazila pozadi prve borbene linije i si. Sve to, međutim, nije pomagalo. Naši komadiri i komandanti su na tzv. komandnim mestima ostavljali svoje kurire, ađutante i operativne oficire, a oni su i dalje izlazili napred, u prvi borbeni red i na »isturene osmatračnice«, kako su to tada nazivali, samo da bi ostali i dalje u neposrednom dodiru sa svojim borcima i potčinjenim komandirima. Njihova sposobnost, lična hrabrost i snalažljivost najbolje su dolazile do izražaja u onim prelomnim i kritičnim situacijama. Navešću samo nekoliko primera:

LAZAR ČELIĆ, stari sremski partizan iz Ledinaca kod Beočina. Imao je samo dvadesetak godina, bio je zamenik komandanta našeg Prvog bataljona. Za vreme teških borbi na tzv. Bolmanskom mostobranu lično je predvodio brojne juriše i protivjuriše našeg bataljona. Stizao je svuda gde je bilo najteže. U jednom trenutku, grupi neprijateljskih vojnika jačine ojačanog streljačkog voda pošlo je za rukom da se probije kroz međuprostore našeg borbenog poretka. Na pravcu njihovog prodora nije bilo više naših tpešadijskih jedinica već samo baterija brdskih topova koja je podržavala naš bataljon. Njihovi položaji ostali su nezaštićeni i artiljerci su bili skoro nemoćni jer su ostali i bez kartečne i šrapnelske municije. Katastrofa je bila na pomolu. U tom trenutku ovaj hrabri Sremac nije se zbunio i kolebao. Dotrčao je do prve desetine, zgrabio prvi »šarac« i trčeći ispred svojih boraca poleteo za Nemcima. Gađajući onako u trku, iz stojećeg stava, on je uspeo ne samo da zaustavi, već i da potpuno razbije ovaj iznenađni i opasni prodor neprijatelja u našu pozadinu. Artiljerci su bili spaseni, ali smo i mi izgubili jednog od svojih najhrabrijih bataljonskih rukovodilaca. Pao je, posle trogodišnjeg ratovanja, 19. marta 1945. godine, tako reći na pragu konačnog oslobođenja naše zemlje.

ILIJA PODRAŠČIĆ, komandant Drugog bataljona, Bosanac iz okoline Jajca, bio je još jednu godinu mlađi od Laze, ali je na njegovim grudima bila već i prva Spomenica borca od 1941. godine. Za komandanta našeg bataljona došao je neposredno pred forsiranje Drve i borbi za konačno oslobodenje naše zemlje. Vratio se sa lečenja posle ranjavanja. Još se često nije ni zagrejao na novoj dužnosti a već je uleteo u no-

ve, sada još žešće, frontalne borbe. Posle forsiranja Drave i zauzimanja Bélišća i Valpova, potisnuli smo neprijatelja do Našica. Ovde se razbuktala ogorčena borba. Nemci su se utvrdili u gradu. Morali smo da zauzimamo ulicu po ulicu, kuću po kuću. Naročito žestoki otpor pružali su iz jedne poveće dobro utvrđene zgrade u centru grada. Na čelo jurišne grupe za likvidaciju ovog utvrđenja stavio se lično komandant bataljona Ilija Pgdraščić. Smatrao je to svojom obavezom i da se to bez njega ne sme i ne može izvršiti. I zaista, borbom prsa u prsa ovo utvrđenje je brzo zauzeto. Našice su oslobođene, ali je u njima pored mnogih naših boraca zauvek ostao i jedan od najhrabrijih komandanata našeg bataljona, Bosanac Ilija Podraščić.

Do kraja rata ostalo je još kojih desetak dana, ali naši rukovodioci ni u tim trenucima nisu mislili na svoje živote i ne-sebično su ih žrtvovali na oltar slobode...

Ivan Šogorov

INTENDANTE, SNAĐI SE!

Snabdevanje ishranom, odećom i obućom naših boraca i jedinica u toku NOR-a bilo je ne samo teško, već i nepodnošljivo, jer mi za sve vreme ratovanja nismo imali svoja skladišta — magazine i radionice, da bismo iz njih crpeli rezerve i zalihe, ^ nabdevali smo se gotovo isključivo iz tzv. mesnih izvora, a ftajvećim delom sakupljanjem od naroda — simpatizera NOP-a, na dobrovoljnoj osnovi. Drugi izvor našeg snabdevanja bio je — otimanje od neprijatelja i konfiskacije nekad većih količina hrane, odeće, obuće oružja i municije. No bez obzira na to koja je jedinica naše brigade došla do plena, distribuciju je redovno vršila intendantura Brigade na ravnomerne delove i prema momentalnim potrebama bataljona i četa. Hrana, odeća i obuća koja je pristizala iz Srema za naše borce u većini slučajeva je slata — za ranjene i bolesne borce, tako da smo od tih pošiljki najmanje delili borcima.

Mada su se naše jedinice većinom kretale pasivnim krajevima Bosne, Hercegovine, Crne Gore i jednim delom Srbije,

a time je i snabdevanje bilo još teže, i danas se često pitamo odakle tom narodu hrana i sve to što je nama davao. Čovek prosto da ne poveruje, ali je tako. Mislim da je u pitanju samo velika ljubav i odanost naroda prema svojoj vojsci i NOB. Sećam se slučajeva kada je narod delio sa nama poslednju ovcu, kravu ili kozu. Mi smo u izvesnim slučajevima odbijali kad ugledamo onu sitnu i gladnu dečicu i okolinu u kojoj žive. A oni odgovaraju: »Uzmite samo, drugovi! Delićemo dok ima... Mi ćemo se nekako snaći«. Hvala im!

... Sećam se, bilo je to početkom marta 1944. godine kada su nam Englezi, a nešto kasnije i Rusi počeli da šalju pomoć u hrani, odeći, obući i oružju. Sve te pošiljke slate su avionima na određena mesta sa utvrđenim znacima raspoznavanja. Te pošiljke dobro su nam došle, jer smo time ublažavali glad i nestašicu hrane, posebno u odeći i obući kada nam je ona bila i najpotrebnija. Kod tih pošiljki, naročito od Engleza, bilo je i dosta propusta. Pošalju nam, recimo, brašno a ne pošalju so, pošalju oružje, a ne pošalju dovoljno municije i si. Ali sve u svemu, bilo je i to dobro i došlo nam je kao poručeno. Jer »poklonu se u oči ne gleda«.

Za mene kao intendanta bataljona, kao i mnoge druge moje drugove, najteži problem predstavljalo je snabdevanje boraca hranom. Posebno od druge polovine jula 1944. godine, pa sve do prelaska naših jedinica u Srbiju. Evo samo nekih detalja.

Sećam se, bilo je to oko 14. avgusta 1944.

Te noći teško smo se probili kroz kordon tenkova i pešadije 7. SS divizije preko drumu Kalinovik—Foča i uputili na Zelengoru. Po prelasku drumu, smestili smo se nedaleko od Sutjeske da bismo se odmorili i spremili nešto hrane za premorene i pregladnele borce. U bataljonskoj intendanturi ostalo je nešto hrane, za najviše jedan obrok. Odmah sam izdao nalog kuvarima da što pre spremе hranu za borce, jer je pokret mogao da usledi svakog časa. Sedma SS divizija nam je bila stalno za petama. Hrana je bila brzo gotova i što se nasitalo mogla se deliti odmah. Međutim, iznenada neprijatelj je jurnuo svom snagom. Spremljenu hranu nismo uspeli da podelimo, a ni spasemo. Morali smo je" prosuti. Borba naših boraca sa Nemcima bila je prsa u prsa, pa smo se i mi iz pozadinskih delova morali uključiti u borbu i pomoći našim dru-

govima. Povlačili smo se u pravcu Sutjeske. Tom prilikom sam i ja lakše ranjen od minobacača.

Naporan marš i glad iznurili su naše borce. Ranjenih i bolesnih je bilo sve više. Tog puta borci naše brigade nisu ništa jeli 48 časova, sve dok nismo stigli u kanjon Pive. Tu smo dobili odobrenje da možemo zaklati konja kako bismo borce nahranili. Sećam se da sam kuvarskom osoblju u mom Drugom bataljonu naredio da zakolju mazgu koja je bila dobro uhranjena. Borci su dobili da jedu koliko je ko mogao i sa sobom da ponesu. Odmah po završenoj večeri i kratkom odmoru izvršen je pokret svih naših jedinica preko kanjona Pive, na plato Pivske planine i dalje ka Durmitoru i Žabljaku.

Po izlasku pod Durmitor sačekao nas je još jednom neprijatno iznenađenje. Tu nije bilo vode. Morali smo u vojničkim kazanima da iz dubokih uvala izvlačimo sneg. Topili smo ga i tako dobili vodu za kuvanje, za piće i pojenje konja. U nedostatku hrane, opet smo povremeno klali konje, ali ovog puta najlošije i iznemogle za dalji pokret i nošenje težeg naoružanja i opreme. Tako smo obezbeđivali samo jedan obrok dnevno. To neuredno snabdevanje hranom naših boraca, kao i drugom opremom, pratilo nas je preko Golije, Nevesinjskog polja, Gackog i Zelengore, pa sve do prelaska u Srbiju.

Po prelasku naših jedinica iz Bosne u Srbiju snabdevanje nižih boraca postalo je mnogo lakše, naročito hranom. Bila je to velika razlika u odnosu na Bosnu i Crnu Goru. Srbija je tada bila u boljem ekonomskom položaju, a naročito područje zapadne Srbije, u kojem su se kretale naše jedinice. U vezi s tim ja ću navesti dva primera oko snabdevanja, mada srr&tram da nije u redu pisati o sebi i svojim vrlinama.

Sećam se, odmah posle oslobođenja Loznice naš Drugi bataljon smestio se u Crnu Baru kod Bogatića i tu smo ostali više dana. Odmah po smeštaju boraca u Crnoj Bari, povezao sam se sa odgovornim u selu **po** pitanju snabdevanja i ishrane naših boraca. Pošto sam znao da tu ostajemo oko deset dana, a da se ne bismo za sve vreme snabdevali samo iz Crne Bare, predložio sam da uputimo dopise organima NOO i okolnih sela oko Crne Bare. To smo i učinili uz pomoć našeg »ćate« druga Milana Živojinovića. Dopis je glasio: »Poželjno je da vaše mesto prikupi nešto od hrane na dobrovoljnoj osnovi za potrebe naše vojske i da tog i tog dana do 14 časova

donesete u Crnu Baru...« I zaista kada su odgovorni u tim selima dobili naš dopis koji im je uručio kurir iz Crne Bare i ugledali naš pečat sa petokrakom, narod nije čekao utvrđeni dan i vreme po rasporedu, već su odmah pristupili sakupljanju i donošenju hrane. Najviše je prikupljeno mesa, slanine, brašna, pasulja, krompira, soli, šećera i dr. Sada je nastupila takva situacija da nismo znali gde sve to da smestimo. Ipak smo se nekako snašli. Sreći naših boraca nije bilo kraja. Prvi put su doživeli da posle duže vremena gladovanja, nevolja i neurednog snabdevanja dobiju sva tri obroka, ukusna i obilna. Čak smo pekli i krofne, štrudle sa makom i druge kolače...

O tom bogatom i velikom izobilju hrane i našoj »snalžljivosti« saznali su i Štab Brigade i Štab 16. vojvodanske divizije. Dobio sam odmah zadatak da organizujem u određene dane i spremim veće količine hrane, i to kuvane, za nove "borce koji su pristizali za popunu naših i drugih jedinica. To sam i učinio. Ubrzo je sledio naš pokret iz Crne Bare. Pošto nismo bili u mogućnosti, a nije bilo ni potrebe da nosimo sa sobom i svu ovu hranu koja nam još preostala, ostavili smo je NOO u Crnoj Bari...

Iz Crne Bare krenuli smo ka Beogradu da bismo učestvovali u borbi za njegovo oslobodjenje. Zaobišli smo Skelu i Obrenovac i 10. oktobra noću po velikoj kiši pregazili Kolubaru. Kiša nas je pratila sve do Vranića — sela na domaku Beograda, gde smo se onako prokisli smestili.

Noć, kiša, selo bez puta, bez svetla, blato do kolena, ja sav mokar i kaljav do guše. Vojska se smestila po kućama, legla i odmara se, ko jeo, ko nije. Ja, njihov intendant, dobro znam da od hrane za sutra nemam ništa. Ni kore hleba da im ponudim... Komandant Drugog bataljona Proka Dilas i politički komesar Bataljona Radovan Baburski Šaja kažu mi »Intendante, snadi se!« Ujutro vojska mora dobiti doručak, a nešto i u toku dana...

I ovog puta imao sam sreće. Izlazeći iz štaba Bataljona, ugledam u jednom dvorištu svetla fenjera. Kad sam prišao bliže, sačeka me domaćin kuće, mlađi neki čovek. U njegovoj kući su već smešteni naši borci. Pridem ja njemu i upitam ga ima li tu u selu narodnooslobodilački odbor. »Ne znam, družo« — odgovori mi on. »A ima li tu u selu četnički delegat ili četovođa?« — »Ima! a ima i magazin hrane od četnika dok

su tu boravili«. Pitam ga gde je to. On mi odgovara da je u mlinu i da tu stanuje taj delegat. »Dobro, spremi se pa ćeš poći sa mnom!« Malo se nećkao, ali je ipak pošao. Uzmem ja od dežurnog pratnju od tri vojnika i krenemo...

Noć je, kiša i dalje pada, blato je do kolena, selo raštrkano nikad da stignemo. Najzad vodič progovori da smo tu. Lupamo na vrata i prozore. Niko se ne javlja. Mi uporni lupamo i dalje. Napokon se ipak javi jedan muški glas i pita ko je. Ja mu odgovorim, a on i dalje neće da otvori. Kada sam zapretio da ću pucati, brzo je otvorio. Kad sam ga ugledao, a on kao neki Herkules. Mislim ja u sebi, kad bi me ovaj zgrabio samo jednom rukom, slomio bi mi svaku kosku. Vidi on da smo mi naoružani i pita šta hoćemo. Kažem ja njemu da je tu u selu naša vojska i da ham je potrebna hrana za naše borce i da smo čuli da u tom mlinu postoji magazin sa hranom koju su četnici koristili za vreme svog boravka. Da kaže on kod mene ima hrane. A šta ima pitam ja. On počne da nabraja: pasulj, krompir, brašno, so, šećer, mast, luk... A ja se radujem u sebi: pa ništa mi više i ne treba. Na kraju mi je saopštio da u selu ima i svinja kojima su seljaci bili zaduženi za ishranu četnika. Kod njega su se nalazile tri takve svinje. A ja odmah zaključujem u sebi: biće svinjski paprikaš za doručak naših boraca. Posajem odmah dvojicu iz moje pratnje po mesare, borce Vasu Milutinovića i Vojkana Prekogačića, oba su iz Beočina, da dođu i pokolju svinje, a da se kuvarsko osoblje sa svom spremom prebaci ovamo i na licu mesta pripremi doručak... Odatle smo posle otpremali hranu na položaj.

Sa tim četničkim delegatom sam se malo sprijateljio, jer je on shvatio svoju situaciju i da nema kud. Zadužio sam ga te noći za pečenje hleba — pogače. Nastavio je to i dalje za sve vreme dok smo s? nalazili u Vraniću. Kada je svanulo, naše borce onako pregladnele čekali su puni kazani vrućeg svinjskog paprikaša. Slaninica podrhtava na površini kazana a tek ispečene pogače još se puše. Komandant i komesar Bataljona kada su videli šta se i koliko spremilo, samo su se zadovoljno pogledali i pohvalili moj rad: »Znali smo da ćeš se snaći!«

Za sve vreme napada na Beograd koristili smo tu za nas skoro neiscrpnu bazu hrane, I meštani sela Vranić priredili

su nam prijatno iznenađenje. Jednog dana doneli su nam pečene prasiće na položaje. Tih lepih momenata verovatno se dobro seća i drug Radovan Baburski Šaja, a i svi preživeli borci našeg bataljona iz vremena našeg boravka u Vraniću i Crnoj Bari. Da i ne govorimo o našem kasnijem boravku i ratovanju u Sremu, Vojvodini i Slavoniji... Zato na kraju želim da kažem jedno veliko hvala — nešem narodu koji je sam hranio svoju vojsku i nama intendantima pomagao u vršenju svojih teških i odgovornih zadataka.

Stojan Marić⁶

SA INTENDANTOM JABLANOM U EKONOMSKOJ AKCIJI

Oko ponoći 25/26. jula začusmo nama dobro poznat glas Šimeta Jablana, zamenika intendanta Brigade. Ubrzo je došlo do prikupljanja našeg bataljona po četama. Predosećali smo zbog čega nas zovu.

Stigavši pred našu četu, Šime nas pozdravi sa: »Smrt fašizmu, drugovi borci 2. čete!« Otpozdravili smo mu: »Sloboda narodu, družite intendante!« Zatim je Šime upitao da li ima junaka da sa njim pođu u ekonomsku akciju. Ostali smo nemi... Šime nastavi: »Oni koji pođu prvi će se omrsiti i sa pesmom vratiti«. Opet svi junaci nikom ponikoše...

Već pomalo uvređen, Šime se uozbilji: »Mi ove noći moramo obezbediti 'leba i nešto pored 'leba. Svima vam je jasno da nam hrana neće pasti s neba. A ne možemo bez 'leba živeti i ratovati. Zato, hajde 2. četo, diži se na noge lagane!«

Na ovu komandu, naš žilavi i neustrašivi vodnik Sava Aćimović Talijan pljućne u šake, pljesne dlan o dlan, protrlja ih i reče: »Mislim da je to u redu, drugovi, da naša četa, pa ako treba i ceo bataljon, da pođemo u ekonomsku akciju. Mi nismo imali borbe sa neprijateljem kao ostali naši bataljoni ovih dana. Druga brigada je na obezbeđenju ranjenika«. I nastavi: »Iz našeg 2. voda sedmorica su baldisala do daske, a u stroju će se naći pored mene dva desetara i jedanaest boraca«. Među tih jedanaest boraca našao sam se i ja.

403⁴

⁶ Stojan Marić, rođ. 1926. godine u Kuipinovu, bio je intendant 2. bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi.

Iz cele naše čete skupilo se jedva trideset boraca, a Šime je računao da mu je potrebno najmanje stotina jer se ide na nepoznatu i nesigurnu teritoriju. Iz celog bataljona odabrao je osamdesetak boraca. Sa nama su pošli i borci iz bataljon-skog ekonomata, četni ekonomi, mesari i drugi.

Pošli smo na severne padine pl. Zvijezda. U toku noći prošli smo dva zaseoka sa jako razbacanim kućama. Nismo imali vremena da ih pronalazimo pa smo produžili dalje. U zoru smo naišli na treći zaselak, srpski U prvoj kući Jablan probudi jednog čičicu koji se predstavio kao — odbornik. Pošto je saslušao šta tražimo, pokušao je da se izvuče rečima: »Mi smo nedavno dali partizanima 'leba i mesa. Sada je na redu zaselak preko brda.« čičica je pokazivao pravac tog zaseoka, u stvari, pokazivao nam je pravac odakle smo došli.

To »preko brda« za Šimu Jablana nije, naravno, dolazilo u obzir. Sa čičicom i sa nekoliko boraca izvršena je provera ekonomskog stanja sedam ili osam domaćinstava. Jedno domaćinstvo imalo je samo desetak ovaca. Ostala domaćinstva svako po par volova ili krava, poneko svinjče ili po ovcu ili dve.

Jablan je naredio domaćinu sa više ovaca da izdvoji dve ovce i rekao mesarima da ih odmah zakolju. Belegiški mesar Ilija Jazić Zloće, oniži ali žilav čovek reče: »Kada se ja uvučeni između kože i mesa, dok kažeš britval! ovca mora ostati gola...« I zaista, u rekordnom vremenu ovce su iskomadane. Meštani su nam pomogli da na pogodnim mestima, zaklonjeno od pogleda sa daljina, naložimo vatre i ispečemo meso. Niko nije sačekao da se meso dopeče, sledovanja smo pojeli poluziva i na putu ka Brigadi bilo je i blejanja kroz šalu »jer smo pojeli žive ovce«...

Jablan je na rastanku ubedio domaćine i domaćice da im je ovo poslednje davanje za narodnu vojsku, da je blizu kraj rata; da su Rusi i* svom brzom napredovanju već stigli do Rumunije i Bugarske i da sačuvaju ove potvrde kao dokaz posle rata da su pomogli partizane.

Domaćini su sami odabrali i izveli goveda. Bili su nasmejani i rastali smo se kao prijatelji.

Vratili smp se tačno u planirano vreme. Kuvari su u vrtama održavali vatre ispod kazana s vodom i bili spremni samo da ubace meso za naše izgladnele drugove...

GLAD, ŽEĐ I VAŠKE — NAŠI VERNI PRATIOCI

Glad je veran pratilac ratnika. Teško su je podnosili partizani, a posebno mi Vojvodani — Sremci. Zašto? Pa zato što je u Sremu i sluga imao da se najede bar hleba i slanine. Kopali smo od jutra do mraka, slanina je motiku držala.

U Sremu sve vreme rata nije bilo gladi, a čim smo prešli u istočnu Bosnu, naišli smo na proju. Dok smo se nećkali, nesta proje, a pred nama samo Birač i jačmenica. Sad bi svi proje, al' osta proja na Majevidi.

U Crnoj Gori nema ni ječmenice, sad bi je mogli jesti iako bode, al' kamen do kamena, ne vredi kajanje.

Posrćemo, dreniamo u koloni, sanjamo naše velike srem-ske 'lebove, okrugle k'o točkovi, al' uzalud.

Prelazimo, gazimo reku Pivu a naši kuvari zaklali poslednju mazgu koja je vukla teški mitraljez i kuvaju nam večeru. Svakom parče mesa i kašika-dve čorbe, čiste supe bez soli i ičega. To nam je bila najlepša večera i najslade meso. Pomoću ove mazge smo se poeli uz Pivsku planinu, kad tamo topovi tuku, a hrane ni za lek.

Voda se dobijala od snega iz trapova i iz valova ucrvane kišnice.

Tako gladni i žedni spuštamo se na reku Taru. Tu narodnooslobodilački odbornici donose nekoliko jagnjadi za ceo bataljon i dok su naši kuvari spremali ručak, mi smo bauljali, brali jeli kereće grožđe, tek stomak da zavaramo.

Svako je dobio po par komadića mesa sa vrućom supom, opet bez soli, kao i sinoć što je bila mazgetina za večeru.

Jedan mršav obrok dnevno, a borbe traju i marševi već dvadeset dana. Već smo svi kao kosturi, ubi nas glad i nespavanje.

Držimo položaj na reci Tari. Preko su četnici i prepucavamo se jedni na druge. Bataljon je smešten u šljiviku domaćina čija je kuća i imanje tu, pored reke.

Šljive su zaplavile i opadaju crvljive a drugovi ispod sebe krišom izvlače i žvaću da glad utole.

Domaćin, njegova žena i dve odrasle kćeri dežuraju u šljiviku, prolaze između nas i čim vide da neko žvaće, počnu psokke i kletve kakve mi do tada nismo čuli. Dizala nam se kosa na glavi i čudom smo se čudili kakvi su to ljudi.

U našem zavičaju vlada nepisan zakon da vojnika treba nahraniti, jer vojnik mora da sluša komandu, ako ništa, ono da što pre ode. Ovi neljudi koriste našu humanost i pravilan odnos prema narodu, a da smo i mi ubijali, ne bi se ni pojavljivali.

Sutradan po našem dolasku rano sam sakupila skojevce iz bataljona na kratak dogovor, al' me neki omladinci zamoliše da im ispričam nešto o našem zavičaju, o tome šta li naše majke danas kuvaju za ručak.

Počela sam da redam naša jela a moji drugovi su žvakali, i oblizivali se i ja zajedno s njima. Posle tog kratkog užitka nastavila sam o onome zbog čega sam ih i sakupila, a to je izdržati i ne klonuti duhom.

Samo što smo završili sastanak, trči domaćin od šume i više kako mu je neko noćas obrao krušku divljaku. Traži od komande da se pronađu krivci i streljaju. Svi smo ga bili siti i nije mu uspelo da ikoga optuži.

Istog dana smo se vraćali sa Tare i imovine ovog klevetnika i pri napuštanju bašte drug Večkaló skoči na ogradu i začas se nađe na divnoj krupnoj zreloj jabuci.

Juče smo prešli ispod nje i niko nije ubrao jer nam je bilo zabranjeno.

Zatrese Večkaló grane a i sebi napuni džepove.

Potrčim da sprečim ovu samovolju, al' su moji drugovi već svi koji su se tu zatekli kupili divne plodove. Sagnem se i ja i uzmem dve jabuke. Kad evo trči sa začelja kolone komesar bataljona drug Josip Kljajić i više:

— Šta je to, šta je to!?

Pogledao me strogo/a ja se ukočila pa ni da mrdnem. On samo naredi:

— Večkaló, silazi dole, kolona kreči.

Posle rekao u štabu:

— Kada sam video da drugarica Gospava drži dve jabuke, nisam imao snage da ih korim i kažnjam.

Glad je pobedila a i osveta domaćinu, kome nismo uzbrali ni jednu* šljivu sa grana iako su se povijale pod rodnom.

Sada me još samo interesuje da li taj domaćin, nečovjek, možda ima danas i boračku penziju?

Žeđ

Dugo sam mislila da su vaške, glad, nesаница, teški marševi i krvave borbe nešto najteže za ratnike i nas borce NOB-a i revolucije. Da to nije tačno i da ima većih zala, saznaću jednog lepog dana u leto 1944. godine u planinama istočne Bosne.

Ne sećam se koji je dan bio i preko koje smo planine gazili, samo znam da smo rano jutrom krenuli i korak po korak peli se nebu pod oblake.

Peli smo se celo dopodne jer smo bili opterećeni sa dosta nosila, ranjenih i bolesnih drugova. Često smo zastajali, odmarali i upinjili iz ono malo snage da savladamo голу planinu punu krša i provalija.

Staza nas je vodila istočnom stranom a sunce pripeklo pa se kupamo u znoju. Nema zaklona ni vetrića.

Što je vrh bliži, to nas jače mori žeđ, a natrag se nije moglo jer je ceo 12. vojvođanski korpus bio u koloni.

Niko nije poneo ni kapi vode jer jutro je bilo sveže, čak i hladno, a po Bosni ima vode na svakom koraku. Ova ukleta planina nema na našem putu ni jednog izvora.

Vode, vode, svi žele vodu. Grla se suše, jezici otiču, razum se muti.

Vode!..

Niko nikom ne može pomoći, a vrh nikako da savladamo. Komande požuruju zabrinute jer još nismo bili u sličnoj situaciji.

Tako zagrejani, van sebe, najzad smo se domogli vrha planine i sada nas uska kamena staza vodi ka dolini na zapadnoj strani. Malo je lakše a strah od jezive smrti i gubljenje razuma goni nas da skoro strčimo sa brda, da što pre stignemo u dolinu, jer tamo mora da ima vode.

Ne znam šta bi se desilo da je fašizam na rečici napravio zasedu. Srećom nije, i mi smo prosto jurišali na vodu. Sad se naši komesari našli u još većoj nevolji. Neko je rekao, ako se ovako žedni napijemo, vode možemo ostati na mestu mrtvi.

I danas se sećam: kada sam ugledala vodu u maloj reci, kao da sam videla široki Dunav i veliku Savu u zavičaju.

Komesari su istrčavali i vikali:

— Drugovi, ne odmah piti, samo ruke nakvasite jer će vas voda ubiti.

Kako je ko stizao zagazio je u nepoznatu rečicu i ruke gurao u vodu sve do lakata. I odmah olakšanje kao da smo pili kroz ruke.

Neki su ipak halapljivo počeli piti a jedan komesar počeo pucati u vazduh tako da su se svi prenuli i sačekali neko vreme da se rashlade.

Počeli smo piti, piti, piti i piti vode koliko je ko mogao.

Kada smo se podigli, osećali smo da voda bućka u nama kao u buretu. Osećam da sam pijana od vode. U glavi mi se muti, al' strah od nove žeđi me je naterao kao i moje drugove, da se napijemo do grla.

Do toga dana nisam znala da je žeđ najopasnija od svih čovekovih nevolja i da je dovoljno jedan dan da čoveka otera u smrt pa bio on u ratu ili miru.

Zato ni danas nisam bez deset litara vode u rezervi, bez obzira na to gde i kako živim i stanujem.

Vaške

I danas, posle trideset četiri godine od završetka rata, čim se pomenu uši; mene uhvati svrbež i počnem se češati.

Najveće zlo je bilo što su nam pile krv a slabo smo se hranili. Kap po kap, i ako se čovek ne trebi, znale su ga pojesti.

Videla sam jednog druga koji nije hteo da se bišće i počele su mu militi ozgo po odelu, a koliko je tek bilo u odelu i do gole kože!

Bledeo je, bledeo i u pokretu pao i umro. Krv mu popile. Drug je bio iz donjeg Srema i samo je jeo gde je šta stigao i mislio je da će vaškama doskočiti. Ljuto se prevario, a i sve nas opomenuo pa smo još vrednije svaki slobodan trenutak zatišja koristili za biskanje.

Po komandi se moralo trebiti od vašaka, a našeg nesrećnog drug« niko nije mogao ubediti da je to za njegovu korist, za njegov život.

Da zlo bude još veće, vaške su prenosile i pegavi tifus. Ne znam koliko je naših drugova podleglo ovoj opakoj bolesti, ali znam da nije mali broj vojnika i civila koje je pokosila.

Mnogo nas je prebolelo i preživelo ovu strašnu bolest u onako teškim uslovima bez svega i svačega a stalno opkoljeni.

Borili smo se protiv ove napasti svim raspoloživim sredstvima, i rat se završio, bitku smo dobili, al' ne i sa vaškama. Posle rata cela nacija je vodila boj sa vaškama i najzad pobedila.

Gospojinka Radomirović-Lazarov

SANITETSKO ZBRINJAVANJE U TREĆEM BATALJONU ZA VREME BORBI NA »VIROVITIČKOM MOSTOBRANU« i

U sanitetu Trećeg bataljona Prve vojvođanske brigade nalazila sam se od decembra 1944. godine pa sve do završetka rata. Još su mi u svežem sećanju naponi i teškoće kroz koje smo prolazili. Sanitet u Bataljonu, kao i u drugim bataljonima i brigadama, imao je znatnu ulogu u zbrinjavanju ranjenika. Posebno želim istaći ovu ulogu za vreme borbi i boravka na Virovitičkom mostobranu, iz sledećih razloga: u Slavoniji su posebno Treći bataljon i Prva vojvođanska brigada najteže i najžešće borbe vodili u širem rejonu s. Čađavica—čađavički Lug—Karašica—Podravska Slatina i okolina. Uslovi pod kojim su borbe vođene bili su veoma teški: zima, sneg, mrazevi, led u rovovima, frontalne borbe, neprijatelj tehnički nadmoćniji i sve druge okolnosti bile su od izuzetno velikog uticaja na sanitetskog zbrinjavanje sastava Bataljona. Borbe su bile svakodnevne, teške i iscrpljujuće, sa mnogo žrtava, poginulih i ranjenih. Nakon davanja prve pomoći transport ranjenika bio je jako otežan, uglavnom nosilima i konjskim i zaprežnim vozilima u kojima se takođe oskudevalo.

O težini tih borbi dosta je rečeno i u knjizi *Prva vojvođanska brigada*. Činjenica je da su one bile svakodnevne. Pojedina mesta, kao što su čađavački Lug, s. Čađavica, kanal Karašica i druga mesta, više puta čak i u toku jednog dana prelazila su iz ruku u ruke, zauzimana i napušтана uz najžešće okršaje. Ravnica i danonoćne borbe prsa u prsa prouzrokovali su i velike gubitke.

Pored toga, istakla bih i veoma značajan humani odnos prema ranjenicima koji je tada vladao kod naših boraca. Taj princip su naročito negovale naše starešine, a posebno komandant Trećeg bataljona Dimitrija Lazarov Raša, koji je bio uporan u nastojanju da ni jedan poginuli a naročito ranjeni borac

i u najtežim uslovima pri povlačenju ne sme pasti u ruke neprijatelja. To je uglavnom i ostvarivano. Pored borbenih dejstava kojima je to obezbeđivano, po potrebi, i protivnapadima, značajnu ulogu odigrale su drugarice kojih je dosta bilo u Bataljonu kao i u Brigadi. Skoro svaki deseti član Brigade je bila žena, devojka. One su se nalazile najčešće na dužnosti vodnih i četnih bolničarki. Po hrabrosti nisu zaostajale za svojim drugovima. Naprotiv, uvek su bile isturene, u prvim borbenim redovima, zbrinjavajući ranjenike. Posebno bih istakla požrtvovanost drugarica čijih se prezimena, na žalost, ne mogu sećati, a to su: Danica i Kovinka iz Kikinde, Verica iz Krčedina i ostale. Na žalost, vreme je učinilo svoje i njihova imena i prezimena sam zaboravila.

Ovaj period ističem zbog toga što je za vreme borbi na Virovitičkom mostobranu gubitak u ljudstvu bio velik (oko 1/4 celokupnog sastava), što poginulih, što ranjenih, što nije bio slučaj u ostalim borbama, a što je bilo od izuzetnog značaja i za sanitetsko zbrinjavanje. Pored svih nedaća i teškoća, osećala se i velika oskudica u sanitetskom materijalu, tako da smo vrlo racionalno morale koristiti postojeći.

Danica Krstić—Aćimović¹

PARIONIČARI — »VELIKI SPASITELJI«

Iz mog Progara i Srema krenuo sam za Bosnu odeven prema hladnoj, poznoj jeseni 1943. godine. Na meni je zimski teget kaput i ispod kaputa vuneni džemper. U toj odeći mi je bilo prijatno i dobro sam se osećao sve do dolaska u Bosnu i u prve kuće u koje su nas smestili. Obično sam spavao obučen, jer je u svakom momentu bila potrebna budnost.

Već posle nekoliko dana osetim da mi nešto mili po telu. I pored češanja, to ne prestaje. Ubrzo sam se susreo sa nečim nepoznatim, što nisam imao u Sremu. U ruci sam držao nekoliko ne baš malih vašiju koje su me uznemiravale. Najveće iznenađenje je bilo kada sam ugledao bezbroj vašiju kako su se pozabadale u moj kaput i u džemper. Od tih prvih dana mog

¹ Aćimović rođ. Krstić Danica, rođ. 1925. u Grabovu, Beočin, bila je referent saniteta bataljona u 1. vojvodanskoj brigadi.

stupanja u Prvu vojvođansku brigadu pa sve do ponovnog dolaska u Srem i oslobođenja Beograda, ni ja ni moji saborci nismo se rastajali od vašiju.

Vaši su u teškoj ratnoj situaciji stalni pratioci boraca. Izdržali bismo mi njih kada bi ih bilo manje, ali su bile mnogo-brojne. Zbog njih nismo imali sna i stalno su izazivale strah da će nam preneti tifus, koji je inače harao u istočnoj Bosni i sve dalje na borbenom putu Brigade. Vaši su sisale našu krv, te smo i zbog njih bili iscrpljeni i malaksali.

U takvoj situaciji, najveća radost za moj vod, četu i za mene lično predstavljao je nailazak bataljonskog higijeničara Stojana Marića sa njegovim parioničarem, kako smo zvali čika Iliju Tadića, tog našeg druga koji je u predahu između borbi i marševa, na odmorima i sastancima dolazio sa svojim »čarobnim« buretom za parenje naše odeće. Mnogi smo to prvi put u životu videli. Stojan Marić je to sve morao da organizuje, da bi se koliko-toliko u tim uslovima obezbedila higijena kod boraca našeg Drugog bataljona. A za čika Iliju to nije bio lak posao. Za vreme dok se borci odmaraju, on je neumorno išao od jedinice do jedinice i nastojao da u što kraćem vremenu izvrši parenje odeće što većeg broja boraca. Njegov »alat« je bio vrlo jednostavan, ali za sve nas spasonosan. Jedno plehano bure, jedan krstak od dasaka i plehani poklopac, to je čika Ilijino za vaši »najubojitije oružje«. Poskidamo se tako reći do gole kože, ostavi nas samo sa ogrnutim šinjelom ili kaputom, a ostalo stavi u bure. U bure, do visine dasaka, uspe vode, podloži vatru ispod bureta koje se postavi na cigle ili metalno postolje. Kada voda prokuva, para snažno prolazi kroz odeću boraca. Vaši u prvom momentu nabubre i zatim ubrzo uginu. Odeća — odelo, košulje i gaće, još onako vlažni od pare, ali sad bez vašiju, brzo se oblače i naš parioničar nastavlja da pari šinjele. I to tako traje u zastancima i dužim odmorima. Vaši se ponovo množe, one ne posustaju i ne ostavljaju borce na miru.

Ali zahvaljujući dobroj Stojanovoj organizaciji i upornosti čika Ilije Tadića, borci su uvek iznova osvežavani. Zahvaljujući parenju u bataljonima i u Brigadi imali smo malo slučajeva oboljenja od tifusa i drugih zaraznih bolesti, čega su inače vaši najveći uzročnici i prenosioci.

Zato su borci, kada ugledaju svog parioničara sa konjićem i buretom, sa punim pravom govorili: »Evo našeg spasitelja«.

A u ratnim situacijama je to jedna sigurnost i podstrek. Zato je čika Ilija bio visoko cenjen i poštovan od boraca našeg bataljona.

Milan Živojinović

HVALA OMLADINKI BOŽICI I NJENOJ MAJCI SPASENIJI

U novembru 1942. godine, sa Šestom istočnobosanskom brigadom pri njenom povratku u Bosnu krenuo je i Sremski partizanski odredi. Brigada je za vreme boravka u Sremu izvršila nekoliko zajedničkih akcija, oporavila se od ranijih pokreta i borbi, popunila svoje bataljone i zajednički sa Sremcima činila značajnu vojnu snagu od oko 1.300 boraca. Na prelasku preko Save, u toku noći između 4. i 5. novembra, zaorila se pesma »Kad su Sremci krenuli...«

Kad smo prešli u Semberiju, odmah smo iz pokreta organizovanim i uzastopnim napadima otpočeli akcije na ustaško-domobranske i četničke posade stacionirane po Semberiji i Majevidi. Naša kolona se otegla od Save duboko kroz Semberiju. Kada su to četničke pristalice videle, uhvatila ih je panika. Bežeći ispred nas, prneli su glas: »Evo ide nekakva silna vojska. Idu Rusi!« Kad smo likvidirali četnike kod manastira Tavne i na Barama, preneli smo naša dejstva na ustaško-domobranska uporišta na drumu Brčko—Tuzla, a zatim oslobodili Lopare. U tim prvim borbama neprijatelj je pretrpeo znatne gubitke i potpuno je razbijen. U sledećoj odlučujućoj borbi sa četnicima Đure Bižića na Maleševcima zadobio sam tešku ranu. Četnici su pretrpeli svoj najteži poraz u istočnoj Bosni.

Svi naši teži ranjenici i bolesnici iz ranijih borbi i ove borbe na Maleševcima smešteni su po bazama u partizanska sela kod naših saradnika. Ja sam posle prve pomoći u brigadnom previjalištu imao tu sreću da budem baziran u selu Donji Brodac kod dobrog domaćina, našeg velikog patriote Dimitrija Dike Gojića. Cela porodica pripadala je našem pokretu. Pored Dimitrija, bili su to: njegova supruga Spasenija, tri ćerke Ivana, Božica i Simana, kao i snaha Stepanija, dok je sin Boško bio borac naših jedinica. Porodica Gojića ostala mi je duboko u sećanju jer je zaista prema meni, teškom nepokretnom ranjeniku, kao i prethodnim i kasnijim ranjenicima, iskazala veliku brigu i patriotizam. Tu brigu i negu koju sam

doživeo u ovoj porodici mogla bi da nam pruži samo rođena majka. Ivana, Božica i Simana bile su i vrlo aktivne kao skojevke, omladinke i pionirke, pa su me pazile kao ženicu oka svoga. Previjale su me, prale, hranile u bazi ispod njihove kuće i sklanjale iz nje za vreme racija u selu i kada bi procenile da nije bilo sigurno u bazi, zbog verovatnoće da bude otkrivena. Tako me je jednom prilikom Božica prebacila iz baze u šumu Vranjak nedaleko od sela. Smestila me je u jedan žbun u koji se bilo teže zavući nego izaći. Tu me je pokrila ćebetom i debelim slojem opalog lišća i otišla. Ostao sam sam i nepokretan. Ubrzo su naišle ustaše i četnici i kao pravi saveznici pretresali šume Vranjak. Prošli su s obe strane žbuna i iz neposredne blizine mitraljirali po žbunu i lišću i ne pomišljajući da se zavlače u žbun. Imao sam sreće da me ne opaze i ne pogode ni jednim metkom. Bio sam već spreman da aktiviram ručnu bombu. Mogu zahvaliti dovitljivoj omladinki koja me je dobro maskirala i za sobom uklonila tragove. Inače, da sam ostao u bazi, bio bih sigurno otkriven. Ne treba ni pretpostavljati šta bi se tada dogodilo sa mnom, sa kućom i čelom porodicom Gojića. Kada su se fašistički zločinci povukli i situacija razbistrila, moja saborka Božica je došla po mene. Pitao sam je pri povratku u selo kako je tako vešto uspela da me maskira i zatrpa sve tragove oko žbuna. Odgovorila mi je da već ima iskustva od ranije, a da joj je i mama Spašenića posavetovala kako da to učini.

Omladina u selu bila je vrlo organizovana i antifašistički raspoložena. Posebno su se isticale omladinke i kćeri Dike Gojića, u čemu je prednjačila sedamnaestogodišnja Božica. Za sve vreme mog dvomesečnog lečenja u kući Gojića, glavnu brigu o meni vodila je brižljiva Božica. Previjala me, prala, hranila, plela mi čarape i džempere i, što je vrlo važno, starala se o mojoj ličnoj higijeni. Zajedno sa svojom snahom Stepanijom u kazanu za pranje odela očistila me je od vašiju koje sam doneo sa sobom. U tim prvim danima borbe bilo je jako teško lečiti ranjenike jer još nismo imali organizovanih sanitetskih ustanova. Nedostajalo nam je stručnog kadra, posebno lekara. Nismo imali dovoljno ili jedva malo lekova, zavoja i drugih sanitetskih sredstava. Često smo za zavoje koristili samo čiste krpe, a za dezinfekciju rana običnu rakiju. Od stručnog sanitetskog kadra imali smo nešto bolničarki sa završenim kratkim sanitetskim kursom. Lekara je bilo samo ponegde.

Ovde u Donjem Brocu, po selima Semberije, ja i moji drugovi ranjenici za sve vreme lečenja nismo ni videli lekara. Znam jedino za Božicu koja me je negovala i koja mi je bila sve i sva. S vremena na vreme ranjenike je obilazila Bosa Milić Čitruša, politički radnik, koja se kretala u narodnoj nošnji kako je ne bi otkrili četnici i fašisti. Sve u svemu, moje lečenje, a tako i većine ostalih ranjenika, sastojalo se tada iz dezinfekcije i previjanja rana, održavanja lične higijene, ishrane i obezbeđenja. Čelu tu brigu preuzela je naša omladina tamo gde smo bili smešteni. Po ozdravljenju svaki borac je otišao u svoju jedinicu *ili* se priključio nekoj drugoj najbližoj.

Ne mogu a da ne ispričam iz tih dana još jedan događaj za vreme moga lečenja u kući Gojića. Glavnu ulogu tu je odigrala mama Spašenija. Za sve vreme ona je brinula o meni kao pravi šef saniteta i domaćica. Spremala je veoma dobru hranu, davala nam razne savete, nadzirala previjanje... Jednom prilikom u kuću je upala grupa četnika lualica, pljačkaša i pijandura. Počeli su da pretražuju zidove kuća, po podu, iznad same baze u kojoj sam se nalazio. Hrabra mama Spašenija nije se zbunila, oštro ih je ukorila: »Šta lupate po kući, šta tražite, nema tu nikoga!« i pružajući im flašu mirno dodala: »Bolje popijte malo rakije!« Iznela im je zatim po parče proje i malo slanine. Oni su to i tražili, popili su i otišli. Očito je mama Spašenija znala kako da postupi prema toj bandi jajara i pijandura. Dole u bazi ja sam sve to slušao i spremao se ako zatreba da upotrebim bombu.

Zaključujem ovaj napis velikim hvala porodici Gojić, a posebno hrabroj omladinki Božici i njenoj mami Spašeniji, koje su često radi mene i naših ranjenika izlagale svoj sopstveni život i život cele porodice velikoj opasnosti.

Zbog svoje privrženosti NOP-u bili su često maltretirani od strane fašista, tučeni i zatvarani, a naročito omladinka Božica. Za svoj nesebičan rad, hrabrost i požrtvovanje dobili su visoka priznanja, odlikovanja, a priznat im je borački staž od 1942. godine.

JJroš Šuljmanac Šule

KAKO SU SE BORILI MINERI PRVE VOJVOĐANSKE

Bilo je to najveće zadovoljstvo za nas kada dignemo voz. Neprijateljski grenadiri, municija i materijal, sve leti u vazduh. Mi smo puni ponosa i sreće.

Više to ne činimo. Danas su skoro svi vozovi naši. Neprijatelj se ne vozi više našim vozovima. Danas miniramo mostove, puteve i ravna polja. Miniramo svako mesto gde će neprijatelj da nađe svoju smrt. Teške su naše borbe u Slavoniji, ali su slavne. Neprijatelj se nalazi u poslednjem trzaju pa se žilavo brani, često učini i kontranapad. Ali to nas ništa ne ometa, ništa ne koči, nego nas čeliči. Postajemo jači i čvršći i sve se žešće svetimo neprijatelju. Pod težom i jačom neprijateljskom vatrom postavili smo ovde na cesti i po polju 260 mina. Minirali smo 27 mostova i dva smo srušili na području našeg fronta.

Već nekoliko dana vode se borbe na području između Čađavice i Moslavine. Posle višednevnih borbi neprijatelj je uspeo da uz pomoć jake motorizacije potisne naše jedinice na drugu stranu kanala Karašice. Pod teškom neprijateljskom vatrom, pod pritiskom »šaraca« i tenkova, naša se jedinica polako povlači zadržavajući jake neprijateljske napade. Neprijatelj se već nalazi na samom kanalu. Na sve strane bije, pište, fijuču kugle i granate.

Mlađi miner »Ciciban« leži u blizini mosta, zbijen u rovu. . . Čeka poslednji momenat da dignu most u vazduh, koji je već za to bio pripremljen. Prvi neprijateljski tenk došao je na 50 metara. Borba je sve žešća. Gruva i fijuče na sve strane. Tenk urliče, bije iz sve snage svojim topovima i mitraljezima. Prilazi sve bliže mostu. Najednom strahovita detonacija. Most leti u vazduh. Njihovi tenkovi su zaustavljeni. . .

Pao je i Krsta. . . Bilo je teških zadataka, ali za njega oni su bili obični. Bezbroj herojskih podviga napravio je drug Krsta Božin, miner⁸. Odlikovan je Ordenom za hrabrost. Zaslužio je i više. Svuda je išao prvi. I uvek se javljao dobrovoljno. Za njega nije bilo ništa nemoguće.

403⁴ ⁸ Krsta Božin, rođ. 1912. Bačinci, kovač, miner, poginuo je 14. I. 1945. kod čađavičkog Luga. Članak je objavljen u brigadnom omladinskom listu *Bombaš*, br. 4/45.

Po dubokoj i mrzloj zimskoj noći koja se beli sva od snega micao se čovek natovaren teretom. Žurno je grabio napred. Prvo je naišao na stražara koji ga je propustio, zatim nailazi na streljački stroj. Prolazi i njih i žurno odlazi sve bliže neprijatelju koji je čuvao most. Na kraju je naišao na poslednjeg našeg vojnika koji je bio na mrtvoj straži. Ni tu se nije zadržao nego je požurio ka cilju, ka izvršenju zadatka.

Najzad je stigao do samoga mosta. Neprijatelj ga je opazio. Uplašen i preneražen, najbliži neprijateljski vojnik počeo je da beži, dok je dragi na desnom krilu zaparao rafalom iz svo- ga »šarca«. Mitraljeska zrna dohvatila su eksploziv na ledima našega heroja, koji je odmah aktiviran. Tako je pao hrabri miner Krsta Božin pokazujući kako se gine za slobodu svoga naroda.

Krsta je pao. Ali njegov duh, njegova hrabrost i njegova plemenitost još uvek se bore uz nas.

M. Inđić

TELEFONSKI VOD PRVE VOJVOĐANSKE

U jesen 1943. godine komandant našeg Trećeg bataljona pozvao me je i saopštio mi da se upućujem u Štab Brigade za telefonistu. PitaQ sam se zašto baš ja, jer pre toga nisam imao nikakve kvalifikacije. Bio sam dete sa sela, zemljoradnik, kao i većina boraca, mojih drugova iz Srema. Nisam bio ni kurir, ali sam određivan u njihovu pratnju i dobro sam se snalazio u tim prilikama na terenu.

Tako sam se krajem septembra u Šekovićima našao na prvom kursu telefonista koji je organizovao Štab Brigade. Kurs je trajao 15 dana. Obučavali smo se na nekoliko zaplenjenih nemačkih vojnih telefona, sa jednom telefonskom centralom i desetak kilometara telefonskog kabla. Bili smo neobično zadovoljni kada smo na kraju kursa uspeali da uspostavimo vezu sa svim našim bataljonima. Radovali smo se kao deca kad su zazvrjali prvi naši telefoni. Bio je to dokaz da smo sa uspehom završili naš tt kurs i stručnu obuku. Radovali su se i kuriri. Brzo se pokazalo da je kurirska veza u partizanskim uslovima ratovanja nezamenljiva. Dinamika našeg ratovanja, pokreti naših jedinica i njihova dislokacija i stalni pokreti nisu se mogli uspešno pratiti i pokrivati telefonskim lini-

jama. Zbog toga smo i mi telefonisti sve do oslobođenja Beograda bili više kuriri nego telefonisti.

U istočnoj Bosni, a da i ne govorimo o onim marševima preko Crne Gore, Hercegovine i Srbije, nikad nismo imali dovoljno »žičarskog« materijala — tt kabla, telefona, centrala. Naš glavni zadatak pri napadu na veća neprijateljska uporišta i gradove bio je poterà za ovim materijalom. Koliko smo imali tog materijala može se zaključiti i po tome da smo ga celokupnog mogli natovariti na tri tovarna konja. Naš telefonski vod imao je 20-tak boraca i zajedno sa minerskim vodom ulazio je u sastav tehničke čete, koja je zajedno sa ostalim štapskim osobljem i kuririma činila i jedinicu za neposredno obezbeđenje Štaba Brigade. Otud nije ni čudo što se naša »stručna služba« najčešće svodila lla stražarenje pred Štabom Brigade i obezbeđenje ostalih prištapskih jedinica i ustanova.

Do kvalitativnih promena i razvoja našeg roda vojske, odnosno službe veze, došlo je po oslobođenju Beograda. Tada smo došli do veće količine najsavremenijeg tehničkog materijala i opreme. Nešto smo dobili i od Rusa. Tako smo već po prelasku u Srem, posebno od borbi na Jarčini i naročito u borbama za oslobođenje Rume i Sremske Mitrovice, imali već kompletno razvijenu žičanu vezu sa svim našim bataljonima i jedinicama u Brigadi. Posebno sa našim Prvim bataljonom, a zatim sa Drugim i Trećim kada su se oni nalazili na pravcu glavnog udara. Sa njima smo imali i udvojene ili rezervne žičane veze jer nam je sada neprijateljska artiljerija često kidala tek uspostavljene veze sa našim jedinicama. Pokazalo se da smo mi »žičari« u novim, frontalnim uslovima ratovanja, posebno ovde u nepreglednoj sremskoj ravnici, postali neophodni i nezamenljivi. Kuriri su sada zaista mogli da odahnu. . .

Stevan Karapandža⁹

FORMIRANJE I RAD JEDINICA VEZE U PRVOJ VOJVOĐANSKOJ BRIGADI

Sa formiranjem prvih oružanih formacija NOP-a, četa i odreda uočena je potreba da se u jedinicama i između njih

⁹ Stevan Karapandža, rođ. 1924. u Surčinu, bio je komandir voda za vezu u 1. vojvođanskoj brigadi.

uspostavi čvrsta veza radi boljeg komandovanja, ispomoći i sadejstva. Prvi i osnovni vid koji je uspostavljen u našim jedinicama bio je lični kontakt u cilju dogovaranja i izvođenja zajedničkih akcija, izveštavanja o njihovom izvršenju, kretanju, o namerama neprijatelja, i si.

Kurirska veza bila je i ostala osnovno sredstvo veze u uslovima partizanskog ratovanja. Kurir pešak, na konju, biciklu, čamcu i drugim prevoznim sredstvima ostao je nezamenljivo sredstvo veze i sve do kraja rata. Pored prenošenja pismenih i usmenih naređenja, izveštaja i obaveštenja on je prenosio i svoja lična zapažanja i opservacije i prolazio tamo gde se ni jedno drugo sredstvo veze nije moglo upotrebiti. Oni su služili i za lično praćenje i obezbeđenje svojih rukovodilaca, štabova i komandi. Za kurire su odabirani najsposobniji i najsnalažljiviji borci jer je od njih zavisilo i blagovremeno izvršenje zadataka jedinica. Oni su morali biti hrabri i srčani, jer su često upadali u neprijateljske zasede, zarobljavani i mučeni da bi odali poruku koju su prenosili.

Sa razvojem pokreta, formiranjem većih jedinica i oslobođenjem gradova došlo je do zaplene i savremene tehnike i sredstava veze koji su omogućavali brže i efikasnije povezivanje i obaveštavanje naših jedinica. Za rukovanje tim sredstvima bila je potrebna i stručna osposobljenost i specijalna obuka takvih boraca. *Prvi kurs za vezu* u 1. vojvođanskoj brigadi, obrazovan je u Birču u selu Dukiči i Mrkajići u vremenu između 10. i 17. septembra 1943. godine. Za prvog komandira voda za vezu naše brigade postavljen je Bora Laušević a za političkog delegata* Silvester Dalmatinac. Po mom sećanju ovaj kurs su završili i sledeći borci: Dušan Šarajlić iz Kuzmina; Brka iz Martinaca; Paja Milošević Odža; Sava Sarić iz Donjeg Srema; Miloš Stamenković iz Grgurevaca; Duško Vitašević iz Laćarka; Perica Ćirić iz Rivice; Nikolica iz Dobrinaca; Sava iz Vrdnika; Saveta Miraždžić iz Bosuta; Jela Lukač iz Novih Karlovaca (radila na tel. centrali); Jelka Znić student farmacije iz Mohova koja je slušala i beležila vesti sa radio aparata. Sećam se takođe i Gavre iz Grka, Jaše Malog iz Grabovaca dok sam imena još trojice prvih kursista zaboravio.

Na raspoloženju za obuku imali smo: Poljsku telefonsku centralu, nekoliko poljskih telefonskih aparata, viljušku za nabacivanje kabla, nekoliko kilometara jednožilnog, nešto dvožilnog tzv. konjičkog telefonskog kabla i dr. pribor. Kurs su

otvorili pukovnik Ljubiša Urošević načelnik štaba 16. vojvođanske divizije i Mileta Đukić načelnik štaba 1. vojvođanske brigade. Ukazavši na potrebu korišćenja savremenih tehničkih sredstava veze i apelujući na red i zalaganje oni su za rukovodioca kursa i glavnog nastavnika odredili mene, Boru Lauševića, koji sam u bivšoj jugoslovenskoj vojsci služio u jedinicama veze.

Na ovom sedmodnevnom kursu kursisti su pokazali veliku zainteresovanost i volju da se upoznaju i što bolje obuče na rukovanju na pomenutim tehničkim sredstvima sa kojima smo raspolagali. Radili smo od jutra do mraka prekidajući obuku jedino zbog odmora i ishrane. Jedva su sačekali da stečeno znanje, korisno primene u našim jedinicama. Ta prilika nam se ubrzo i ukazala. Po završetku kursa, krajem septembra, jedinice 1. bosanskog korpusa napale su i oslobodile Tuzlu. U toj borbi učestvovala je i naša 16. vojvođanska divizija. Prva brigada obezbeđivala je izvoz hrane i zaplenjene vojne opreme. Tom prilikom vod za vezu naše brigade dobio je za popunu sledeća tehnička sredstva: 4 telefonske centrale MP-10; 15 poljskih telefonskih aparata; 20 km poljskog telefonskog kabla, konjičkog, dvožilnog, sve na novim kalemima i motalicama. Ostala oprema takođe je bila nova i neupotrebljavana. •

Ova oprema omogućila nam je da u prvoj, narednoj borbi, u napadu na Brčko, primenimo znanje stečeno na kursu i postavimo savremenu telefonsku vezu između naših štabova i jedinica. Za to vreme, sve dok je trajala borba oko Brčkog, vezisti su uspešno završili i praktični deo obuke. Bila je to obuka u ratnim uslovima, pod kišom neprijateljskih kuršuma i eksplozija mina koje su kidale naše linije, izbacivale iz stroja i novopečene veziste ali su i spašeni životi mnogih naših kurira, olakšana veza i sadejstvo naših jedinica i štabova. Naši komandanti bataljona i viši štabovi, bili su prezadovoljni funkcionisanjem novih sredstava veze, zavoleli su »naše veziste« — kako su iz milošte nazivali i trudili se da im olakšaju rad, obezbede hranom i oslobode od svih drugih boračkih obaveza.

Iz tog perioda ostao mi je u sećanju jedan interesantan događaj i uspeh kome su doprineli i naši vezisti. Nalazio sam se na centru veze u štabu brigade, kada je zazvonio telefon.

Javio se Života Ranitović Soko, komandant 4. bataljona. Njegov bataljon nalazio se na desnoj obali r. Save, zapadno od Brčkog. Tražio je Kamenjara, komandanta brigade. Kada se Kamenjar javio, Soko mu raportira:

— Druže komandante! Od Šamca prema Brčkom plovi jedan brod. Vuče i šlep, bliže je našoj obali, šta da radim: Da ga propustim ili da otvorim vatru na njega?

— Sačekaj da ti se približi! Pripremi dotle protivtenkovske puške i teške mitraljeze i, onda ožeži po njima! — odgovori mu Kamenjar i spusti slušalicu.

Soko je tako i postupio. Sačekan jakom i preciznom vatrom brod je prvo zastao a zatim je istakao belu zastavu i prišao našoj obali. Bio je teško oštećen. Kada su se popeli na njega, naši borci su zaplenili veću količinu nama toliko potrebne municije, nešto pušaka, hrane, sanitetskog materijala i veća količina cigareta. Sve to bilo je upućeno posadi u opkoljenom gradu Brčko. Našem veselju nije bilo kraja. Zadovoljan ovim uspehom, Kamenjar je prvo došao kod nas vezista da nas pohvali i počasti zaplenjenim cigaretama sa broda. ...

Snalazljivi »zicari«

Veliki marševi i neprijateljske ofanzive koje su usledile u prvoj polovini 1944. godine u istočnoj Bosni i posebno na onom pogibeljnom putu našeg korpusa do Crne Gore, zaustavio je privremeno dalje usavršavanje i razvoj tek osnovanog roda — jedinice veze u našim jedinicama. Dobro su funkcionisale samo radio veze između viših štabova. Telefonisti su morali ponovo da se pretvaraju u kurire pa i u obične borce, da stražarče, pomažu kuvarima i minerima, vrše obezbeđenje štabova. Ipak, oni su ljubomorno čuvali i vukli svoje kaleme sa žicom, telefone i telefonske centrale i čekali ponovo svoje vreme. Ono je ubrzo došlo.

Po prelasku u Srbiju, u borbama za oslobođenje Beograda i prelaskom na frontalno ratovanje u Sremu i kasnije u Baranji i Slavoniji, telefonisti i jedinice veze, došle su da punog izražaja. Kuriri su ponovo mogli da odahnu. Ostali su kao dopunsko sredstvo veze. Telefonisti su ponovo postali »miljenici« naših komafidi i štabova ali i glavni krivci ako veza nije funkcionisala kako treba ili je ostajala u prekidu. Tada su morali, bez obzira na vremenske uslove i ratne opasnosti, da što

hitnije popravljaju iskidane kablove ili uspostavljaju nove linije. Većito su bili u pokretu, na dežurstvu, opterećeni teškim motalicama, umazani katranom, sa iscepanim postavama na šinjelu, koje su obično i u nedostatku izolator-trake koristili za vezivanje oštećenih tt kablova... Da bi održali stalnu vezu, žicari su se snalazili na sve moguće načine a, često i ginuli od artiljerijske vatre i neprijateljskih mitraljeza. Jedan slučaj o njihovoj snalažljivosti ostao mi je i danas u sećanju.

Dogodilo se to na tzv. Virovitičkom mostobranu u našim teškim dvomesečnim borbama oko Čadavice. Prva vojvođanska brigada držala je položaje u zahvatu nekih sela čije stanovništvo nije bilo prijateljski raspoloženo prema našoj vojsci i NOB-i. Akutan i gotovo nerešiv problem koji se tu postavljao bio je kako održati u ispravnosti telefonske linije koje su prolazile kroz ta naselja i ostajale stalno u prekidu. Ponekad je taj prekid izazivala neprijateljska artiljerijska vatra ali je bilo više nego očigledno da u tim prekidima učestvuju i neprijateljski orijentisani stanovnici tih sela. Jer, drugačije se nije moglo objasniti da nam na pojedinim deonicama nestane po 20, 30 pa i više metara novog, dvožilnog kabla.

Dugo smo lupali glavu kako da stanemo na put ovim očiglednim neprijateljskim diverzijama na sistem naših veza. Problem je rešio komandir telefonskog odeljenja Petar Đurđević Bokan, snalažljivi Sremac iz Iriga. Sa svojim žicarima, pratiče kablovsku liniju, pošao je po dotičnim naseljima od kuće do kuće. Zabeležio je ime svakog domaćina i broj njegove lične karte i zadužio ga da lično odgovara za deo telefonske linije koja od njegove kuće vodi do prvog komšije. I tako redom... Saznavši za ovu njegovu samoinicijativu, mi u štabu bataljona za vezu, poplašili smo se nekih političkih implikacija, prekorili smo Bokana, ali smo i pametno ćutali, a, time i prećutno podržali ovu »žičarsku« dovrtljivost naših podčinjenih. Pokazala se izvanredno efikasnom. Telefonisti su mogli da predahnu, jer su i drugi komandiri prihvatili Bokanov »patent«.

Ovo Bokanovo iskustvo primenili smo i kasnije, posle rata u mirnodopskim uslovima. Naša divizija bila je tada raspoređena u istočnoj Makedoniji, prema Bugarskoj pa nam je trebalo dosta napora, da kombinacijom stalnih i poljskih tt linija, održavamo neprekidnu vezu sa dislociranim jedinicama divizije. Na planinama Rujan i Ponikve postavili smo nove kablove od sjajne bakarne žice koja se čobanima verovatno

činila kao pozlaćena. Nisu joj odoleli, pa je u toku noći nestajalo bez traga i po 500 metara takve žice. Motiv ovde nije bio politički i neprijateljski već koristoljublje nesavesnih čobana. Ponovo smo se počeli hvatati za glave kako da sačuvamo preko potrebnu vezu sa našim jedinicama. Angažovane su društveno-političke organizacije sa terena, UDB-a, SUP ali su naši kablovi i dalje nestajali. Tada smo se setili Bokana i našeg iskustva iz Podravine. Vezisti su ponovo krenuli među čobane, popisali njihova imena i zadužili ih svakog za »svoj reon«. Oni su to shvatili veoma ozbiljno. Narednih dana mogao se videti čoban kako oslonjen na čobanski štap, stoji pored sjajne bakarne žice i ne dozvoljava čak ni ovcama da joj se približe...

Veza sa artiljerijom i avijacijom odlično je funkcionisala

U frontalnim uslovima posebnu ulogu odigrala je takozvana veza sadejstva. Taj zadatak naši vezisti izvršili su veoma savesno i odgovorno. Nama, koji smo dugo ratovali na partizanski način, ponekad je bilo neshvatljivo kako usaglasiti i sinhronizovati u dinamičnu boju, napad jedne veće pešadijske jedinice sa podrškom jedne čitave artiljerijske brigade, sa preciznim naletima artiljerije a da pri tome ne dođe do zabune i »zahvatanja« i sopstvenih jedinica koje je bilo teško pratiti i uvek znati njihovu tačnu poziciju. Što takvih grešaka, do kojih je dolazilo i kod naših komšija i saboraca Rusa i Bugara, nije bilo, sem retkih izuzetaka i bez težih posledica, može se zahvaliti samo krajnjoj savesnosti naših vezista a posebno radio veze, koja je naročito u sadejstvu sa avijacijom odigrala posebnu ulogu.

Prva iskustva u vezi sadejstva i pomoć u obuci i organizaciji ove veze dobili smo u Beogradskoj operaciji od sovjetskih artiljerijskih jedinica koje su nam sadejstvovale. To nam je pomoglo da posle formiranja naših artiljerijskih jedinica i naše avijacije ova veza samostalno i odlično funkcioniše. Tako smo već na tzv. Virovitičkom i Bosanskom mostobranu na opšte zadovoljstvo naših opštevojnih i pešadijskih štabova i komandi, ostvarili odličnu saradnju između naše pešadije i artiljerije, pešadije i vazduhoplovstva, inženjerije, a kasnije i naših motomehanizovanih gelova.

Koliko i kakvo poverenje su stekli naši komandanti u naše veziste i posebno u tzv. vezu sadejstva izneo bih u pri-

meru naše poslednje ofanzive, na dan forsiranja Drave, 11. aprila 1945. godine. Bio sam tada načelnik veze u 16. vojvodanskoj diviziji. Nalazio sam se na Komandnom mestu komandanta 16. divizije gde je bio organizovan i divizijski centar veze. Bila je uspostavljena telefonska i radio veza sa svim našim podčinjenim jedinicama, veza sa podržavajućom artiljerijom i tzv. veza za navođenje naše avijacije. Sve veze su prethodno proverene i uvežbane. Planom sadejstva bilo je precizno utvrđena dinamika boja i, kad, koja jedinica, ili rod vojske, stupa u dejstvo. Ipak sve se nije moglo predvideti i tu je veza delovala kao korektiv i usaglašavala naša dejstva sa stvarnom situacijom na bojištu.

Napad je počeo tačno po planu, 11. aprila u 23.00 časova. Telefonske veze su odlično funkcionisale. Osvanuo je vedar i tih dan, bez vetra, što je stvaralo idealne pretpostavke za efikasnu podršku ne samo artiljerije nego i naše avijacije. Svi smo napeto iščekivali planirani trenutak i pojavu naših »Jakova« i »Tupoljeva« sa istoka gde su se nalazila njihova uzletišta. Upravo u tom trenutku, na telefonskoj centrali pada klapna. Javlja se komandant 1. brigade Žika Stojić. Traži komandanta divizije, druga Kamenjara. Javlja se naš Markelja. Žika mu raportira: »Druže Kamenjaru, mi smo prešli Dravu, razbili neprijateljsku odbranu i bez otpora prošli dalje. Naši avioni nisu još stupili u dejstvo a, naše jedinice nisu više na onim mestima. Bojim se da ne dođe do zabune i da ne ošinu po nama!« Kamenjar se glasno nasrneja i odgovori: »Samo ti produži, bez zadržavanja i, ne brini. Avioni su već dobili naređenje da pređu na drugi plan dejstva i tuku po dubini neprijateljske odbrane. A, evo i mene, stižem odmah za tobom!...«

I, zaista, za Kamenjarom smo odmah pošli i mi sa pripremljenim rezervnim sredstvima veze. Istovremeno su naišli i naši avioni i žestoko napali neprijateljske kolone u povlačenju i uporišta u dubini njegove odbrane. Artiljerija je takođe prenela svoju vatru i pratila našu pešadiju u stopu. Sve je funkcionisalo kao sat jer nam je to omogućio besprekorni rad jedinice veze...

Borivoj Laušević^w

¹⁰ Borivoj Laušević, rođ. 1914. u Grgurevcima bio je načelnik veze 1. vojvodanske brigade.

KURIR

Reč kurir stranog je porekla i znači »trkač«. Time hoće da se kaže da je on prenosilac naređenja i izveštaja. Samo ime kurira kazuje da on treba da bude brz, da se žuri, da trči. Iz ovoga bi se dalo zaključiti da su za dobrog kurira najvažnije noge. Brzina je sve, a brzina je u nogama. Istina, ima kurira i na konjima i na motociklima, no i u ovim slučajevima, već i iz imena kurira izilazi da je za njega najvažnije da bude brz. Da li je ovo tačno? Nije tačno u celosti.

Kurir treba da ima više vojničkih vrlina nego svaki vojnik u njegovoj jedinici, pa i onaj koji je najbolji. Zato što kurir ima najteže zadatke od svih boraca. Da bi savladao najteže zadatke, on mora imati velike vrline. U borbi kurir treba da je najhrabriji, jer dok se borci njegove jedinice nalaze u ratnim zaklonima, ili bar u ležećem stavu, bojištu, zaštićeni od neprijateljske vatre, kurir mora da ide po bojištu.

On je ogledalo svoje jedinice pred drugim jedinicama. Pravi kurir, treba da ima sve odlične vrline Čoveka koje u borbi nisu od prvostepenog značaja, to je smernost, učtivost, taktičnost, pristojnost, skladnost u odevanju, čistoću odeće i spremne u svakom pogledu odmerenost, vojničkog držanja tela i odmerenost vojničkog ponašanja prema drugima.

Bez sumnje, da svi mi treba da imamo navedene osobine, da bi bili dobri borci u svakom pogledu, ali za kurira, zbog važnosti njegove dužnosti, a i zbog primera i ugleda njegove jedinice koju on treba da predstavlja i koja od njega u Mnogo čemu zavisi, iste su njemu neophodnije nego nama. Kurir, tj je glava, to je srce, i to su noge. I to dobra glava, hrabro srce i brze noge

*Vujin*¹¹

KAKO SE BORE I RADE NAŠI NAJMLAĐI BORCI

Kada je okupator uzeo našu zemlju, on nije proganjao i mučio samo odrasli narod, nego i dečù i činio razne zločine

¹¹ Članak iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 6/45. Pretpostavlja se da je članak napisao Živojin Vujin, 1915, Crna Gora (čoka), kome sar čete u 1. vojvođanskoj brigadi.

nad njima. Tako su naša deca pod pritiskom krvavog neprijatelja begala u planine. Iako mladi i mali, znali su oni odmah uzeti puške u ruke i stupiti u borbu protiv neprijatelja. Tako i kod nas u Prvoj brigadi ima Omladinska četa, koja broji 33 druga od 12 do 16 godina.

Nastali su teški dani za naš narod.

Naročito su nastali teški dani za našu vojsku, koja je bila mnogo slabija od neprijateljske. Tako su ti teški dani zahvatili i našu decu, koja su se nalazila u redovima. Bile su to natčovečanske muke koje su oni pretrpeli u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini. Iako mladi i nejaki, ali svesni, oni su znali zašto se bore, istrajali su i glad i sve druge teškoće koje su ih zadesile.

Pod teškim uslovima deca su se očeličila, postali su dobri iiskusni borci, zavoleli su svaki red, zavoleli su sve svoje drugove.

Veliko iznenađenje i podvig napravili su kod Putinaca.

Pod teškom neprijateljskom vatrom naši bataljoni povukli su se i uzeli druge položaje.

Bili su u opasnosti ruski topovi. Omladinska četa koja se našla tu, zgrabila je oružje u ruke i jurnula napred. Pobili su veći broj nemačkih vojnika, dok je manji broj uspeo da se izvuče.

Spasli su ruske topove.

Junački su jurišali na neprijatelja. Pao je jedan omladinac od 14 godina. (Zvao se Ondrej Šuster Janko i bio je rodom iz Šida — pr. N. B.). Kasnije drugovi su ga opevali u pesmicama.

Uvek su bili spremni za borbu, za rad. Ne samo da su spremni za borbu, nego se interesuju i za kulturno-prosvetni rad. Na našim priredbama uvek izlaze i oni sa pojedinim tačkama, sa lepim horskim pesmama, sa recitacijama.

Sada u teškim borbama koje imamo u Slavonskoj Podravini, znaju oni češće puta ići na položaj. Najčešće su u patroli. Omladinac Keiner u jednoj patroli ubio je nemačkog izviđača. I pored sveg toga što su stalno na straži i u patroli, ponekad znaju i rovove kopati i po 36 sati bez smene i odmora. Znaju oni koliko doprinosi to njihovo kopanje rovova, zato neumorno rade, ne pitajući se za umor, zimu, sneg i drugo. Iako su pred njima uvek neki zadaci, oni uredno održavaju sastanke, na kojima diskutuju i raspravljaju o svemu, interesuju se za

sve: o II zasjedanju AVNOJ-a, o događajima u Grčkoj, kao i mnogim raznim stvarima. U tome interesovanju ističe se mladi skojevac Keiner. Pokazuju oni visoku svest i disciplinu u izvršavanju postavljenih zadataka. U tome se ističu drugovi: desetar Žika Ružojčić, Perica Stevanović, jsekretar skojevskog aktiva Lazar Miok Keiner i novodošli četrnaestogodišnji crvenoarmejac Ivan.

Tako žive i rade naši najmlađi u Brigadi.

*Dorđe Novaković*¹²

SA JEDNOG SASTANKA NAJMLAĐIH U BRIGADI

Ulazimo tiho i skoro nečujno na njihov sastanak. Sedam i posmatram. Ima ih oko 20 omladinaca. Najstariji 16 godina. To su borci, pravi sinovi naroda, pravi narodni vojnici. Ozbiljni kao stariji — možda i više, s obzirom na godine. Vreme i događaji učinili su od njih i učiniće čelike iz kojih će biti iskovana nova Jugoslavija. Njihov rukovodilac omladinac čita je dok su ostali pažljivo slušali. Posle svakog pročitano pasusa ili rečenice, dolazilo je objašnjenje ili diskusija. Jedan počne, objasni nešto, drugi ga dopuni, treći ubaci nešto novo. Koliko ozbiljnosti i koliko odgovornosti! Svaki omladinac učestvuje u diskusiji koja se razvija sve interesantnije. To, naravno, nije neka visoka politička diskusija, ali ipak za njihove godine...

— Druže, da li b* ti znao reći šta je to reakcionarni element?

— Mi mislimo da su to đikani, ustaše i fašističke sluge.

Posle toga nastaje detaljnije objašnjenje. Svaku stranu, nepoznatu reč traže u rečniku stranih reči koji su skoro nabavili.

Diskusija traje više od jednog sata.

— Drugovi, hoćemo li da damo mi omladinci našu priredbu? — pita drugarica Lela. — Naučili smo recitacije, spremili hor, napisali i naučili skečeve. Neka vide svi da i mi radimo, da i mi umemo. Hajde da čujemo hor! — povikaše svi. Gru-

¹² Iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 4/45.

pisaše hor i otpoče pesma. Odjeknu pesma silnija i moćnija nego ijedna dò tada koju sam slušao. Kosa mi se dizala, a lice mi se ozari radošću. Redale su se pesme sve bolje i bolje. Njihovi zvuči i akordi mešali su se sa mojim osećanjima. Rastao sam se od njih pun utisaka i zadovoljan, jer sam video mladu generaciju koja će biti temelj i osnova buduće Jugoslavije.

•A -

M¹³

UČILI SMO I U BUNKERIMA

Topao vazduh u zemunici koji čini čoveka jako sanjivim i mamurnim — primorao me je da izađem malo na sveži vazduh. Kako je napolju bilo dosta hladno, da ne bih stajao na jednom mestu, reših se da obiđemo streljački položaj i drugove. Malo dalje od obale vodila je staza kroz gustu šumu. Usput sam se morao provlačiti kroz šiblje i popadalo granje koje je jako ometalo prolaz. Najzad nailazim na prvi bunker. Njega sam češće obilazio pošto je blizu. Zato reših da produžim dalje da bih obišao i druge. Produžio sam i dalje kroz šumu. Uskoro primetih dim. Skoro neprimetan sa strane, ležao je bunker vrlo dobro maskiran. Zastadoh malo da osmotrim gde je tačno ulaz. Čuh unutra kako neki izgovara. Zainteresovan, počeh bolje osluškivati. Jedan drug je polako izgovarao: »j-o-š, n-i...«, dok je drugi takođe to ponavljao za njim, ali vrlo teško. Odjednom nastaje smeh, zatim za smehom čuh druga koji je učio kako proklinje bivšu reakciju koja mu nije dala mogućnosti da uči, tadašnje vlade, kralja i sve moguće što mu je dolazilo na usta. Na to se pojavih na vratima.

— Šta je, družo? Kako ide? Jesi li već naučio?

Drug se nasrneja i reče:

— Ide, ali sporo.

— Sve polako, družo, naučićeš, nećeš biti ni ti jedini u našoj vojsci da ne možeš naučiti, nećeš niti biti slep kod očiju samo...

¹³ članak iz brigadnog lista *Bombaš*, br. 6/45. Autor Miloš Inđić.

Drug je pravilno shvatio potrebu učenja. Posle nekoliko dana javio mi se i rekao da zna sva slova.

*M. Indie*¹⁴

LEKIĆ JE ČUVAO NAŠU ČETU KAO KADROVSKU

Kada sam došao u Mačvansku četvu Prve vojvođanske brigade, komandir čete bio je Vasa Tufegdžić a politički komesar Radovan Smiljanić Mele. Komandant našeg bataljona bio je Marko Tanurdžić Šiftar, a komandant Brigade Marko Peričin Kamenjar. Za vezu sa Štabom Brigade i našim terencima u Mačvi služio je borac naše čete Mika Vujkovač. Zamenici komandira i komesara bili su Ljuba Papić i Miodrag Jovanović,

Povremeno, pojedini borci i grupe boraca iz naše čete upućivani su u Podrinje i Mačvu radi izvršenja nekih diverzantskih akcija, a dosta njih je upućeno i na terenski i politički rad u Srbiju. Sa pristizanjem novih dobrovoljaca iz Srbije naša se četa stalno uvećavala. Inače, sa našim Drugim bataljonom Prve vojvođanske brigade učestvovali smo u svim borbama koje je vodila Brigada. Tako smo u okršajima na Trebavi, u borbama na Modriči, Gradačcu, Bosanskom Samcu i posebno na Tuzli januara 1944. godine imali i dosta gubitaka. Moramo ipak priznati da su naši rukovodioci Marko Peričin Kamenjar i naročito Danilo Lekić Španac čuvali našu četvu koliko god su mogli jer su je smatrali kao jezgro budućeg Mačvanskog odreda, što se kasnije stvarno i dogodilo.

Posle teških borbi za Brčko držali smo položaje oko sela Vakufa. Iz Vakufa naš komandant bataljona Marko Tanurdžić Šiftar uoptio nas je* u sela Boderište i Boće. Nakon toga su usledile teške borbe u Semberiji, na Majevidici, Birču, Romaniji i u celoj istočnoj Bosni. . .

*Risto Pantić Rice*¹⁵

¹⁴ Miloš Indić, 1923, Krnule, Šabac, bio je omladinski rukovodilac 2. bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi. Članak objavljen u brigadnom listu *Bombaš*, br. 6/45.

¹⁵ Risto Pantić Rice, rođ. 1925. u Zelini, Zvornik, bio je borac, desetar i vodnik voda u 1. vojvođanskoj brigadi do februara 1944. kada je prešao sa Mačvanskom četvom u novoformirani Mačvanski NOP odred.

MAČVANSKI BORCI BRIGADE

U borbama za drugo oslobođenje Tuzle, u sastavu Drugog bataljona Prve brigade bila je i Mačvanska partizanska četa, koja je bila sastavljena od boraca nekadašnjeg Mačvanskog partizanskog odreda. Taj odred, koji je obrazovan u Mačvi kada je počeo ustanak 1941. godine, povlačio se posle napada na Šabac prema Ceru, gde je sa ostalim odredima u Srbiji vodio borbe s neprijateljevim snagama koje su u tzv. prvoj neprijateljskoj ofanzivi čistili Srbiju. Odred nije stigao u Sandžak s Vrhovnim štabom i glavninom partizanskih odreda Srbije, već se, gotovo izolovan i uz teške gubitke, zadržao u Mačvi i po manjim grupama nastavio borbu protiv okupatora, četnika, ljotićevaca i Srpske državne straže. Početkom marta 1942. godine jedna četa Odreda je prešla preko Drine u istočnu Bosnu, a uskoro se našla u proleterskim jedinicama koje su bile s Vrhovnim štabom. Preostali pojedinci — partijski radnici i borci tog odreda — ostali su u Mačvi i tu su ulagali napore da ožive NO pokret i da oko sebe okupe što veći broj simpatizera NOP-a. Taj rad je živnuo u proleće 1943. a i veze sa istočnom Bosnom su bile sve češće.

Čim su formirane prve vojvođanske brigade, počeli su da prelaze Drinu preživeli borci Mačvanskog odreda i novi dobrovoljci iz Mačve i Podrinja. Oni su dolazili u istočnu Bosnu i javljali se Danilu Lekiću, ranijem političkom komesaru u Mačvanskom odredu. Lekić ih je prihvatao. Među njima je bilo Lekićevih ratnih drugova iz prvih ustaničkih dana u Mačvi. Od njih je oktobra 1943. godine u semberijskom selu Međašima obrazovana Mačvanska partizanska četa, koja je prema odluci Štaba Divizije ušla u sastav Drugog bataljona Prve vojvođanske brigade. Njen komandir Vasa Tufegdžić junački je pao u januaru 1944. u toku napada na posadu Tuzle. Palo je još desetak njenih boraca, ali su iz Mačve i Podrinja stizali novi borci i nastavljali borbu svojih palih boraca. Neki od njih — Dobrosav Janković, Luka Tufegdžić, Seka Mirković, Mića Mirković, Ilija Brkić, Milić Bučić — živeli su u Brodcu, Bala-tunu, Međašima i preko Drine stalno održavali vezu sa svojim krajem.

Početkom 1944. godine u Međašima je od Mačvanske čete formiran Mačvanski NOP odred od oko 120 boraca. Štab Odreda su činili komandant Čedomir Džomba, komesar Miodrag

Jovanović, zamenik komandanta Prvoslav Stojanović, zamenik komesara Dragoljub Stefanović i načelnik Štaba Novak Đoković. Odredu je postavljen zadatak da se organizaciono učvršćuje i razvija i da, oslanjajući se na prostoriju na levoj obali Drine, upadne u Srbiju i izvodi akcije u Mačvi.

Žarko Atanacković¹⁶

RUSKA ČETA

Posle borbi na Trebavi i dolaska na Majevicu, prvih dana januara 1944. godine, u sastav Brigade iz Srema su upućena 34 bivša vojnika Crvene armije. Pre njihovog dolaska, kod Štaba Brigade se nalazio Andrej, koji se predstavljao kao učitelj i rezervni poručnik Crvene armije. Svi oni su dospeli u nemačko zarobljeništvo i otuda na razne načine pobjegli. Andrej je pobjegao iz transporta. Jedna manja grupa pobjegla je iz zemunskog logora, a najveći deo iz jednog bataljona nemačke 1. kozačke divizije u vreme kada je ta jedinica vršila zločine u Sremu, a posle neuspelog pokušaja pobune u tom bataljonu i ubistva kapetana Gestapoa.

Četa je formirana u selu Labucka, na Badnji dan — 6. januara 1944. godine. Za komandira je imenovan poručnik Andrej, koji je do tada već imao oznake čina na kragni bluze i šinjela. Novim borcima bivšim crvenoarmejcima su posebno objašnjavani međusobni odnosi naše vojske, odnos prema narodu, organima vlasti i ustaničkim organizacijama. Primećeno je da mnogo piju rakiju, pa im je skrenuta pažnja da je alkohol zabranjen. Posebno smo ih morali upoznati ko su sve na terenu saradnici okupatora (ustaše, četnici, Muslimanska legija, milicija i dr.) i aašto se protiv njih borimo.

Četa je u sastavu Trećeg bataljona krenula u svoju prvu borbu, u napad na Tuzlu. Ponašali su se sasvim prirodno. Kretali su ka položaju sa приметnim oduševljenjem. Kada je borba otpočela, u obostranoj pucnjavi čulo se nekoliko puta: »V perijot, krasnaja rota« i tri puta u kratkim vremenskim razmacima gromko »Ura!« Posle toga ništa se više nije čulo, ni

pucnji, ni glasovi. Još iste noći su napustili položaje. O četi, njenom komandiru i borcima nismo ništa znali. Tek četvrtog dana, kada je Bataljon bio povučen iz borbe, u selo su počeli dolaziti pojedinačno, po dvojica i trojica. Na kraju je stigao i komandir. Svo to vreme, po njihovom kazivanju, proveli su u okolnim selima, u kućama, tamo se hranili, pili rakiju, a nekf su zajedno sa domaćinima slavili Svetog Jovana.

Za Štab Brigade i naše borce bilo je to pravo razočaranje u bivše crvenoarmejce. Njihovi postupci za nas nisu bili shvatljivi. Međutim, razmišljajući o svemu što smo od njih čuli o tome kako su pali u zarobljeništvo, o torturama kojé su nad njima sprovedene u nemačkim logorima, kojim postupcima su naterivani da se »dobrovoljno« jave u fašističku vojsku izdajnika Vlasova, priče o pritiscima, izgladivanju, ucenama, pretnjama i ubistvima, o vrbovanju od strane Gestapoa, i sve drugo shvatili smo mnogo toga. Svi oni su bili uverenja da su oficiri zbog svoje nesposobnosti i kukavičluka krivi za njihovo zarobljavanje. Komandira Aadreja nisu podnosili od prvog časa i, na žalost, bili su u pravu što u njega, nisu imali poverenje, jer se nije odlikovao neophodnom prisebnošću i hrabrošću u toj prvoj borbi. Pored toga, Gestapo je svojim delovanjem izazvao nepojmljivo nepoverenje, među njiftia. Zapažali smo da se pojedinačno izdvajaju, da se u najboljem slučaju druže po dvojica, da tako reći niko. ni u kog nema puno poverenje, da zaziru jedan od drugog...

Zaključili smo da u takvim uslovima oni ne mogu ostati kompaktna jedinica u kojoj vladaju drugarstvo, jednakost i maksimalno poverenje. Pred kraj februara, posle povratka iz Vlasenice, rasporedili smo ih pojedinačno u naše čete i vodove. Poslednji zajednički nastup čete bio je kada je ona kao obezbeđenje sprovodila učesnike partijskog savetovanja iz Vlasenice na Majevicu. Tada je grupa četnika sa vrha planine rano u zoru povikala: »Stoj, ko ide?« Odgovoreno joj je: »Bratja, četnici«. Tada su ispalili poslednje metke kao četa.

Posle rasporeda u naše jedinice, svi do jednog su postali vrlo hrabri, odlučni i smeli strelci, mitraljesci, bombaši, a jedan od njih je bio i »džombulist«. Nisu se u borbi više osvrтали da bi videli ko im je iza leđa. Najbolje među njima primili smo u članstvo Partije i odlikovali ih. Najbolji i najhrabriji, ne samo među njima nego u celom Trećem bataljonu, bio je borac Pjotr, za koga se znalo da je čizmom ubio navedenog ka-

petana Gestapoa pri pokušaju likvidiranja pobune. Bio je priznat kao najbolji »šardžija«. Jedan od njih, čijeg se imena ne sećam, postao je vodnik u Pratećoj četi Brigade. Nekima su poverene desetine. Skoro polovina od njih hrabro je poginula u borbama na putu kroz Bosnu, Crnu Goru i Srbiju.

Tužan je bio rastanak sa preživelim u Somboru, novembra 1944. godine. Došli su po njih pripadnici NKVD-a da ih vode kao bivševzarobljenike radi utvrđivanja odgovornosti zbog pada u zarobljeništvo. Bili su svesni, šta ih očekuje, pa su od svih starešina, komandira, komesara, partijskih rukovodilaca i komandanta tražili opširne pismene karakteristike.

Međutim, po ponašanju onih koji su ih odvodili, stekli smo uverenje da im sve što im je napisano i dato i šva naša usmena uveravanja da su se pošteno i hrabro borili, neće mnogo pomoći.

^ *Jovan Štokovac Dio je*

OSNIVANJE I BORBENI PUT JANOSIKOVÉ ČETE

Novembarskih dana 1943. godine Prva vojvođanska brigada bila je u Sremu i izvela neviđen napad na Grgurevce, rodno selo komandanta Brigade narodnog heroja Marka Peričina Kamenjara, kao i na neke druge neprijateljske posade. Dese-todnevn boravak vojvođanskih boraca na teritoriji Srema imao je velikog odjeka i među sremskim Slovacima. Akcija Prve vojvođanske brigade u Sremu imale su kako vojni tako i politički značaj. Vojni, jer je uništila više od 300 neprijateljskih vojnika, dok je Brigada imala 30 mrtvih i 60 ranjenih boraca. Politički, jer je Brigada pokazala neprijatelju da narod Srema ima svoju vojsku spremnu da se bori za njegovo oslobođenje. Uspesi Prve brigade su imali velik uticaj na Slovake da se broj-nije upute u šumu, tin* pre što se upravo tih novembarskih dana osnivala i slovačka vojna jedinica.

Odmah posle prelaska Prve vojvođanske brigade u Bosnu, vojvođanske partizanske jedinice dobile su nove zadatke — počela je šesta neprijateljska ofanziva, kao i pritisak na partizanske snage u istočnoj Bosni. Štab Prve brigade je bio u području Majevice kada je primio naređenje Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine o osnivanju Slovačke čete u okviru Prve vojvođan-

ske narodnooslobodilačke udarne brigade. Na osnovu naređenja predlagača, Slovačka četa treba da se zove Četa »Juro Janošik«. Bilo je to 25. novembra 1943. u selu Tobut, u zaseoku Keroviči. Još pre ovog datuma, u Štab Brigade počeli su da stižu slovački momci, već prekaljeni borci koji su ratovali u raznim vojvođanskim i drugim jedinicama. Među njima su stigli i Samuel Kičinja, 16-godišnji krojački pomoćnik iz Erdevika, Štefan Krasnik Rastislav, 17-godišnji seljak iz Erdevika, Zuzana čobrdova, 17-godišnja domaćica iz Višnjićevo, zatim braća Bažik iz Luga, Jan Tancik takođe iz Luga, Jan Čanji iz Bačkog Petrovca, Jan Đovčoš stariji iz Ugrinovaca, Pero Novta iz Šida i drugi. Svakog dana pristizali su novi i novi borci. Posle nekoliko dana već je bilo sakupljeno oko 45 slovačkih boraca.

Kada su se sakupili u Štabu Brigade ispred komandanta Marka Peričina Kamenjara, pozvali su budućeg komandira čete Jana Đovčoša st. i budućeg komesara Peru Novtu, zidarskog radnika iz Šida, prvoborca, i uručili im naređenje o osnivanju Slovačke čete »Juro Janošik« u sastavu Drugog bataljona Prve vojvođanske narodnooslobodilačke udarne brigade 16. vojvođanske divizije.

— Kada smo dobili ovo pismo naređenje — seća se Pero Novta — bili smo veoma oduševljeni. Krišom smo ga sa komandиром Đovčošom iščitavali da bismo ga mogli bez tremе" pročitati postrojenim janošikovcima. Bilo je to oko 25. novembra 1943. godine kada sam izašao pred slovačke mladiće i počeo da čitam:

»Naređujem da se u našoj brigadi formira Slovačka četa Juro Janošik'. Za komandira imenujem Jana Đovčoša, za komesara Peru Novtu, za zamenika komandira Pavia Stracin-skog«.

U Stroju je bilo i nekoliko drugih četa i svi su pažljivo slušali čitanje naređenja. Niie bila na okupu cela Brigada, jer je počela šesta neprijateljska ofanziva... Nedugo zatim Janošikova četa je i brojčano i po naoružanju postala jedna od iaeih četa u Prvoj vojvođanskoj brigadi. U početku u njoj su bili sve stari, prekaljeni borci, da bi kasnije dolazili novi, koji nisu imali mnogo vremena za obuku ali su se kalili u stalnoj vatri, borbi...

Osnivanje Janošikove čete je imalo velikog odjeka među Slovacima, posebno u Sremu. Skoro da i nema pisanih dokumenata o aktivnosti ili osnivanju ove regularne vojne jedinice

jugoslovenskih Slovaka, ali ipak organ Jedininstvenog narodno-oslobodilačkog fronta Srema *Istina* u broju 44 od 21. decembra 1943. u članku pod naslovom *U redovima NOV i PO Vojvodine osniva se slovačka jedinica* piše:

Pored ostalih naroda Srema i cele Vojvodine, i slovački narod, u pojačanoj meri i sve većem broju, pristupa narodno-oslobodilačkoj borbi. Do sada, on je naročito u materijalnom pogledu pomagao naše vojne jedinice, kako u Fruškoj gori, tako i u donjem Sremu te Bosutskim šumama, dok su kao nagradu za to partizani oslobodili čitav niz slovačkih sela ispod fašističkog jarma. Sve ove činjenice došle su do izražaja osnivanjem narodnooslobodilačkili odbora po slovačkim selima, uspostavljanjem narodne vlasti Slovaka u njima. I sam okupator kao i njegove sluge, ustaše, znali su za to te su se prilikom poslednjih ofanziva na Srem krvnički svetili slovačkom narodu za njegovu saradnju sa partizanima. Tako je u selu Binguli, zverski, bez ikakvog suda i puta, pobijeno preko 25 Slovaka. Posle te ofanzive Slovaci se nisu pokolebali i obeshrabrili, nego su još više pohrlili u narodnooslobodilačke redove, ovoga puta stupajući i aktivno sve češće u našu Narodnooslobodilačku vojsku.

U vezi s tim, jedna delegacija Slovaka posetila je komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i izrazila mu želju da se u redovima NOV i PO Vojvodine osnuje slovačka jedinica u koju će biti upućivani Slovaci koji stupaju u redove naše vojske i koja bi nosila ime legendarnog slovačkog junaka Jura Janošika, borca za narodna prava i narodnog ošvetnika. Glavni štab NOV i PO Vojvodine prihvatio je taj predlog i u saglasnosti sa Štabom 16. narodnooslobodilačke udarne divizije rešio da se slovačka jedinica »Juro Janošik«, za sada četa, obrazuje u sastavu jedne od brigada te vojvodanske divizije.

Tako su i Slovaci u Jugoslaviji, koji su nastanjeni mahom u Vojvodini, na dostojan način stupili u armiju boraca za oslobođenje svih naših naroda, u borbi za sretniju Vojvodinu u okviru sretnije i bolje Jugoslavije. Slovaci će biti ponosni na svoju junačku četu »Jura Janošika« i stupaće još više u redove naše Narodnooslobodilačke vojske, koja je sada i njihova, trudeći se da svoju četu povećaju na bataljon i više.

Na zdar slovačkoj jedinici »Jura Janošik«!

Naravno da je i ovaj članak imao mobilizatorsko svojstvo i da je oduševljavao borce slovačke narodnosti, kako u Sremu, tako i u Bačkoj i Banatu.

Autor ovog članka je bio svestan da razvojem oslobodilačke borbe za jugoslovenske Slovake neće biti dovoljna samo četa. Dokaz tome je bila činjenica da je posle nepune godine,

u novembru 1944, osnovan Prvi slovački bataljon a kasnije Prva slovačka brigada (14. vojvođanska udarna brigada).

Borci Bačke su o Janošikovoj četi saznali ne samo iz partizanskih novina *Istina*, nego i iz poslednjeg pisma Jozefa Marčoka Dragutina koje je napisao svojim roditeljima 5. februara 1944. U ovom pismu između ostalog piše: »Slovaka ovde ima dovoljno a imamo i slovačku četu Janošik', koja se najbolje držala kada smo udarili na Tuzlu«.

Borbeni put

Samo što je formirana Četa »Janošik«, već 30. novembra 1943. godine počela je šesta neprijateljska ofanziva. Vojvođanske jedinice u istočnoj Bosni nisu imale vremena za odmor. Prva brigada je već u decembru napala Bosanski Šamac, a Četa »Janošik« još nije ušla u veće okršaje jer je komandni kadar Brigade smatrao da je ove borce potrebno isprobati prvo u lakšim borbenim dejstvima. Glavni štab je preko »Slobodne Jugoslavije« pohvalio Prvu vojvođansku brigadu za uspešan napad na Bosanski Šamac. Bilo je to već drugo priznanje Prvoj brigadi i 16. diviziji, posle pohvale koju je dobila avgusta 1943. posle zauzimanja i oslobođenja Bijeljine. U ovim borbama se istaklo i nekoliko Slovaka koji, doduše, još nisu bili tada organizovani u sastavu svoje jedinice.

Iako su borci Janošikove čete učestvovali skoro u svim borbama koje je vodila Prva brigada, ipak je bilo nekoliko značajnih borbi u kojima su se pripadnici slovačke čete posebno istakli. Te okršaje najbolje pamte komesar čete Pero Novta, komandir Andrej Bažik, sekretar skojevske organizacije Samuel Kičinja i drugi borci.

Prva vojvođanska je već 15. januara 1944. dobila naređenje da se pripoji onim partizanskim snagama koje će napasti Tuzlu.

Juriši na Gradinu

Odmah se pristupilo zauzimanju najboljih pozicija. Osim Prve vojvođanske, u napadu na Tuzlu učestvovala su i ostale vojvođanske brigade, jedinice Trećeg korpusa i sledeći partizanski odredi: Majevički, Posavski, Trebavski, Birčanski, Ozrenski, Romanijski i Tuzlanski.

Slovačka četa »Juro Janošik« je dobila zadatak da napadne tuzlansko predgrađe nazvano Gradina. Tu su bile veoma dobro utvrđene neprijateljske snage sa dominirajućom pozicijom nad celom Tuzlom.

Zato su naši rukovodioci, kao i ustaški poglavari, često govorili: »Ko zauzme Gradinu, zauzeće i Tuzlu!«.

Dakle, janošikovci su morali da osvoje ovu fašističku tvrđavu.

Komesar Pero Novta je pre toga već dva puta napadao na Gradinu i zato su mu bile dobro pomate neprijateljske pozicije. Zato nije ni čudo da je upravo njegova četa morala da zauzme osinje gnezdo Gradinu. Tog dana su janošikovci udarili po sredini, u srce Gradine. Posle viščasovnog napada uspeali su da prodru do neprijateljskih rovova, koje su i osvojili. Za vreme borbe izgubili su vezu sa ostalim četama i sa Štabom Brigade. U neprijateljskim rovovima ostali su i drugog dana do 4 sata ujutro, ali Gradina još nije pala.

U akciju su ušli bombaši. Vođa bombaša, kako su ih za vreme rata popularno nazivali, bio je 17-godišnji Samko Kičinja, sekretar skojevske organizacije u četi. Obično su na bunkere jurišali dvojica, ponekad trojica. Ako prvi pogine, da ga zameni drugi... Tako i na isturene bunkere na -Gradini išli su dvojica po dvojica bombaša: Samuel Kičinja — Šćefan Krasnik i Ondrej Šuster — Martin Hudec.

— Tada se nije mislilo na smrt. Samo napred i napred!

Na Gradini je dugo odolevao jedan ustaški bunker. Bila je gužva a ja sam imao jednog druga iz druge čete. Nepoznat drug sa bombama se neprimetno došunjao do bunkera. Upravo kada je hteo da baci bombu, bio je pokošen... Pao je... i sopstvena bomba ga je raznela. Za njim sam pošao ja, mitraljez u bunkeru je učutao — seća se Kičinja. «

Borbe za Tuzlu su trajale četiri dana, sve do 20. januara 1944. godine. Za to vreme izvršena su četiri opšta napada. Ali Tuzlu su branile veoma snažne neprijateljske formacije kojima je kasnije pristigla i pomoć.

Prva vojvodanska brigada u borbama za Tuzlu i posebno Četa »Janošik«, napadajući Gradinu nosili su na svojim leđima veliki teret i doživeli teške gubitke. U celoj Brigadi poginula su 62 borca a 161 je ranjen. Iz stroja Čete »Janošik« izbačeno je deset boraca.

Bombaši — kako je to gordo zvučalo u ratu! Bili su to najbolji skojevci. I momci koji su trebalo da budu primljeni u SKOJ, često su testirani na bunkerima. Na bunkerima ustaša, gestapovaca, četnika kalila se svest. Mnogi su poginuli a da nikad u SKOJ nisu bili primljeni.

— Najviše sam se plašio ranjavanja kod bunkera. Tada se neću moći vratiti svojim drugovima... Uхватиće me živog. Sama smrt i nije bila tako strašna... — razmišlja o tim vremenima bombaš Samuel Kičinja.

Bili su to momci. Borci. Jurišali su kroz žicu, zauzimali bunkere, hvatali rukama cevi neprijateljskih mitraljeza, posle eksplozije ručnih bombi uskakali u neprijateljske rovove i tukli se sa neprijateljem kundacima snažno i bez razmišljanja.

Kada su borbe za Tuzlu okončane, Štab 16. vojvođanske divizije posebnim naređenjem odao je priznanje Prvoj vojvođanskoj:

»Vašom žilavom borbom, velikom ljubavlju prema narodu i mržnjom prema neprijatelju, vašom krvlju vi ste časno ispisali ime svoje brigade na borbene zastave narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije«.

Posebnu pismenu pohvalu je dobila Slovačka četa »Juro Janošik« za herojske borbe za Gradinu. Pohvalu su pročitali pred celim bataljonom.

Bilo je to prvo veliko borbeno krštenje janošikovaca za koje su bili i prvi put javno i pismeno pohvaljeni. Na žalost, u arhivima ovaj dokument nismo pronašli.

Nezaboravne i teške borbe Janošikova četa je vodila i protiv tzv. »zelenog kadra« kod seoceta čelić 24. februara 1944. godine.

*

* * *

Desant na Drvar 25. maja 1944. predstavlja i početak sedme neprijateljske ofanzive. Ova ofanziva donela je Prvoj vojvođanskoj brigadi i Janošikovoj četi nove sukobe, ali sve su to borci herojski podneli.

Zatim su sledili marševi kroz Bosnu i Hercegovinu sve do Crne Gore. Po zlu poznata 7. SS divizija »Princ Eugen« svaki dan se sukobljavala sa Prvom vojvođanskom brigadom. Oštre

okršaje su vodili i sa pripadnicima nemačkih vojnih formacija generala Romela koje su se povlačile iz Grčke...

Svaki dan i svaku noć stalne borbe i marševi. Sedma neprijateljska ofanziva je bila nemilosrdna...

U selu Lopare nalaze se jedinice 13. SS divizije. Prva vojvođanska a sa njome i Slovačka četa žestoko jurišaju. Savladavaju neprijatelja, osvajaju topove i veliki broj vozila. Najteži poraz esesovci iz 13. divizije su doživeli upravo ovde u Loparama... Produžava se odmah zatim za Šekoviće. Tu se zaustavljaju, ali kratko... Mora se marširati dalje. Po zlu poznata 7. SS divizija »Princ Eugen« svaki dan se sukobljava sa Vojvođanima. Janošikovu četvu napada tada i drugi neprijatelj — tifus! Ne zna se šta je gore. Broj pripadnika čete smanjio se na polovinu.

Ratuje se za svaku*stazu, za svaki pedalj zemlje. Slovačka četa je na bočnoj poziciji. Kažu da je to najopasnije. Smrt vrebala sa svih strana. Mora se dalje napred, na Zelengoru, preko Pive i Tare...

Ko ovim iznemoglim i gladnim borcima uliva snagu, ko ih pokreće napred? »Smrt uopšte nije bila strašna. Najviše sam se plašio da ne budem ranjen... I da me uhvate živog«... Ovo je valjda svaki od boraca imao na umu. Ne dozvoliti da živ padne u ruke neprijatelju. Žive i ranjene četnici muče, kolju... Samo to ne, zato samo napred i napred. Na*ovim putevima slave već su se belele kosti palih drugova iz pete neprijateljske ofanzive... Svaki kostur od snega, kiše i vetra izbeljen kao da govori:

— Nemojte se zaustaviti! Samo napred! .. Ostati živ znači pobediti! Ostati živ znači pobediti esesovce, ustaše, tifus...

Borbeni put Čete »Janošik« u Crnu Goru trajao je kao večnost. Bio je avgust 1944. godine. U Brigadi se vrši popunjavanje četa. Od četiri čete ostalo je boraca samo za tri, i to smanjene. Za četvrtu, koja se zvala Slovačka četa »Juro Janošik«, boraca nije bilo...

*

* *

Marširali su borci Slovačke čete kroz hrvatska, srpska i muslimanska sela i svuda su bili primani kao rođena braća.

Bosanskim zaseocima orila se slovačka pesma »Horela lipka, horela...« kao što su se orile i srpske partizanske pesme.

— Idu naši Slovaci — uzvikivale su devojčiče, žene, deca kada su borci Janošikove čete pevajući marširali ulicama Bijeljine. ... — Kao da ih je naša mati rodila.

Takve su bile naše vojvođanske brigade, takvi su bili pripadnici Slovačke čete. Jačali su bratstvo i jedinstvo naših naroda jer je to kod njih samih bilo izraženo. Bile su sastavljene od antifašista svih nacionalnosti, ne samo od Srba, Hrvata i Slovaka, nego i od Mađara, Rusina pa i Nemaca. Uništavanjem fašističke gamadi u Bosni, Hervegovini i u Crnoj Gori, pripadnici Slovačke čete, uostalom kao i svi pripadnici vojvođanskih brigada, borili su se i za slobodu svog rodnog Srema, Bačke i Banata...

Na tradicijama slavne Slovačke čete »Juro Janošik«, koja je bila u sastavu Prve vojvođanske brigade 16. vojvođanske diviizije, nepunu godinu kasnije izrasla je Prva slovačka udarna brigada.

»... Vojvodina je posredstvom svojih sinova, tih slavnih sinova, koji su sačinjavali naše prve odrede koji su na neprolaznim bosanskim planinama pokazali neverovatna herojstva« — rekao je maršal Jugoslavije Josip Broz Tito u Novom Sadu 14. jula 1945. »Vojvodina je upravo posredstvom tih boraca ušla u red onih pokrajina naše domovine koje su veoma mnogo dale za našu današnju slobodu. Ovi naši borci su svojom krvlju, odlučnošću i borbom omogućili da se danas, posle četiri godine, radosno sretnemo u Novom Sadu...«

*
*   *
*

U drenovinu od belih kostiju, koju nazivamo slobodom, utakli smo odlučnost i živote heroja iz Luga, šida, Erdevika, Bingule, Boljevaca, Dobanovaca, Ljube, Stare Pazove, Petrovca, Gložana... Sve to možemo nazvati i budućnošću... Ali i porukom pokolenjima kako se brani otadžbina, sloboda. I na marginama poruka pripadnika Slovačke čete, neispripovedanih, nenapisanih, neka nam ostane u uspomeni — živ ostati, znači pobediti. ... I zato su pripadnici Čete »Juro Janošik« ovde među nama, biće i među onima koji će doći, kojima će njihovi primeri goreti kao crvena vatra na prilazima bosanskih zaselaka...

*
*   *

Koga posebno istaći za herojske podvige? Sve? Nikog? Nisu svi bili isti. Niti isto hrabri. Ali isto neustrašivo su jurišali na neprijateljske bunkere... Zauvek će u sećanju preživelih ostati imena drugova Šćefana Krasnika Rastislava, Marke Đarmotske, Zuzke Čobrdove, Ondra Šustera, Ondra Stuparskog, Martina Sklabinskog, Janka Tota, Janka Tancika, Paljka Sin-ku, Samka Kičinju, Andreja Bažika...

Svaki od njih predstavlja posebnu borbenu priču!

Brojno stanje Janošikove čete

— boraca i rukovodilaca	88
— poginuli u borbama	33
— nestali #	2
— umrli posle rata	8
— živi	45

Rukovodioci čete:

*r

Andrej Bažik, komandir, Pavel Kuhta, zamenik komandira, Pero Novta, komesar, Mihal Prasnik, zamenik komesara, Zuzana Čobrdova, bolničarka, Juraj Maglovski, intendant, Samuel Kičinja, sekretar SKOJ-a, Jan Čanji Švejko, obaveštajni oficir.

Spisak boraca Janošikove čete Prve vojvođanske brigade

1. Bako Pavel, Nova Pazova, 1927, vodnik, metalurg
2. Balaž Jan, Erdevik, 1911, I intendant, seljak
3. Bažik Andrej, Lug, 1921, IV komandir, tesar
4. Bažik Jan, Lug, 1917, borac, zemljoradnik
5. Bođanski Jan, Ilok, 1923, borac, zemljoradnik, poginuo 1944. kog Svinjarevaca — Bosna
6. Bovdiš Jan, Lug, 1923, borac, opančar
7. Čanji Jan Švejko, Bački Petrovac, 1918, obaveštajni oficir, trgovac, umro posle rata
8. činčurak Jan, Ljuba, 1917, borac, trgovac, poginuo 1943. u BoSTii

9. Čmelik Pavel, Boljevc, 1909, borac, seljak, poginuo kod Lopara 12. juna 1944.

10. Čobrda 'Zuzana, Višnjićevo, 1926, bolničarka, domaćica, umrla posle rata

11. Domonji Juraj, Stara Pazova, 1922, borac, zemljoradnik, poginuo 1945.

12. Domonji Martin, Stara Pazova, 1923, borac, zemljoradnik, poginuo 1945.

13. Drijenjovski Katarina, Stara Bingula, 1927, bolničarka, domaćica, živi u Sremskoj Mitrovici

14. Drijenjovski Marija, Stara Bingula, bolničarka, domaćica, poginula 1944. kod Han Pijeska

15. Drijenjovski Juraj, Stara Bingula, 1930, kurir, umro posle rata

16. Drijenjovski Pavel, Stara Bingula, 1926, živi u Binguli

17. Darmocki Marija, Stara Pazova, 1923, bolničarka, II sekretar SKOJ-a, domaćica, poginula

18. Dijovčoš Jan st., Ugrinovci, 1897, komandir čete, radnik

19. Dijovčoš Jan ml., Stara Pazova, 1901, borac, radnik

20. Dijovčoš Zuzana, Stara Pazova, 1925, bolničarka, domaćica, živa

21. Fabovka Jan, Boljevc, 1920, borac, poginuo 1945.

22. Fabri Mihal, Radoš — Ilok, 1924, borac poginuo

23. Franko Pavel, Gložan, 1924, borac, 'mesar

24. Greksa Jan, Lug, 1926, borac

25. Greksa Mihal, Šimanovci, 1923, borac, poginuo

26. Habora Andrej, Lug, 1925, borac

27. Havran Pavel Jablan, Stara Pazova, 1923, borac, seljak, poginuo

28. Huđec Jan, Ugrinovci, 1923, desetar, radnik, umro posle rata

29. Hrček Mihal, Višnjićevo, 1921

30. Iker a Juraj, Boljevc, 1920, borac, poginuo avgusta 1944. na Durmitoru

31. Iker a Samuel, Boljevc, 1925, borac, mesar

32. Kičinja Samuel Šnajco, Erdevik, 1927, I sekretar SKOJ-a, krojač, živi u Staroj Pazovi

33. Ključovski šćefan Paradni, Ilok, 1923, kurir, radnik, živi u Bratislavi

34. Kolesar Rozina Bela, Šid, 1923, bolničarka, domaćica

35. Krasnjik Mihal Prpić, Ilok, 1921, zamenik komandira čete, seljak, poginuo 1945.
36. Krasnjik Šćefan Rastislav, Erdevik, 1926, vodnik, seljak, poginuo 1944. na Sutješci
37. Križa Jan, Sviloš, 1921, borac
38. Krnač (Matuš) Andrej, Ilok — Radoš, 1925, borac, seljak, poginuo
39. Kubinjec Jan, Ilok, 1907, komandir bolnice, službenik, živi u ČSSR
40. Kuhta Pavel, Višnjićevo, 1918, jedan od zamenika komandira
41. Kukučka Jan Braca, Ilok, 1923, delegat, krznar
42. Kukučka Juraj, Lug, 1925, borac
- «43. Kukučka Pavel, Lug, 1915, III intendat, seljak, poginuo 1944. u Bosni
44. Kuriš Jan, Lug, 1922, borac, živi u Begeču
45. Lakatoš Šćefan, Kupinovo, 1920, borac, poginuo 1945.
46. Lamoš Juraj, Radoš — Ilok, 1925, borac, živi u Vrbasu
47. Lamoš Šćefan, Ilok — Radoš, 1923, borac, radnik, živi u Iloku
48. Lender Jakim, Mikluševci, 1920, mitraljezac, živi u Vin-kovcima
49. Lovaš Samuel, Bingula, 1923, desetar, poginuo
50. Mačko Šćefan, Lalić, 1919, jedan od zamenika a kasnije i komandir čete, krznar, živi u Odžacima
51. Maglovski Andrej, Lug, 1921, borac, poginuo 1944. u Bosni
52. Maglovski Juraj, Boljevci, 1913, II intendat, kasnije zamenik intendanta brigade, živi u Boljevcima
53. Mačko Juraj, Stara Pazova, 1923, desetar, živi u Pazovi
54. Marinković Anđelka Seka, Belegiš, 1924, mitraljezac, živi u Novom Sadu
55. Matuš Andrej, Ilok — Radoš, 1926, borac, nestao
56. Mitrović Mladen Perjar, Irig, 1923, zamenik komesara, berber, poginuo 1944, kod Loznice
57. Mohnatski Mirko, Šid, 1923, borac, radnik, poginuo
58. Mokoš Zuzana, Višnjićevo, 1925, bolničarka, domaćica, umrla posle rata
59. Mudroh Andrej, Ilok — Radoš, 1926, borac, umro 1964.
- v 60. Nosarik Martin, Boljevci, 1926, borac, zidar, živi u Do-banovcima

61. Novta Pero, Šid, 1921, komesar, zidar, živi u Rakovici
62. Paleš Juraj, Lug, 1926, borac, poginuo u Bosni 1944.
63. Papuga Juraj, Boljevci, 1924, borac
64. Rae Jan, Ilok, 1921, borac, radnik, poginuo u Bosni 1944.
65. Sklabinski Martin, Boljevci, 1924, borac, poginuo na pu-
tu Zvornik — Tuzla 1944.
66. Sladok Jan Jovo, Stara Pazova, 1917, borac
67. Sovilj Božo, Šidski Banovci, 1923, komandir čete, služ-
benik, živi u Beogradu
68. Stracinski Pavel, Ilok — Skandala, 1907, zamenik ko-
mandira a kasnije i komandir čete, umro 1946.
69. Straka Mihal, Dobanovci, 1922, zamenik političkog ko-
mesara, nestao
70. Stupavski Andrej, Bingula, 1925, borac, poginuo u Bo-
sni 1944.
71. Suhanji Jan, Stara Bingula, 1923, borac, živi u Šidu
72. Sikora Jan, Stara Pazova, 1920, delegat, poginuo
73. Šinka Pavel, Lug, 1922, borac, živi u Begeču
74. Šipicki Martin, Stara Pazova, 1920, borac, berber, živi
u Staroj Pazovi
75. Škripan Jan, Kupinovo, 1920, borac, poginuo u Bosni 1944.
76. Šćastni Jan, Stara Bingula, 1926, desetar — mitraljezac,
poginuo 1944. kod Han Pijeska
77. Šuster Andrej, šid, 1928, borac, poginuo u borbama kod
Rume 1944.
78. Šuster Mihal, Šid, 1926, borac
79. Tancik Jan, Lug, 1918, desetar
80. Tarbuk Nada, Belegiš, 1922, bolničarka, domaćica, živi
u Rakovici
81. Tatijak Jan, Stara Bingula, 1918, borac, bravar
82. Terek Jan, Stara Bingula, 1923, borac, poginuo
83. Terek Jozef Iko, Stara Bingula, 1923, borac, umro po-
sle rata
84. Tot Jan, Stara Pazova, 1919, borac, poginuo
85. Tir Jan, Lug, 1904, borac
86. Vandlik Martin, Boljevci, 1920, kurir, radnik poginuo u
Crnoj Gori 1944.
87. Vandlik Pavel, Boljevci, 1921, borac, poginuo u nesreći
88. Zorijan Mihal Koza, Stara Bingula, 1909, delegat voda.

NAPOMENA:

Nema sačuvanog dokumenta sa spiskovima pripadnika Slovačke čete »Juro Janošik«. Postojao, je po kazivanju spisak koji je čuvao politički komesar čete, ali je u maršu za Crnu Goru uništen. Ovaj spisak sačinjen je na osnovu sećanja preživelih pripadnika čete.

Samo SklabinskV

PONEKAD SMO RAZMIŠLJALI I O LJUBAVI...

Početak jeseni 1943. u tek oslobođenoj Bijeljini održavalo se savetovanje partijsko-skojevskih i političkih radnika istočne Bosne. Na tom skupu prisustvovali su i predstavnici partizanskih odreda i udarnih brigada. Među njima, pored ostalih, bio sam i ja kao predstavnik omladine Prve vojvodanske brigade.

Tom prilikom upoznao sam se sa bataljonskim omladinskim rukovodiocem iz 17. majevičke brigade, studentom prava drugom Avdom.

Jedno večer, posle diskusije i rasprave u sali Sokolskog doma, izašli smo nas dvojica u park ispred zgrade da ispružimo malo noge od nenaviknutog jednodnevnog sedenja.

Nekako spontano i bezvezno otpočeo je između nas dijalog koji po sadržini nije imao baš nikakve veze sa temom savetovanja... ali sa svesnim ljudskim bićem i njegovim bitisanjem, opstankom i životom čiji sam smisao shvatio tek posle ovog razgovora.

Idući polagano, Avdo kao za sebe, a obraćajući se meni, počeo glasno da razmišlja: »Ne znam zašto, tek noću lakše dišem ovde no igde. Čini mi se da mi ovde misao postaje nekako šira, slobodnija. S vremena na vreme u duši mi blesne neka rsvetlost koja me navodi da za trenutak poverujem da ću otkriti neku božansku, nedokučivu tajnu stvari...« Ja nisam potpuno shvatio te reči, činilo mi se da Avdo fantazira...

¹⁷ Članak objavljen u knjizi *Spomienky na učast Slovakov v NOB (Uspomene na učešće Slovaka u NOB-u)*, Obzor, Novi Sad 1969, sa slovačkog preveo Samuel Jovankovič. Četa je u prošek ušla oko 45 boraca. U spisku su naznačena imena boraca koji su prošli kroz četu (NB i JS).

Na izlazu iz dvorišta Sokolskog doma (gde se savetovanje održavalo) prošli smo pored jedne klupe na njoj su, jedno pored drugog, sedela dva mlada bića u ljubavnom zagrljaju...

Avdo zastade, pogleda na tu stranu i nastavi: »Eto, to dvoje, ti ljubavnici pod vedrim nebom, u ratnim uslovima, pokušavaju, kao i sva ostala živa bića, da izbegnu usamljenost i vode ljubav, makar i za kratko vreme, jer ne znaju da li će i sutra postojati«.

Krećući se i dalje utvrđenim ritmom, Avdo je nastavio: »Od pre nekog vremena podnosim grdne muke zato što sam shvatio da u sebi nosim usamljenost, iako u ovim ratnim uslovima živimo i borimo se zajedno, u sastavu svojih jedinica, gde te svi poštuju i cene. Ali...«

— Čuj me, Zdravko! Kad čovek sazna šta je ljubav, čini mi se da je dobio krila, da može da poleti, obuzme ga neko blaženstvo, osećanje neizmerne sreće, i više od toga... A priroda, ona je uopšte satkana od ljubavi. To se vidi na svakom koraku, u telu i najmanjeg živog stvorenja, a posebno u biću svake svesne osobe.

Uživanje je razmišljati o ljubavi. Kako su divni časovi života koje čovek provodi nasamo sa voljenom osobom, sa ženom, duge i meke kose, varljivih pogleda, čiji te pogled i uzburkane grudi dovode do ludila... Da li ima borca, muškarca, bez obzira u kojim uslovima se nalazi (ratnim ili mirnodopskim), da mu se ne muti um pri pomisli na te najslađe osobina žene, pa i ovih i naših partizanskih?

Da, Zdravko, tu ljudsku sreću da vodimo ljubav, da osetimo svu ljudsku slabost života oduzeo nam je okupator koji danas na sva zvona zvoni, a u čemu ga pomažu izdajnici naših naroda koji trube, viču i pišu... kako su žene u našim jedinicama obiekat izivljavam'a muškaraca... To su gnusne laži i neistine. Lik naših drugarica, žena i devojaka, maiki i sestara — ratnika bez premea, bio je i ostaće moralno čist kao suza u najbistrijem oku.

Neki bi mogli da zaključe da je naša oružana borba protiv okupatora bila protiv ljubavi — međutim, to tako nije bilo.

Izgledalo je da je ljubav u toku NOR-a bila prigušena, ostavljena u drugi plan i za bolia vremena. To nije tačno! Ona je stalno tinjala. Ljubav mladih u ratnim uslovima je samo podređivana opštim interesima borbe. Nepobitna je istina da je u našoj partizanskoj borbi bilo simpatija i zaljubljanja.

Ona je samo sputavana u interesu nemilosrdne i bespoštedne borbe za slobodu.

Zureći ispred sebe, u mračnoj jesenjoj večeri, kretao sam se pored Avde, zbunjeno slušao njegove reči i razmišljao — šta je ovom mladiću, da li je on normalan ili je onako malo zavrnut? Avdo je primetio da ga nekako odsutno slušam i da ga potpuno ne shvatam, pa me iznenada upita:

— Razumeš li ti, Zdravko, ovo što ti govorim? Ne, sigurno me ne razumeš! Ali pokušaću na svom primeru da ti potvrdim ono što sam ti do sada pričao o ljubavi... Slušaj me: ja imam devojkicu, zove se Vera. Ona je tvoja Sremica, partizanska bolničarka. U istoj smo jedinici, ali vrlo retko se vidamo, a još rede sastajemo. Upoznali smo se u divizijskoj bolnici. Ona mi je vidala ranu zadobijenu u borbi s četnicima. Tako smo se zavoleli. Rana od metka je zarasla, ali otvorena je nova, ljubavna... Zato i maštam o ljubavi, jer me na to prisiljava žudnja za njom — Verom! Stalno mi je u sećanju moj odlazak iz bolnice i rastanak s Verom...

Stajala je nepokretno uz jednu divnu, vitku brezu... Tiho i ubrzano je disala. A ja sam tek ovlaš i površno naslućivao šta se u njoj zbiva... Ne govoreći ništa očekivala je da joj se približim, na bilo koji ali, svakako, na nežan način i pomognem joj da se prilagodi toj situaciji i naboju ljubavi...

Osećao sam i sam tu težnju. Nešto me je vuklo bliže njoj. Ne znam kako i skoro bez svoje volje prišao sam joj, bojažljivo, sa nekim strahom i stavio joj ruku na rame... Ona se odjednom okrete, prihvatajući moj dodir, snažno me zagrlila, nekako me sveg obuhvati rukama, povuče uz sebe i bezglasno zaplaka, trepereći kao brezovo lišće iznad nas. Čvrsto sam je obgrlio i držao mirno uz se osećajući kako iz nie isijava nekakva neodoljiva toplina i blagi miris nežnog i čednog ženskog tela.

Pustio sam je da se smiri i razmišlja. No, ona se polako pomerala i gurala svoju glavu, lice, njene punačke i tople obraze na moje maljave grudi. Ostala je tako čuteći. Nismo mi, sve do tada, čestito ni razgovarali. Mi smo se pre toga samo pogledima i osmesima sporazumevali. Ne poznajući njen unutrašnji, dotadašnji svet, nisam joj ni mogao pomoći da prevaziđe svoje suočenje sa iskrenom i od predrasuda slobodnom ljubavlju i našim revolucionarnim nazorima — da sve mora biti podređeno borbi za slobodu — pa i naša ljubav.

Više od pola sata ostali smo tako ćuteći zagrljeni. Odjednom, nekako nesvesno i spontano, spojiše nam se napućene usne. Bio je to moj najslađi poljubac u mom životu — sa radošću ali i setom reče Avdo i duboko uzdahnu...

— Ne znam šta je tada bilo sa mnom. Posmatrao sam Veru i osećao nešto sasvim drugo... Ne ono što je možda trebalo — posmatrajući je skladnu, nežnu i prisnu, prisnu do sestrinstva. .. A ona je bila devojka Fruškogorka, temperamentna crnka, moj tip idealne žene i pravi borac za slobodu. Iz nje je zračila sreća i lepota ženskog bića.

Posle duže vremena Vera nežno podiže glavu, zanosno me pogleda i tiho me upita: »Šta je ono... bilo s nama... Malo pre«? — i postideno ali slatko se nasmeja.

Slegnuo sam ramenima i promumljao: »Ni ja sam ne znam«!

*

* * *

Dugo te noći nisam zaspao. Razmišljao sam o onome što mi je Avdo ispričao i što je i mene ponekad podsvesno dovelo u sličnu situaciju pri susretu sa nekom svojom ratnom drugaricom.

Doduše, valja utvrditi da ja i veći deo mladih, pre nego što smo počeli da ratujemo, s obzirom na mladost i uslove života, nismo imali pojma ni o ratnim veštinama, ni o oružju i raznim drugim stvarima u vezi s ratom — pa ni o pravoj ljubavi i šta ona znači!

Zdravko Damjanović

ZA TRENUTAK SAM ZABORAVIO NA PARTIJSKU LINIJU

Za vreme napada na Tuzlu doživeo sam jedno prijatno iznenađenje: susreli smo se ponovo sa mojom nekadašnjom — Trećom krajiškom brigadom, koju sam napustio godinu dana ranije. Maršujući kroz maglu, prokisao i umoran, iznenađa sam u koloni koja nam je dolazila u susret ugledao svog komšiju i najboljeg druga, Krajišnika Nikolu Bašića. Zastali smo izne-

nađeni, ne verujući svojim očima. On je bio više iznenađen i buljio je u mene kao da je pred sobom ugledao avet. Kada se malo pribrao i uverio da sam to zaista ja, ispričao mi je da su me moji već davno prežalili. Čuli su da sam poginuo u proboju na Sutješci. Ja sam se, naravno, daleko više obradovao, jer sam, pored toga što sam još bio živ, saznao prvi put i da su svi moji još živi i zdravi...

U takvom raspoloženju prihvatio sam se zadatka da preko duboke neprijateljske pozadine uspostavam vezu sa jednim našim višim štabom i predam mu izveštaj Štaba naše brigade. Pošto nisam najbolje poznao ovu teritoriju, a trebalo je prevaliti više od 50-tak kilometara, štab bataljona mi je dodelio drugaricu Sanju, koja je bila sa ovog terena i borac našeg bataljona. Sanja je bila lepa, mlada i veoma srčana i hrabra devojka. Svi smo je cenili u bataljonu i pripadala je mojoj partijskoj organizaciji, kojoj sam ja bio sekretar. Između nas dvoje postojala je i od ranije uzajamna naklonost, prvenstveno po »zemljačkoj«
liniji jer smo se oboje sticajem okolnosti našli među vojvođanskim borcima. Sada tek "vidim da je tu postojala i neka skrivena simpatija koje ni sami nismo bili svesni i koju smo namerno, zbog rigorozne partijske linije, prigušivali u sebi. Primajući se ovako odgovornog zadatka, nisam u prvom trenutku bio zadovoljan što mi je za pratioca određena baš ona, jedno zbog toga što sam znao kakvoj se opasnosti izlažemo, a drugo što je ona ipak bila krhka devojka, gotovo devojčica, od koje bih u nekom ozbiljnijem okršaju sa četničkim i zelenokadrovskim zasedama imao samo problema. Sa druge strane, bio sam zadovoljan što je to ipak bila baš ona, pred čijim sam crnim prodornim očima ponekad skrivao svoje poglede i zbunjivao se na našim partijskim sastancima. U njenoj blizini sam za vreme borbe iznenađeno osećao izliv neke nabujale snage, neslućene hrabrosti i želje za isticanjem. Tako se desilo i ovoga puta.

Krenuli smo noću, skrivajući se od neželjenih pogleda, zaobilazeći naseljena mesta i izbegavajući neprijateljske zasede. Trebalo nam je puna tri dana da stignemo do Štaba Divizije, izvršimo postavljeni zadatak i posle kraćeg odmora krenemo nazad. Vraćali smo se zadovoljni i ohrabreni što smo izbegli moguće opasnosti i što ćemo ponovo ugledati svoje drugove.

Poslednje noći marša, premoreni i izgladneli, odlučili smo da predahnemo u jednoj usamljenoj kući u planini. Ne raz-

mišljajući mnogo o opasnosti kojoj se izlažemo, upali smo u ovu kuću, u kojoj smo zatekli samo domaćicu sa troje maloletne dece. Iznenadena i uplašena žena ponudila nam je večeru i smestila u jednu sobu da se odmorimo. Ona se sa svojom decom povukla u drugu sobu. Ja i Sanja ostali smo sami, siti i zadovoljni što smo se našli u toploj sobi po čijim su se zidovima igrali odblesci plamena vatre iz zapaljene peći. Znajući da je ovo četnička teritorija, priglegli smo onako obučeni i opasani — ona na krevet, a ja na nekakav otoman.

Pričali smo dugo, sve tako nešto nepovezano i svesni činjenice da nam je ovo jedinstvena prilika i da nas neka neodoljiva energija sve više privlači, remeti logiku naših reči i usmerava naše misli u jednu jedinu, tada veoma jeretičku i skoro zabranjenu — seksualnu privlačnost i ljubav dvoje mladih komunista i ratnih saboraca.

Negde oko ponoći, kada smo iscrpili svu svoju zamkovitu i napetu konverzaciju, iznenada smo začutili. Po škripanju kreveta i prigušenim uzdasima bilo je jasno da nam san i pored fizičkog umora nije dolazio na oči. Svaki drhtaj njenog kreveta palio je u meni novu vatru i predstavljao je kao poziv na uzburku. Osećao sam kako mi srce snažno udara i pritisak raste u slenoočnicama i razliva se duž celog kičmenog stuba sve do notHika. Pri pomisli na ispruženo Saniino telo, tu na dohvat mojih ruku, u meni kao da je proradio neki vulkan koji su snažno sputavale ukrućene spona partijskog sekretara i ortodoksne partijske discipline kojom smo tada bili okovani. U jednom trenutku osetio sam kako te spona pucaju. Na trenutak sam zaboravio na partijsku liniju. Krv mi je buknuła u žilama...

— Sania! .. Spavaš li?! — začuo sam svoj skoro neartikulisani glas kroz stisnute zube i ruke čvrsto stegnute na svojim preponama.

— Ne, Dušane! .. a ti? — odgovori mi ona drhtavim glasom.

— Ja ovo više ne mogu izdržati... Moram preći kod tebe, pa ma šta se desilo — istisnuo sam to iz sebe, ne verujući ni sam svojim rečima.

U sobi je nastao tajac. Pri odsjaju vatre ugledao sam njenu lepu glavu zavrćenu na jastuku sa poluotvorenim usnama. Ubrzano je disala dok joj se uzdrhtalo telo podatno opružalo na krevetu.

Raspasavši opasač i odbacujući bluzu sa sebe priskočio sam njenom krevetu i bacio se u njen zagrljaj. Nalazila se u istom emotivnom stanju kao i ja. Ovlažene i senzualne usne, željne ljubavi, odgovorile su mi strasnim poljupcima. Bio je to dugoočekivani ljubavni grč koji je teško opisati. Prava eksplozija strasti nastupila je tek kada sam ispod istrgnute tkanine grube vojničke košulje, među svojim čvornovitim šakama osetio njene čvrste devojačke dojke sa nabubrelim bradavicama. Imala je prekrasno i skladno građeno telo koje je prosto vapilo za ljubavlju. Pripijeni čvrsto jedno uz drugo prepustili smo se tom opojnom i sladostrasnom trenutku sa jednom jedinom željom: da to potraje večno i da nas ništa više ne prekine i ne pomuti. Iznenadan grč, praćen njenim jecanjem i čvrstim zarivanjem noktiju njenih malih prstiju u moj vrat i ramena naglo je zaustavio moj pokušaj prodora u njeno telo. To me je vratilo u surovu ratnu stvarnost. Iz »malog mozga«, poput strujnog udara, kao da je proradila moja komesarska i komunistička savest.

— Pa ti si još...!? Sanja! ..

Umesto odgovora, ona me još više privuče sebi, podvuče glavu pod moje grudi i tiho zajeca. Na oči joj grunuše suze.

— Ne plači, ludice mala. Ja te neću povrediti... Možemo mi i bez toga... Meni je lepo i ovako... To ćemo učiniti posle rata — šaputao sam ja ponovo zahvaćen ekstazom, kupeći joj suze svojim poljupcima po njenim, ponovo zažarenim obrazima... Zaspali smo tek pred zoru, iscrpljeni i zadovoljni...

Nakon povratka u jedinicu, još neko vreme ostali smo zajedno. Svoju ljubav smo krili kao zmija noge... Tada je nastupila sedma neprijateljska ofanziva. Sanja je povučena na politički rad na terenu. Naša jedinica i ceo 12. vojvođanski korpus pošli su na svoj najteži marš, marš tragom pete neprijateljske ofanzive, preko Crne Gore i Hercegovine. Bila je to i naša najveća golgota. Na tom putu mnogi su zauvek ostali. Ja sam imao tu sreću da preživim rat. Sanja ga nije preživela...

Dušan Knežević¹⁸

4

¹⁸ Dušan Knežević, rođ. 1924, Bos. Petrovac, bio je zamenik komesara bataljona u 1. vojvođanskoj brigadi (Obradio N. B.).